

Suomen Romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2023-2030

Marko Stenroos

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos & Romaniasiain neuvottelukunta

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Sosiaali- ja terveysministeriö

Tekijänoikeuslaki (404/1961) 9 § Tekijänoikeussuojaa vailla olevat teokset

ISBN pdf: 978-952-00-5656-8

ISSN pdf: 1797-9854

Kannen kuvat: Tuula Holopainen, Irmeli Huhtala, Kuvatoimisto Rodeo, Shutterstock

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Suomen Romanipoliittinen ohjelma 2023-2030

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:3

Julkaisija Sosiaali- ja terveysministeriö

Tekijä/t Marko Stenroos

Toimittaja/t Janette Grönfors & Anneli Weiste

Yhteisötekijä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos & Romaniasiaian neuvottelukunta

Kieli Suomi

Sivumäärä

111

Tiivistelmä

Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo3) on voimassa vuosina 2023–2030. Rompo3 perustuu EU:n strategiseen puiteohjelmaan romanien yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta ja osallistumisesta. Suomi EU:n jäsenmaana on sitoutunut puiteohjelman tavoitteisiin ja pyrkii edistämään romanien yhdenvertaisuutta ja osallisuutta eri elämänalueilla.

Rompo3 -ohjelman läpileikkaavina tavoitteina on yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen sekä syrjinnän poistaminen puuttamalla romanivastaisuuteen. Nämä painopisteet ohjaavat romanipoliittisten toimenpiteiden valtavirtaistamista. Rompo3- ohjelmassa on myös neljä sektoraalista tavoitekokonaisuutta liittyen koulutukseen, työllisyyteen, asumiseen sekä terveyteen. Rompo 3 sisältää myös toimenpiteitä, joilla vahvistetaan romanien sosiaalisia, kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Rompo3 on toteutettu yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa ja toimenpiteiden oikein kohdentaminen toteutuu elinkaarimallin avulla.

Euroopan komission ohjeistuksen mukaisesti täytäntöönpanosta raportoidaan kahden vuoden välein. Komissio seuraa edistymistä hyödyntäen Euroopan unionin perusoikeusviraston kyselyjä ja kansalaisyhteiskunnan antamaa palautetta. Nykyisestä EU:n 10-vuotissuunnitelmasta tehdään EU-tason perusteellinen väliarviointi ja Suomen osalta väliarviointi on kirjattu myös osaksi Rompo3 -ohjelmaa.

Asiasanat romani, romanit, osallisuus, yhdenvertaisuus, romanipolitiikka, vähemmistöpolitiikka

ISBN PDF 978-952-00-5656-8

ISSN PDF

1797-9854

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5656-8>

Finlands program för romsk politik 2023-2030

Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2023:3

Utgivare Social- och hälsovårdsministeriet

Författare Marko Stenroos

Redigerare Janette Grönfors & Anneli Weiste

Utarbetad av Institutet för hälsa och välfärd &
Delegationen för romska ärenden

Språk Finska

Sidantal

111

Referat

Finlands program för romsk politik (Rompo3) gäller åren 2023–2030. Rompo3 grundar sig på EU:s strategiska ram för romers jämlikhet, inkludering och delaktighet. Som EU-medlemsstat har Finland förbundit sig till målen i ramprogrammet och strävar efter att främja romers jämlikhet och inkludering inom olika livsområden.

Genomgående mål för programmet Rompo3 är jämlikhet, inkludering och delaktighet samt att undanröja diskrimineringen av romer genom ingripande. Dessa prioriteringar styr integreringen av de rompolitiska åtgärderna. I programmet Rompo3 ingår fyra sektorspecifika målhelheter som gäller utbildning, sysselsättning, boende och hälsa och dessutom åtgärder som stärker romernas sociala, språkliga och kulturella rättigheter. Rompo3 har utarbetats i samarbete med olika intressentgrupper och åtgärderna riktas med hjälp av livscykelmodellen.

I enlighet med Europeiska kommissionens riktlinjer rapporteras om genomförandet vartannat år. Kommissionen följer upp framstegen med hjälp av enkäter som EU:s byrå för grundläggande rättigheter gör och genom respons från det civila samhället. EU:s nuvarande 10-årsplan genomgår en grundlig halvtidsutvärdering på EU-nivå och en halvtidsutvärdering för Finlands del har också skrivits in i programmet Rompo3.

Nyckelord romer, romer, delaktighet, jämlikhet, romsk politik, minoritetspolitik

ISBN PDF 978-952-00-5656-8

ISSN PDF

1797-9854

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5656-8>

Finland's National Roma Policy 2023-2030

Publications of the Ministry of Social Affairs and Health 2023:3**Publisher** Ministry of Social Affairs and Health**Author(s)** Marko Stenroos**Editor(s)** Janette Grönfors & Anneli Weiste**Group author** Finnish Institute for Health and Welfare &
National Advisory Board on Romani Affairs**Language** Finnish**Pages**

111

Abstract

Finland's National Roma Policy (Rompo 3) has been drawn up for the period 2023–2030. It is based on the EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation. As an EU Member State, Finland is committed to the objectives of the strategic framework, and aims to promote the equality and inclusion of the Roma in different areas of life.

The cross-cutting objectives of the National Roma Policy are equality, inclusion and participation, as well as the elimination of discrimination by tackling antigypsyism. These priorities will guide the mainstreaming of the Roma policy measures. The National Roma Policy also includes four sectoral sets of objectives related to education, employment, housing and health. It also contains measures to strengthen the social, linguistic and cultural rights of Roma people. Finland's National Roma Policy was prepared in collaboration with different stakeholders, and the measures will be targeted correctly using the lifecycle model. In accordance with the guidelines of the European Commission, a report on the implementation of the National Roma Policy will be submitted to the Commission every two years. The Commission will monitor progress by making use of surveys carried out by the European Union Agency for Fundamental Rights and the feedback received from civil society. An in-depth mid-term evaluation will be carried out of the EU's current 10-year strategic framework at the EU level, and conducting a mid-term evaluation of Finland's national strategic framework is also included in the National Roma Policy.

Keywords Roma, inclusion, equality, Roma policy, minority policy**ISBN PDF** 978-952-00-5656-8**ISSN PDF**

1797-9854

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5656-8>

Fintiko romano politikako programmos 2023-2030

Sosiaalos- ta sastibosko ministeriosko ĥuniba 2023:3

Ĥuniboskiiro

Sosiaalo- ta sastibosko ministerios

Tšeeriboskiiro

Marko Stenroos

Ĥanjibongiire

Janette Grönfors & Anneli Weiste

**Tšetano
tšeeriboskiiro**Sastibosko ta tšihko aahhibosko instituutos &
Romano saakengo rakkibosko komiteos**Tšimb**

Fintiko

Paĥesko moola

111

Gustiba

Fintiko romano politikako programmos (Rompo 3) hin aro džoor bereĥĥi 2023–2030 ta botnila EU:sko strategiako programmos kaalengo itveeribosta, dielibosta, dielos liijibosta. Fintiko them sar iek EU:sko lendako them hin phandidas pes aro programmosko faatibi ta kammela te fendjaves kaalengo itveeriba ta dieliba aro froo dživibosko thaane. Rompo3-programmosko gliisuno faatiba hin itveeriba, dieliba ta dielosko liijiba ta panna ring tšuuuibosko nikki laagiba, jakkes te vojuvaha te len phallo dola saakenna so hin prissi kaalen. Dala veegune punkti rikavena romano politikako tšeeribi aro sakka thaane. Aro Rompo3-programmos hin panna staa sektorikaano hilo faatiba sar skooliba, buttilijiba, buuriba ta sastiba. Rompo3 hin tšerdo tšetanes froo phandime gruppensa ta tšeeribi pherjuvena horttas dživibosko modellesko paalal. Paalal Europa komissiosko sikjiba pherdo tšuuuibosta mote raportera maĥkar dui bereĥ. Komissio följila fendjiba jakkes, te douva vojula te hyövyves Europako unionesko botnosko tšenstako puĥĥibi ta folkengo tšetano thaanengo paalal diijiba. Aka diivesko EU:sko 10-bereĥesko plaani-bosta tšeeraha EU:sko ĥleetime perfekto verdiba ta Fintiko themmesko dielosta maĥkurno verdiba hin ranlo panna aro Rompo3-programmos.

Saakako laave

romane, kaale, dieliba, it veeriba, politika, minoriteetengo politika

ISBN PDF

978-952-00-5656-8

ISSN PDF

1797-9854

Julkaisun osoite<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5656-8>

Sisältö

1	Esipuhe ja romanipoliittisen ohjelman strategiset linjaukset	9
2	Johdanto	12
3	Suomalaisen romanityön ja politiikan rakenne	15
4	Rompo2 -ohjelmasta siirtyvät toimenpiteet, raportointi ja väliarviointi	18
5	EU:n strateginen puiteohjelma romanien yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta ja osallistumisesta ohjelman lähtökohtana	19
5.1	Yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen ohjelman valmistelussa.....	20
5.2	Yhdenvertaisuus ja romanivastaisuus romanipoliittisessa ohjelmassa.....	21
6	Romanivastaisuuteen, rasismiin ja syrjintään puuttuminen	24
6.1	Etninen profilointi	26
6.2	Yhdenvertaisuuslaki ja yhdenvertaisuussuunnitelmat.....	27
7	Romanit palvelujärjestelmässä ikäryhmittäin	28
7.1	Sote-rakenteen muutos ja sen vaikutus romanipoliittisen ohjelman toteutukseen	28
7.2	Lapset ja nuoret	30
7.3	Perheet ja työikäinen väestö.....	36
7.4	Ikääntyvä romaniväestö	40
7.5	E erityisen haavoittuvassa asemassa olevat.....	44
8	Romanien koulutustason parantaminen eri asteilla	48
8.1	Varhaiskasvatus ja esiopetus.....	49
8.2	Peruskoulu ja toisen asteen koulutus	50
8.3	Korkeakouluopinnot	53
8.4	Ammatilliset koulutukset	54
9	Romanien työllisyyden parantaminen ja tuloerojen kaventaminen	56
9.1	Työharjoittelujen sujuvoittaminen osana oppivelvollisuuden laajentumista	57
9.2	Työmarkkinoiden syrjintään ja ennakkoluuloihin puuttuminen työllisyyttä edistävin keinoin.....	59
9.3	Työmarkkinoilla tapahtuva syrjintä ja kokemustiedon kartuttaminen.....	59

10 Asumiseen liittyvien haasteiden purkaminen	61
11 Terveys ja hyvinvointi	65
12 Romanikielen, -kulttuurin ja -taiteen tukeminen	68
12.1 Romanikulttuurin ja -taiteen edistämishjelma	69
12.2 Romanien historia osana yhdenvertaisuuden ja osallisuuden rakentamista	70
12.3 Romanikielen elvytysohjelman toimenpiteet	72
13 Kansainvälinen romanipolitiikka ja romanien osallisuus sen suunnittelussa ja toteutuksessa	77
14 Suomalaisen romanityöskentän kehittäminen	81
14.1 Valtakunnallisen romanipolitiikan toimeenpanon, tiedonkeruun ja seurannan kehittämisehdotukset	81
14.2 Toimenpiteiden alueellinen ja paikallinen toteuttaminen ja seuranta	84
14.3 Osaamisen kehittäminen ja tiedon saavutettavuus, viestintästrategia	85
15 Romanipolitiikan toteutumisen vaikuttavuuden seuranta	86
Lyhenteet	87
LÄHTEET	89
Liite 1. Romanipoliittisen ohjelman toimenpide-ehdotukset 1 – 71 taulukkona	91
Liite 2. Lausunnon antajat	110

1 Esipuhe ja romanipoliittisen ohjelman strategiset linjaukset

Suomen romanipoliittisen ohjelman 2023-2030 (Rompo3) päätavoite on tukea romanien osallisuutta, osallistumista ja yhdenvertaisuutta Euroopan Unionin strategisen puiteohjelman mukaisesti. Ohjelman läpileikkaavana tavoitteena on romaneja koskevan syrjinnän ja romanivastaisuuden poistaminen ja romanien perusoikeuksien yhdenvertainen toteutuminen. Ihmisoikeusperustaisuus on ohjelman valtavirtaistamisen lähtökohta.

Suomen aiemmissa romanipoliittisissa ohjelmissa vuosille 2009-2017 sekä vuosille 2018-2022 on linjattu romanipolitiikan päätavoitteita kansallisella sekä alueellisella ja paikallisella tasolla. Ensimmäisen ohjelmakauden aikana erityisesti romanien koulutustason edistämässä on otettu edistysaskelia. Toinen romanipoliittinen ohjelma puolestaan kehitti romanien osallistumista alueellisen ja paikallisen tason työhön eri sektoreilla työllisyyden, koulutuksen ja sosiaalisen osallisuuden parantamisen keinoin. Uudella ohjelmakaudella huomiota on kiinnitetty erityisesti romanipolitiikan harmonisaatioon ajallisesti ja tavoitteellisesti Euroopan Unionin puiteohjelmaan ja Suomen kansallisiin yhdenvertaisuutta parantaviin toimenpideohjelmiin. Tämän ohjelma astuu voimaan samanaikaisesti Suomessa toteutettavan sosiaali- ja terveystalouden sekä pelastustoimen uudistuksen myötä. Suomessa ollaan pitkään oltu tietoisia romaniväestön moninaisuudesta ja tarpeesta huomioida romaniväestöä tarvelähtöisesti, huomioiden ikä, sukupuoli sekä muut yksilön asemaan ja toimintakykyyn vaikuttavat tekijät intersektionaalisesti. Ohjelmaa pyritään toimeenpanemaan koordinoitusti ja romanilähtöisesti.

Toimeenpano ja seuranta toteutetaan tietoperusteisesti hyödyntämällä jo aiemmillä ohjelmakausilla kerättyä tutkimustietoa ja kehittämällä seuranta, erityisesti toimenpiteiden vaikuttavuuden arviointia. Romanipolitiikan vaikuttavuus yhdenvertaisuuden toteutumiseen tulee olla ensisijainen arviokohde, ja tuleva romanipoliittinen ohjelma on mahdollisimman pitkälle kytkettävä romanipolitiikan poikkileikkaavaan integroimiseen perusoikeuksia edistävään työhön ja romanivastaisuuden poistamiseen.

Suomen romanipoliittisen ohjelman strategiset linjaukset ovat:

1. Suomen romanipoliittisen ohjelman 2023-2030 (Rompo3) päätavoite on tukea romanien osallisuutta, osallistumista ja yhdenvertaisuutta Euroopan Unionin strategisen puiteohjelman mukaisesti. Ohjelman läpileikkaavana tavoitteena on romaneja koskevan syrjinnän ja romanivastaisuuden poistaminen ja romanien perusoikeuksien yhdenvertainen toteutuminen.
2. Ohjelma perustuu EU:n strategiseen puiteohjelmaan, edellisen kauden ohjelman (Rompo 2) arviointiin ja päätavoitteiden edellyttämään jatkuvuuteen, tutkimukselliseen tietoon romaniväestön perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta sekä romaniväestön omiin näkemyksiin ja arvioihin.
3. Ohjelma koostuu strategisista osa-alueista, joilla esitetään toimenpide-ehdotuksia poikkihallinnollisen yhteistoiminnan ja yhteistyön jatkamiseksi sekä luomiseksi esitetyn tavoitteen saavuttamiseksi.
4. Toimenpide-ehdotukset ovat suosituksia, mutta eivät oikeudellisesti sitovia. Viranomaiset, organisaatiot ja muut tunnistetut yhteistyötahot päättävät itsenäisesti toimenpiteiden mahdollisesta toteuttamisesta, muodosta, laajuudesta ja sisällöstä.
5. Valtioneuvosto pyrkii romanipolitiikan yhteensovitusväylällä saattamaan yhteistyötahot yhteen toimenpiteiden harkitsemiseksi ja ohjelmalle tullaan muodostamaan erillinen toimeenpanosuunnitelma tämän pohjalta.
6. Ohjelman päätavoitteet osallisuuden, osallistumisen ja yhdenvertaisuuden tukemiseksi sekä syrjinnän poistamiseksi on integroitu toimenpide-ehdotuksiin kaikilla osa-alueilla.
7. Ehdotukset tukeutuvat päätavoitteiden ja romaniväestön perusoikeuksien toteutumisen sisällyttämiseen osaksi olemassa olevia tai käynnistyviä ohjelmia, hankkeita ja lakisääteisten tehtävien toteuttamista niin kansallisella tasolla kuin alueellisella tasolla (valtavirtaistaminen).
8. Ohjelma toimii yhdensuuntaisesti erikseen hyväksytyjen valtioneuvoston strategioiden ja ohjelmien kanssa ja osana niiden toimeenpanoa erikseen sovittavalla tavalla.
9. Ohjelman erityisiä painopisteitä ovat lasten ja nuorten oikeudet sekä osallisuus, iäkkäiden ja erityisen haavoittuvassa asemassa olevien yhdenvertaiset toimintaedellytykset, työllistymisen monimuotoisuus ja syrjimättömyys sekä romanien kielen ja kulttuurin ylläpitäminen. Painopistealueet edellyttävät romaniväestöä koskevan tiedon ja tietoisuuden saatavuutta sekä valtavirtaistamista.

10. Ohjelma edellyttää myös kehitettäväksi kansallisen romanityön ja –politiikan rakenteita sekä yhteistyötä. Ohjelman seurannassa tulee painottaa vaikuttavuutta ja riittävää tietoperustaa joka huomioi oikeudelliset reunaehdot.

Anneli Weiste
erityisasiantuntija, pääsihteeri

Jaska Siikavirta
johtaja, asiakkaat ja henkilöstö -yksikkö

Romaniasiain neuvottelukunta

sosiaali- ja terveysministeriö
tammikuu 2023

2 Johdanto

Suomen romanipoliittinen ohjelma vuosille 2023–2030 on vuorossaan kolmas romanipoliittinen ohjelma (Rompo3). Rompo3 -ohjelma perustuu Euroopan unionin neuvoston suositukselle romanien yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta ja osallistumisesta (2021/C 93/01). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on suunnitellut ohjelman yhteistyössä eri toimijoiden kanssa sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta. Rompo1 -ohjelma (2009–2017) sekä Rompo2 -ohjelma (2018–2022) ovat kattavia sekä toimenpiteiden lukumäärän, että taustoittavien tietojen osalta. Monet Rompo3 -ohjelmassa esiin nostetut toimenpide-ehdotukset jatkuvat edellisiltä kausilta. Nykyisessä ohjelmassa on kuitenkin rajattu toimenpiteiden määrää ja siten priorisoitu joitakin kokonaisuuksia. Rompo3 -ohjelmassa toimenpiteiden taustoitukselle on varattu vähemmän tilaa, sillä monet asiat ovat pysyneet samana Rompo2 -ohjelmakautteen verrattuna, poikkeuksena vuoden 2023 alussa voimaan astuva Suomen sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen uudistus (sote-uudistus). Sote-uudistuksen yhteydessä on noussut esille tarve huomioida romanien näkökulma ja palvelujen saavutettavuus myös uudessa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen palvelurakenteessa.

Rompo3 -ohjelmasta on tehty kevyempi, jotta eri yhteistyötahot löytävät helposti heidän alansa priorisoidut toimenpiteet. Samojen teemojen jatkuminen johtuu osittain siitä, ettei kyseisiä haasteita ole kyetty ratkaisemaan tai ne vaativat toteutuakseen toimintakauden ylittävän ajanjakson. Rompo2 -ohjelmakaudella on tehty useita romaneihin liittyviä selvityksiä ja tutkimuksia, kuten Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Romanien osallisuus ja hyvinvointi (Roosa) -tutkimus (Weiste-Paakkanen ym. 2018), ympäristöministeriön romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys (Törmä & Huotari 2018), työ- ja elinkeinoministeriön selvitys romanien työllistymisestä (Jauhola ym. 2019), Opetushallituksen selvitys Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa (Rajala & Schwartz 2020), Poliisi ja romanit - yhdenvertaisuuden ja yhteistyön kysymyksiä (Vanhanen 2021) sekä Lapsiasiavaltuutetun toimiston romanilasten hyvinvoinnista ja oikeuksien toteutumista käsittelevä selvitys (Weckström ym. 2023) ja Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpide-esityksineen *Mo džiiwel romani tšimb! Eläköön romanikieli!* (2022, Opetushallitus). Näiden ohjelmien ja selvitysten suosituksia ja toimenpiteitä sisällytetään tähän ohjelmaan.

Rompo3 -ohjelmassa keskiöön on noussut alueellisesti toteutettavat toimenpiteet. Euroopan unioni painottaa toimenpiteiden konkreettisuutta ja mitattavuutta, ja samaa periaatetta noudatetaan myös Rompo3 -ohjelmassa. Edellisellä kaudella toteutetut selvitykset

ja tutkimukset mahdollistavat tietoon perustuvan, alueellisesti kattavien ja konkreettisten toimenpiteiden suunnittelun. Näin pyritään turvaamaan alueellinen yhdenvertaisuus romaniväestön keskuudessa.

Alueille suuntautuvien toimenpiteiden vuoksi entistä suurempi rooli valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan (RONK) lisäksi tulee olemaan alueellisilla romaniasiain neuvottelukunnilla (Aronk) sekä kuntien ja kaupunkien paikallisromanityöryhmillä (PRT). Paikallisromanityöryhmä toimii ylläpitämällä vuorovaikutusta kunnan ja hyvinvointialueen eri hallinnonalojen ja romaniväestön välillä. Jäsenet koostuvat romanijäsenistä ja kaupungin eri palvelualojen ja hyvinvointialueen sekä seurakunnan edustajista. Työryhmän tavoitteena on edistää romanipoliittisen ohjelman tavoitteita paikallisesti ja edistää romanien asemaa kuntalaisina. Tavoitteena on romanien osallisuuden ja yhdenvertaisuuden vahvistaminen, syrjintään puuttuminen, asumiseen, työllisyyteen ja koulutukseen liittyvien asioiden edistäminen sekä yhteisöllisyyden tukeminen. Romanipoliittisessa ohjelmassa alueellisen ja paikallisen työn kehittäminen tarkoittaa käytännössä entistä tehokkaampaa toimenpiteiden toteutumisen seuranta ja raportointia. Rompo3 -ohjelmassa on erillinen osio toimenpiteille, joilla kehitetään ja tehostetaan romanipolitiikan toteuttamista eri tasoilla.

Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Viranomaisten keinot ennaltaehkäistä ja puuttua syrjintään, rasismiin ja romanivastaisuuteen sekä edistää hyviä väestösuhteita liittyvät eri hallinnonalojen rasismiin vastaiseen politiikkaan, yhdenvertaisuuden edistämiseen, resurssiohjaukseen, kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten tukemiseen ja rasismia koskevan tiedon keräämiseen sekä toimenpiteisiin, jotka kohdistuvat eri väestöryhmien, kuten eri kieli- ja uskonnollisten ryhmien, saamelaiden, romanien ja maahanmuuttajaryhmien oikeuksien edistämiseen. Suomea sitovat ihmisoikeusvelvoitteet sekä Suomen kansainvälisiltä ihmisoikeussopimuksista valvoilta toimielimiltä saamat suositukset liittyvät keskeisesti kaikkiin tämän ohjelman teemoihin.

Rompo3 -ohjelman toteutuksessa on hyödynnetty elinkaarimallia. Tämä tarkoittaa eri teemojen käsittelyä ikäryhmittäin lapset, nuoret, perheet ja työikäinen väestö sekä ikääntyvä romaniväestö. Jaottelu tukee EU:n puiteohjelman tavoitteita kohdentaa toimenpiteet selkeästi oikealle kohderyhmälle sekä selkeyttää toimeenpanoa ja toteutumisen seuranta. Elinkaarimalli tuo teemat lähemmäksi ihmistä ja siten suunnitteluprosessissa teemoja on ollut helpompi lähestyä. Elinkaarimalli myös tukee intersektionaalista lähestymistapaa: toimenpiteissä tulee huomioida ikä, sukupuoli sekä muut henkilön asemaan ja toimintamahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät. Elinkaarimallin kautta toimenpiteiden kokonaisuudet ja keskinäiset vaikuttavuudet ovat eri toimijoille helpommin hahmotettavissa.

Perustuen viimeaikaisiin eurooppalaisiin tutkimuksiin romanipolitiikan toteutumisen haasteista, Rompo3 -ohjelman perusajatuksena on romanien ja romanityön kentällä toimivien esille nostamat toimenpiteet ja niiden korostuminen. Käytännössä tämä tarkoittaa

romanien tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa ohjelman sisältöön ja toimeenpanoon. Osallisuus on ollut ohjaavana periaatteena läpi romanipoliittisen ohjelman suunnittelun ja myös tulevan toimeenpanon. Osallisuuden turvaamiseksi myös toimenpiteiden suunnitteluvaiheessa toimenpiteiden kohdalla on ehdotettu yhteistyötahoja eikä vastuutahoja ja tämä on muutos edellisiin romanipoliittisiin ohjelmiin verrattuna. Muutoksella pyritään osallisuuden lisäämiseen toimenpiteiden konkreettisesti suunnittelussa ja toteutuksessa. Myös eri toimijoiden väliseen yhteistyöhön suunnitteluvaiheessa on kiinnitetty huomiota. Näin toimenpideprosessit saadaan kaikkien toimijoiden näkökulmasta mahdollisimman yhdenvertaiseksi taustaorganisaatiosta huolimatta. Rompo3 -ohjelman yhteyteen valmistetaan toimijoiden kanssa yhteinen toimenpanosuunnitelma, joka selkeyttää eri toimijoiden rooleja ja vastuita. Näin myös toimeenpanosta saadaan osallistava.

Ohjelma tähtää moniammatilliseen ja toimialasektorit ylittävään yhteistyöhön. Tämä muutos vastaa osittain tarpeeseen romaniasioiden valtavirtaistamiseen osaksi suomalaisen yhteiskunnan toimintatapoja. Läpileikkaavana ajatuksena on romanien oikeuksien toteutuminen ja syrjinnän sekä romanivastaisuuden poistaminen. Yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen tulevat ohjelmassa selkeästi esille erilaisin toimenpitein.

Rompo3 -ohjelman suunnittelun toteutuksessa on mahdollistettu laaja eri tahojen osallistuminen yhteiskehittämisen prosessiin. Prosessin toivotaan olevan esimerkki muille toimijoille, sillä romaneiden on oltava mukana heitä koskevien asioiden suunnittelussa ja toteutuksessa eri yhteistyöverkostoissa. Kuulemisen muotoja on kehitettävä siten, että ne mahdollistavat romanien osallisuuden eri aloilla ja eri teemoihin liittyen. Romanien kuuleminen ja osallisuus tulisi myös kirjata osaksi valtakunnallisia ja alueellisia strategioita.

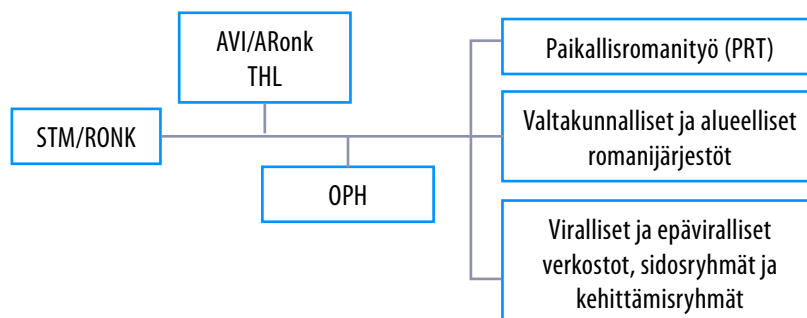
Rompo3 -ohjelma on voimassa vuosina 2023–2030. Seitsemän vuoden ohjelma kuitenkin tarkoittaa tarvetta varautua muutoksiin niin suomalaisessa yhteiskunnassa kuin Euroopan tasolla. Tämän vuoksi Rompo3 -ohjelmaan on kirjattu mahdollisuus puolivälitarkasteluun ja mahdollisten lisäysten tekemiseen.

3 Suomalaisen romanityön ja politiikan rakenne

Suomen romanipolitiikan tavoitteena on romanien yhdenvertaisuuden ja osallisuuden toteutuminen yhteiskunnallisen elämän eri osa-alueilla. Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva romaniasian neuvottelukunta (RONK) perustettiin jo vuonna 1956. Suomen romaniväestön edustajat ovat olleet kiinteä osa neuvottelukunnan kokoonpanoa 1970-luvulta asti. Valtioneuvoston asetus (VNA1019/2003; VNA 1350/2009) valtakunnallisesta romaniasiaain neuvottelukunnasta ja alueellisista romaniasiaain neuvottelukunnista vahvistavat romanien toimijuutta ja asemaa heitä koskevan politiikan teossa ja kehittämisessä. Vuonna 1997 Helsingin isännöimässä Etyj:n kokouksessa ”RONK-malli” nostettiin positiiviseksi esimerkiksi valtionhallinnon ja romanivähemmistön pitkäjänteisestä yhteistyöstä.

Valtakunnallisesti toimivilla romanijärjestöillä on ollut keskeinen rooli romanityössä ja romaniasiaain neuvottelukunnan toiminnassa. Romanijärjestöjen monipuolinen osaaminen ja asiantuntemus on tunnustettu uudessa romanipoliittisessa ohjelmassa. Tämän lisäksi alueellisilla romaniasioiden neuvottelukunnilla (Aronk) ja paikallisromanityöryhmillä (PRT) on tärkeä rooli romanipoliittisen ohjelman jalkauttamisessa. Asetuksen mukaisesti puolet valtakunnallisen ja alueellisten neuvottelukuntien jäsenistä on oltava romaneja. Neuvottelukunnan jäsenillä on tärkeä rooli romanipolitiikan viemisessä omaan hallinnonalaansa ja sitä kautta romanipoliittisten toimenpiteiden jalkauttamisessa.

Kuvio 1. Suomen romanipolitiikan rakenteellinen toimeenpano

Valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta RONK toimii sosiaali- ja terveysministeriössä romanien ja viranomaisten välisenä yhteistyö- ja asiantuntijaelimenä. Sen tehtävänä on edistää romaniväestön yhdenvertaista osallisuutta ja osallistumista heitä koskevaan päätöksentekoon. (VNA1019/2003). Edustus RONK:ssa on seuraavilla ministeriöillä: sosiaali- ja terveysministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, sisäministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö, ulkoministeriö ja ympäristöministeriö. Puolet neuvottelukunnan kuudesta-toista jäsenestä on romanitaustaisia, edustaen valtakunnallisia romanijärjestöjä ja alueellisia romaniasiain neuvottelukuntia. Jäsenet voidaan asetuksen mukaan määrätä myös Kuntaliitosta sekä Opetushallituksesta. Neuvottelukunta voi asettaa keskuudessaan jaostoja, joihin voidaan kutsua pysyviä asiantuntijoita sosiaali- ja terveysministeriön suostumuksella. Neuvottelukunnan pääsihteerin tehtävään sosiaali- ja terveysministeriössä kuuluu myös kansallinen ja EU:n romanipolitiikka.

Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat (Aronk) työskentelevät romaniväestön ja viranomaisten poikkihallinnollisena yhteistyöelimenä. Aronkit ovat keskeisessä asemassa tiedon keruussa paikalliselta romaniväestöltä, jotta paikalliset erot romanien asemassa tulee huomioiduksi. Niillä on myös selkeä rooli romanipoliittisen ohjelman paikallisessa jalkauttamisessa. Alueneuvottelukuntien rooli perustuu asetukseen (VNA 1019/2003). Suomessa toimii neljä alueellista romaniasiain neuvottelukuntaa: Etelä-Suomen aluehallintoviraston toimialueella, Itä-Suomen aluehallintoviraston toimialueella, Pohjois-Suomen ja Lapin aluehallintovirastojen toimialueella sekä Lounais- ja Sisä-Suomen aluehallintoviraston toimialueella. Alueellisissa romaniasiain neuvottelukunnissa toimii romaniasioiden suunnittelija.

Paikallis- ja seudullisia romanityöryhmiä toimi Suomessa vuonna 2022 yhteensä 16, mutta niiden määrä vaihtelee. PRT on kunnanhallituksen nimeämä toimikunta, joiden tehtävänä on edistää romanien osallisuutta ja osallistumista paikallisella tasolla, alueen erityistarpeet huomioiden.

Opetushallitus kehittää romanien koulutusta ja edistää romanikieltä ja -kulttuuria. Opetushallitus tekee romanien koulutusta koskevia selvityksiä ja raportteja yhdessä romanitoimijoiden kanssa. Opetushallitus myös julkaisee Latšo Diives -lehteä. Opetushallituksessa toimii romanien koulutusta tukeva ohjausryhmä (2022–2025).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos toimii tukena romanipoliittisen ohjelman kehittämisessä, toimeenpanossa, seurannassa ja arvioinnissa. THL tuottaa tutkimustietoa romanien hyvinvoinnista ja terveydestä sekä kehittää yhdenvertaisuutta sote-palveluissa.

Kirkon romaniasiain neuvottelukunta (ev.lut.). Neuvottelukunta on perustettu vuonna 1994 ja puolet sen jäsenistä on romaneja.

Romanijärjestöjä toimii Suomessa useita, niistä isoimmat valtakunnalliset järjestöt ovat Suomen Romanifoorumi ry, joka toimii myös kattojärjestönä sekä Romano Missio ry, Suomen Romaniyhdistys ry ja Elämä ja Valo ry. Romanijärjestöjen toimipaikat painottuvat erityisesti Etelä- ja Keski-Suomeen, kun taas muualla Suomessa, kuten pohjoisessa, järjestöjä on huomattavasti vähemmän tai ei ollenkaan. Järjestöjen puuttuessa paikkakunnilta, paikallisromanityöryhmien ja Aronkin rooli korostuu entisestään.

Sidosryhmät, epäviralliset verkostot ja kehittämistyöryhmät. Romaniasioita edistään kansallisesti ja kansainvälisesti tiiviissä yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa. Virallisia ja epävirallisia verkostoja toimii eri teemojen alla, kuten esimerkiksi THL:n monikulttuurisuuden asiantuntijaryhmä MONET ja sen romanikumppaniraati ja romaninuorten verkostot. Myös useat yleishyödylliset säätiöt ja oppilaitokset, kuten Diakonia-Ammattikorkeakoulu ja Kirkkopalvelut ry:n STEP-koulutus sekä Diakonissalaitos ovat sitoutuneet romanityöhön.

4 Rompo2 -ohjelmasta siirtyvät toimenpiteet, raportointi ja väliarviointi

Ennen Rompo3 -ohjelman työstämistä selvitettiin edelliseltä toimintakaudelta kesken jääneet tai toteutumattomat toimenpiteet. Rompo2 -ohjelman seurantaraportissa arvioitiin liikennevalometodilla toteutuneita toimenpide-ehdotuksia, joita oli yhteensä 97 kappaletta. Seurantaraportissa priorisoituihin toimenpiteisiin kiinnitettiin erityishuomiota, koska tavoitteena oli arvioida, mitkä toimenpiteet tulisi siirtää myös seuraavaan toimintakautteen. Keskeneräiset tai toteutumatta jääneet toimenpiteet on soveltuvilta osin siirretty Rompo3 -ohjelmaan. Seurantaraportissa ei ole toimenpiteiden määrällistä arviointia. Rompo2 -ohjelmassa ei ole myöskään määritelty määrällisiä indikaattoreita. Samoin raportissa ei ollut mahdollista tarkastella toimenpiteiden tosiasiallisia vaikutuksia, ja tämän vuoksi tulevaan Rompo3 -ohjelmaan on lisätty seuranta, toteutumista ja vaikuttavuuden mittaamista parantavia elementtejä. (STM, 2022)

Euroopan komissio tekee uudesta 10-vuotissuunnitelmasta (2020–2030) perusteellisen väliarviointin. Väliarviointin yhteydessä tarkastellaan myös Suomen kansallista ohjelmaa. Suomen seitsemän vuoden romanipoliittinen ohjelma sisältää puolivälitarkastuksen, jolloin sen sisältöä on tarvittaessa mahdollista täydentää tai tarkentaa. Tarkentaminen ja täydentäminen tapahtuvat ainoastaan siinä tapauksessa, että poliittisen ohjelman kriteerit täyttyvät. Tämä ohjelma keskittyy tavoitteiden asettamiseen, jolloin varsinaiset toiminnan menetelmät ja työkalut jäävät toimenpiteiden toteuttajien valitsemiksi ja vastuulle. Myös menetelmät ja työkalut, joita toteuttamiseen on valittu, arvioidaan ja raportoidaan. Tämä tuo seurantaan laadullisen ulottuvuuden, jolloin pelkästään toteutunut, kesken, ei-toteutunut ei riitä seurantaindikaattoriksi.

Huolimatta siitä, että monet Rompo3 -ohjelman teemoista, asioista ja toimenpide-ehdotuksista ovat olleet esillä jo edellisissä ohjelmissa (koulutus, työllisyys, hyvinvointi, asuminen), on tarpeellista luoda tila myös kesken ohjelmankauden nouseville ilmiöille, joihin tulee reagoida yhteiskunnan tasolla. Esimerkiksi, Rompo2 seurantaraportissa tarkasteltiin Covid -19 pandemian mahdollisia vaikutuksia romanipoliitiikan toimeenpanoon. Varausta tulee käyttää erityisesti puolivälitarkastuksen yhteydessä.

5 EU:n strateginen puiteohjelma romanien yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta ja osallistumisesta ohjelman lähtökohtana

EU:n uuden puiteohjelman valmistelussa hyödynnettiin ensimmäisen ohjelman (EU:n puitekehys vuoteen 2020) arviointia ja laajojen kuulemisten tuloksia. Euroopan unionin romanipolitiikan instrumentit (lait, poliittiset ohjelmat ja rahoitusinstrumentit) ovat linjassa keskenään. Lakeja, asetuksia ja puiteohjelmaa tukevat eri Euroopan rahoitusinstrumentit (esimerkiksi Euroopan aluekehitysrahasto, Euroopan sosiaalirahasto). EU:n puiteohjelmaan viitataan Rompo3 -ohjelmassa usean toimenpiteen kohdalla. Tämä tukee mahdollisimman tehokkaan EU:n romanipolitiikan instrumenttien hyödyntämistä kansallisessa toteutuksessa.

EU:n puiteohjelma ohjaa kansallisten romanipoliittisten ohjelmien suunnittelua. Puiteohjelma kuitenkin mahdollistaa maakohtaisten erityispiirteiden huomioimisen. Eurooppalaiset romanijärjestöt ovat olleet tiiviissä yhteistyössä EU:n kanssa puiteohjelman suunnittelussa. Lisäksi maakohtaiset raportoinnit perustuvat EU:n puiteohjelman sisältöön. Niillä varmistetaan, että kussakin maassa minimitavoitteet tulevat toteutetuksi.

Euroopan unioni on kehittänyt viime vuosina yhteistyörakenteita romanien osallisuuden edistämiseksi. EU pyrkii myös edistämään romanien asemaa ja osallisuutta jäsenmaissa (tavoitteiden määrittely ja sääntely). Euroopan unionilla on tavoitteet romanipolitiikan kehittämiseksi Euroopan unionin jäsenmaissa. Nämä tavoitteet ohjaavat myös Suomen romanipoliittista ohjelmaa. EU:n komissio julkaisi 12.10.2020 tiedonannon ja sitä tukevat asiakirjat koskien strategista puiteohjelmaa romanien yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen vuoteen 2030. Osana puiteohjelmaa julkaistiin ehdotus neuvoston suosituksiksi tarkemmista toimista. Suositukset hyväksyttiin 12.3.2021.

EU:n puiteohjelma korostaa seurantaa ja asianmukaisen tiedon keräämistä. Puiteohjelmassa todetaan, että jäsenvaltioiden olisi valittava omat seurantamenetelmänsä, myös asianmukaiset tiedonkeruumenetelmät, ja otettava huomioon se, että etnistä alkuperää koskevien tietojen kerääminen on arkaluonteinen aihe, eikä se ole mahdollista kaikissa jäsenvaltioissa. Tämän vuoksi Rompo3 -ohjelmassa esitetään tiedonkeruun helpottamiseksi uusia teknologisia ratkaisuja. Tietoa romaniväestöstä tulee kerätä siten, että noudatetaan ihmisoikeusperustaista tiedonkeruuta Euroopan unionin perusoikeusvirasto FRA:n suositusten mukaisesti.

5.1 Yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen ohjelman valmistelussa

Suomen romanipoliittisen ohjelman suunnittelussa huomioidaan EU:n puiteohjelman horisontaaliset tavoitteet yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen. Suomen romanipoliittisen ohjelman valmistelussa kiinnitettiin erityistä huomiota merkityksellisen osallisuuden mahdollistamiseen ja täten itse prosessille annettiin yhtä suuri painoarvo kuin päätöksentekoprosessille.

Loppuvuodesta 2021 Terveiden ja hyvinvoinnin laitos järjesti kaikille avoimet työryhmät pääosin verkon välityksellä Covid 19 -rajoituksista johtuen. Työryhmät oli otsikoitu elin-kaarimallin mukaisesti: lapset ja nuoret, perheet ja työikäinen väestö, ikääntyvä romaniväestö, erityisen haavoittuvassa asemassa olevat sekä romanipoliitiikan yhteinen kehittäminen. Avoimiin tilaisuuksiin osallistui yhteensä 105 henkilöä, pääasiassa romanijärjestöjen edustajia ja romanityön kentällä toimivia toimijoita. Avoimissa työryhmissä haettiin laajaa näkemystä romanipoliittiselle ohjelmalle asetettaviksi tavoitteiksi. Kussakin tilaisuudessa osallistujat jakautuivat pienryhmiin, joissa muodostettiin toimenpide-ehdotuksia. Lopuksi äänestettiin yhdessä tärkeimmistä toimenpiteistä. Näiden avointen työryhmien toimenpide-ehdotukset käytiin läpi, konkretisoitiin ja muodostettiin mahdollisimman mitattaviksi pienimmissä asiantuntijaryhmissä. Toimenpide-ehdotuksia on hiottu läpi prosessin yhteistyössä romaniväestön ja sidosryhmien kanssa. Myös Euroopan liikkuvat romanit osallistuivat työryhmätyöskentelyyn, ja heitä koskevat tavoitteet ja tarpeet on sisällytetty toimenpidekokonaisuuksiin.

Kaikille prosessiin osallistuneille ja muille kiinnostuneille on annettu mahdollisuus kommentoida romanipoliittisen ohjelman luonnosversioita. Kommentointimahdollisuus varmistaa merkityksellisen osallisuuden periaatteita, jolloin osallistunut henkilö näkee osallistumisen tuloksen ja pystyy siihen vaikuttamaan prosessin eri vaiheissa. Sosiaali- ja terveysministeriö lähetti romanipoliittisen ohjelman luonnoksen lokakuussa 2022 lausuntokierrokselle lausuntopalvelu.fi kautta (Liite 2.). Lausunnoissa saatu palaute on huomioitu ohjelmassa.

Rompo3 -ohjelman lähtökohtana on ollut toimenpide-ehdotusten mahdollisimman pitkälle viety konkreettisuus sekä mitattavuus. Toimenpiteet ovat myös linjattu kansallisiin toimintaohjelmiin ja strategioihin. Linjaaminen valtakunnallisiin strategioihin tarkoittaa valtavirtaistamista, mikä osaltaan tukee yhdenvertaisuutta ja rakenteelliseen syrjintään puuttumista. Nämä tavoitteet – konkreettisuus, mitattavuus, valtavirtaistaminen – ovat EU:n puiteohjelmassa lausuttu tahtotila.

5.2 Yhdenvertaisuus ja romanivastaisuus romanipoliittisessa ohjelmassa

Yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen ovat Rompo3 -ohjelman läpileikkaavia periaatteita eli ohjelmalla tavoitellaan näiden asioiden vahvistumista yhteiskunnassa romaniväestön osalta. Näiden lisäksi perustana on erityisen huomion kiinnittäminen romanivastaisuuteen. Yhdessä näiden lähestymistapojen kautta tuetaan romanien yhdenvertaista osallisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Poikkileikkaavina tavoitteina yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista ja romanivastaisuuden poistamista tavoitellaan eri toimenpidekokonaisuuksissa integroimalla ne toimenpiteisiin ja seurantaan tehdään läpileikkaavasti osallisuusseurantana.

EU:n puiteohjelmassa todetaan, että ”Populismien ja rasismien lisääntyessä unionissa on tarpeen keskittyä syrjinnän torjumiseen ja ehkäisemiseen, myös puuttamalla romanivastaisuuteen (eng. antigypsyism), joka on syrjinnän ja syrjäytymisen perimmäisiä syitä ja pahentaa niitä”. Romanivastaisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen tukevat romanien perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista kiinnittäen samalla huomioita romanivastaisuuden historialliseen jatkumoon. Tämä jatkumo on luonut hyväksyttävän normin romanien syrjinnälle. Romanivastaisuus on yleinen rasismien muoto, joka on alkujaan peräisin yhteiskunnan enemmistön tavasta suhtautua romaneihin ja kohdella heitä; se on osa historian kehityskulkua, joka on synnyttänyt ajatuksen ”meistä ja muista. Rodullistaminen ja rakenteellinen syrjintä vaikuttavat eri elämän osa-alueisiin ja näihin tulee puuttua tehokkain keinoin. EU:n rasismien torjunnan toimintasuunnitelmassa 2020–2025 esitetään monia konkreettisia toimia rasismien torjumiseksi ja toimintasuunnitelmaa on hyödynnetty Rompo3 -ohjelmaa suunniteltaessa.

Romanien toimijuus eri yhteyksissä tulee esille osallisuusindikaattoreiden kautta. Romanipoliittisen ohjelman luonteen mukaisesti tarkastelun kohteena on erityisesti romanien yhdenvertaisuus ja osallisuus sekä osallistuminen julkisen vallan ja instituutioiden rakenteissa. Näin tuodaan esille tärkeitä tarkastelukulmia romanien elämään Suomessa. Kuitenkin romanien elämä koostuu paljon muustakin kuin palvelurakenteissa oikeuksien peräämisestä. Vaarana sosiaalisten ongelmien ja osallisuuden puutteiden tarkastelussa on uhriutumiskuvaston ylikorostuminen. Tämä tulee huomioida romanipoliittisista toimenpiteistä puhuttaessa.

Romanit toimivat aktiivisesti esimerkiksi seurakunnissa, erilaisten harrastusten parissa ja osallistuvat myös kansainväliseen romanien väliseen solidaarisuustyöhön ja auttamiseen. EU:n puiteohjelma kannustaa romaniväestön moninaisuuden esille tuomiseen ja homogeenisen, stereotyyppisen kuvan murtamiseen. Tämän moninaisuuden näkeminen tuo esille inhimillisyyden ja yksilöllisyyden, mikä on tärkeää niin yksilöiden välisissä vuorovaikutussuhteissa kuin hyvissä väestösuhteissa.

Hyvien väestösuhteiden tarkastelussa eurobarometrin (vuodelta 2019) mukaan yhteensä 73 % suomalaisista pitää romanien syrjintää Suomessa yleisenä, kun koko Euroopan unionissa vastaava osuus oli 61 %. Osallinen ihminen voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin. Osallinen ihminen pääsee osalliseksi yhteisestä hyvästä: hän voi sekä tuottaa yhteistä hyvää, että päästä nauttimaan siitä. Vaikutusmahdollisuuksien ja resurssien ohella oleellista on, että uskoo mahdollisuuksien olemassaoloon.

Osallisuuden kokemusta mitataan THL:n kehittämällä osallisuusindikaattorilla (Experiences of Social Inclusion Scale, ESIS). Osallisuusindikaattori muodostuu kymmenestä väittämästä, jotka kartoittavat vastaajan kuulumisen tunteita, tekemisten merkityksellisyyttä ja toimintamahdollisuuksia. Väittämien vastaukset sijoittuvat jatkumolle, jonka toinen ääripää edustaa osattomuuden kokemusta ja toinen osallisuuden kokemusta.

Osallisuuden indikaattoreita suositellaan käytettäväksi toimenpiteistä raportoidessa. Osallisuusindikaattoreita käytetään mm. Unicefin lapsiystävällinen kunta -mallissa. Indikaattorit mittaavat kokemusta, mutta myös muutosta osallisuuden kokemuksessa. Tämän vuoksi kysymyspatteristoa tulisi käyttää toimenpiteiden aloituksen yhteydessä ja verrata tuloksia toimenpiteen päätyessä. Osallisuusindikaattorit esitellään tarkemmin seurantaosuudessa.

Osallistumisella tarkoitetaan mahdollisuuksiin vaikuttaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja erityisesti vaikuttamista asioihin, jotka liittyvät romaneihin valtakunnallisesti ja alueellisesti. Osallistumisessa on tärkeää olla mukana romanien edustajia romaniväestöä koskevassa päätöksenteossa, mutta yhtä tärkeää on osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet prosesseihin, joissa toimintaohjelmia ja erilaisia poliittisia linjauksia suunnitellaan. Tämän vuoksi on tärkeää kiinnittää huomiota romanijärjestöjen toimintamahdollisuuksiin ja resursointiin, huomioida ns. resurssihaavoittuvuus romanityön kentällä ja toimenpiteiden toteutuksessa. Romanijärjestöjen toimijuus julkisten palveluiden täydentäjinä ja osana kolmannen sektorin kulttuuri-, kieli-, ja sote-palveluita tulee huomioida aikaisempaa tehokkaammin. EU:n puiteohjelman horisontaaliset periaatteet ovat taustalla jokaisen toimenpide-ehdotuksen kohdalla.

Valtioneuvosto edistää romanien sosiaalisen aseman parantamista sekä yhdenvertaisten oikeuksien toteutumista. Kansallisessa toimeenpanossa Valtioneuvoston Ihmisoikeuspoliittinen selonteko (2021) painottaa yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa, syrjimättömyyttä sekä

oikeusvaltion huoltamista. Selonteko linjaa hallituksen toimia kysymyksissä, joissa Suomi on saanut lukuisia suosituksia ihmisoikeussopimusten valvontaelimiltä, YK:n ja eurooppalaisten järjestöjen ihmisoikeusraportoilta sekä Suomen ihmisoikeustilanteen maa-arvioinneissa. Ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa (2021) todetaan, että "Valtioneuvosto ottaa toiminnassaan huomioon suosituksia, joita Suomi on saanut kansainvälisiltä sopimusvalvontaelimiltä muun muassa romanikielen opetuksen edistämisestä" (2021, 49).

Suomalainen yhdenvertaisuuslainsäädäntö vahvistaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Rompo3 -ohjelma on linjassa lainsäädännön ja Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisten linjausten ja tavoitteiden kanssa.

6 Romanivastaisuuteen, rasismiin ja syrjintään puuttuminen

Yhdessä horisontaalisten lähestymistapojen ja alakohtaisten toimenpiteiden kanssa EU:n puiteohjelma puuttuu voimakkaasti romanien epätasa-arvoiseen kohteluun eurooppalaisissa yhteiskunnissa, Suomi mukaan lukien. Myös romanien kohdalla tulee huomioida syrjinnän eri muodot ja tasot: Rompo3 -ohjelma pyrkii puuttumaan rakenteelliseen, institutionaaliseen sekä yksilö- ja väestösuhdetasolla ilmenevään syrjintään. Vihapuhe ja halventava suhtautuminen ovat syrjinnän ilmenemismuotoja.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan syrjintää ja epäoikeudenmukaista kohtelua koettiin romanien keskuudessa yleisesti, lähes puolet vastaajista oli kokenut vieraan ihmisen taholta epäoikeudenmukaista kohtelua kyselyä edeltävän vuoden aikana. (THL, 2018). Samansuuntaiset kokemukset toistuivat osana kansallista lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimeenpanoa (tp5) toteutetussa selvityksessä, jossa kysyttiin 11–17-vuotialta romanilapsilta ja -nuorilta kiusaamis- ja syrjintäkokemuksista. Noin 57 % kyselyyn vastanneista romanilapsista ja -nuorista oli kokenut kiusaamista tai syrjintää vähintään silloin tällöin. Heistä lähes kaikki kuvasivat tilanteiden olleen rasistista syrjintää (Weckström, ym. 2023). Suoraan kysyttäessä juuri kukaan ei kokenut kiusaamisen, syrjinnän tai pelon niistä estävän heiltä mitään. Kuitenkin muiden vastausten perusteella romanilasten ja -nuorten uskoa omaan tulevaisuuteen heikensi muiden ihmisten asenteet ja sen mukana tuomat esteet opiskelulle ja työelämälle. Romanilapset ja -nuoret toivoivat asenneilmapiirin muutosta yhteiskunnassa, sivistämistä eri kulttuureista ja yksilöiden huomioimista kulttuurin edustajuuden lisäksi.

Yhdenvertainen Suomi: Valtioneuvoston toimintaohjelma rasismien torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi edistää hallitusohjelman tavoitetta. Toimintaohjelma yhdessä EU:n rasisminvastaisen ohjelman ja romanien puiteohjelman kanssa tukevat useita toimenpide-ehdotuksia, jotka ovat kirjoitettu Rompo3 -ohjelmaan. Valtioneuvoston toimintaohjelman tavoitteena on torjua rasismia ja syrjintää sekä edistää hyviä väestösuhteita. Ohjelma perustuu hallitusohjelman kirjauksiin, toimintaohjelman aikana toteutettavaan tilannearvioon, syrjintää ja yhdenvertaisuutta sekä väestösuhteita koskevaan tutkimustietoon sekä kansainvälisiin suosituksiin ja hyviin käytäntöihin.

Rasismiin vastainen politiikka ja hyvien väestösuhteiden edistäminen eri hallinnonaloilla on keskeinen tavoite valtioneuvoston rasisminvastaisessa ohjelmassa. Toimintaohjelma kiinnittää huomiota ja esittää toimenpiteitä myös väestöryhmäkohtaisessa politiikassa kuten romani- ja saamelaispolitiikassa. (Oikeusministeriö, 2021). Romaniasiain neuvottelukunta osallistui ohjelman valmistelutyöryhmään. Rasisminvastainen toimintaohjelma toimii siis taustapaperina myös Rompo3 -ohjelmalle.

”Yhdenvertainen Suomi: Valtioneuvoston toimintaohjelma rasismien torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi”, linjaa että, tutkimusta ja systemaattista tiedonkeruuta rakenteellisesta rasismista ja syrjinnästä sekä sen vaikutuksista yhteiskunnalle ja vähemmistöryhmille tulisi edistää. Romanipoliittisessa ohjelmassa romanivastaisuuteen puuttuminen, vihapuhe ja syrjinnän poistaminen on sisällytetty useisiin toimenpide-ehdotuksiin.

Oikeusministeriön tuottamassa selvityksessä (2022) tarkastellaan vähemmistöryhmien kokemia häirintää ja vihapuhetta ja annetaan konkreettisia suosituksia häirintään ja vihapuheeseen puuttumiseksi ja ennaltaehkäisyksi. Romanivastaisuuteen puuttumisessa tehdään tiivistä yhteistyötä oikeusministeriön kanssa. Valtioneuvosto on selvittänyt verkossa tapahtuvaa vihapuhetta ja selvityksen pohjalta tutkimusryhmä ehdottaa 11 toimenpidettä vihapuheen kitkemiseksi.

1. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan seurantatutkimus syrjintäkokemusten, osattomuuden ja ulkopuolisuuden vaikutuksista eri ikäisten romanien hyvinvointiin hyödyntäen osallisuusindikaattoreita osana toimenpiteiden vaikuttavuusarviointia.	STM, THL, OM, romanijärjestöt.	Tutkimuksia on toteutettu vuoteen 2030 mennessä ja niissä esille nousevat seikat huomioidaan tulevissa valtakunnan tason toimintaohjelmissa.

6.1 Etninen profilointi

Suomessa on noussut esille tapauksia romanien etnisestä profiloinnista. Etnisellä profiloinnilla tarkoitetaan sitä, että henkilö pysäytetään tai hänen toimintaansa puututaan yksinomaan tai pääasiallisesti hänen etnisen taustan, ihonvärin tai uskonnon perusteella. Etnisen profiloinnin kiellon rikkominen on perustus- ja yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä syrjintää ja kokemukset siitä vähentävät luottamusta viranomaisiin ja poliisiin. Lisäksi etnisen profiloinnin kieltä on kirjoitettu ulkomaalaislain valvontaa koskevaan pykälään, jonka mukaan valvontatoimenpide ei saa perustua todelliseen tai oletettuun etniseen alkuperään. Etnisen profiloinnin kieltä tulisi jalkauttaa viranomaistyön kaikkiin rakenteisiin sekä romaniväestön ja poliisin välistä yhteistyötä lisätä entisestään. Profilointia tapahtuu poliisin lisäksi vartijoiden toimesta julkisissa tiloissa, kuten ostoskeskuksissa. Julkisten tilojen yhdenvertainen käyttö on turvattava tuomalla toimijoille selkeästi esille profiloinnin kieltä. Vartijoiden profiloinnin kohteeksi ovat joutuneet sekä Suomen romanit, että Euroopan liikkuvat romanit. Toivottavaa on säännöllinen yhteydenpito poliisiin ja romaniväestön kesken liittyen etnisen profiloinnin kieltöön. Keskinäistä luottamusta lisää erityisesti toiminnan läpinäkyvyys, kuten se, että romaniryhmittymä on tietoinen, millaisilla toimintamalleilla poliisi operoi, millaisissa asioissa poliisi on tekemisissä romaniväestön kanssa ja mitkä ovat ongelmakohdat.

2. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Poliisiin ja romaniväestön yhteistyön kehittäminen etnisen profiloinnin estämiseksi. Profilointikiellon toteutumista seurataan yhteistyössä poliisihallinnon ja romaniväestön kesken.	SM, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Poliisi, RONK, romanijärjestöt.	Yhteistyön kehittämisen pohjalta seurataan profilointikiellon toteutumista ja raportoidaan tilannehavainnoista. Havaittuihin epäkohtiin on puututtu.

3. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään toimenpiteitä, joilla tehdään profilointikieltä tietyiksi turvallisuusalan ja poliisihallinnon rakenteissa. Turvallisuusalan elinkeinolupaa tarkastellaan myös profilointikiellon noudattamisen osalta.	SM, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Poliisihallinto, RONK, romanijärjestöt.	Yhteistyön kehittämisen pohjalta seurataan profilointikiellon toteutumista ja raportoidaan tilannehavainnoista. Havaittuihin epäkohtiin on puututtu.

6.2 Yhdenvertaisuuslaki ja yhdenvertaisuussuunnitelmat

Suomessa yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisia edistämään yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa yhdenvertaisuuslain hengessä. Viranomaisella on oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Yhdenvertaisuuslaki pitää sisällään toisaalta syrjinnän kiellon, mutta myös positiivisen erityiskohtelun. Positiivinen erityiskohtelu on sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen. Yhdenvertaisuuslaki sitoo kuntia, hyvinvointialueita, ministeriöitä ja muita viranomaisia.

Valtioneuvoston rasminvastainen toimintaohjelman toimenpide 5 suosittaa ohjeistusta ministeriöille yhdenvertaisuuden edistämisestä hallinnonalan tulosohjauksessa (erityisinä painopistealueina yhdenvertaisuusosaamisen kehittäminen ja monimuotoisuuden lisääminen henkilöstössä). Ministeriöitä koulutetaan tulosohjelman jalkauttamiseen.

Yhdenvertaisuussuunnitelman tulee olla tietoon perustuva; mikäli kunnassa tai hyvinvointialueella asuu romaneja, tulee heidät huomioida yhdenvertaisuussuunnittelussa ja hyvinvointikertomuksissa tulee huomioida myös romanit. Yhdenvertaisuuslaissa säädetään koulutuksen järjestäjän velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta. Koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi.

4. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanit osallistetaan yhdenvertaisuussuunnitelmien kehittämiseen eri aloilla ja alueilla. Kunta- ja aluetason tarkastelulla varmistetaan, että romanit on huomioitu suunnitelmissa ja edistetään huomioimista alueilla, joissa romaneja asuu.	STM, THL, OM, AVI, Aronk, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, Kuntaliitto, kunnat, maakuntaliitot, hyvinvointialueet.	Määrällinen (on huomioitu/ei huomioitu) ja jatkuva seuranta romanien huomioimisesta ja kuulemisesta kuntien ja hyvinvointialueiden yhdenvertaisuussuunnitelmissa.

7 Romanit palvelujärjestelmässä ikäryhmittäin

Rakenteellinen rasismi voi heikentää eri taustaisten ihmisten luottamusta viranomaisiin. Valtiovarainministeriö tilasi OECD:ltä Suomen hallintoa koskevan luottamusarvioinnin, jonka tulokset julkaistiin toukokuussa 2021. Arviointi tarkastelee kansalaisten luottamusta hallinnon instituutioihin ja tarjoaa tietoa siitä, miten hallinto voi kehittää toimintaansa luottamuksen ansaitsemiseksi.

Myös useissa tutkimuksissa Euroopan maissa on nostettu esille luottamuksen puute romaniväestön ja hallinnollisten instituutioiden välillä. Tämä luottamuksen puute saattaa ilmetä haluttomuutena hakeutua palveluihin ja toisaalta luottamuksen puute vaikuttaa myös palvelujen saavutettavuuteen. THL:n mukaan syrjintää kokeneet romanit käyttävät peruspalveluja vähemmän kuin ne, jotka eivät raportoineet kokeneensa syrjintää (Lämsä ym, 2020).

7.1 Sote-rakenteen muutos ja sen vaikutus romanipoliittisen ohjelman toteutukseen

Suomessa astuu voimaan 1.1.2023 sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen uudistus. Sote-uudistus on Suomen historian yksi suurimmista uudistuksista hallinnollisesti sekä sisällöllisesti. Vuoden 2023 alusta lukien vastuu sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen järjestämisestä siirtyy kunnilta ja kuntayhtymiltä 21 hyvinvointialueelle. Sote-uudistus vaikuttaa myös suoraan Rompo3 -ohjelman toimeenpanoon uusilla hyvinvointialueilla järjestettävissä peruspalveluissa. Sote-uudistuksen ja Rompo3-ohjelman suunnittelu on tapahtunut samanaikaisesti. Ohjelma on valmisteltu niillä reunaehdoilla, jotka uudistuksen toimeenpanon vaihe on asettanut

Suuri osa kuntien tehtävistä siirtyy hyvinvointialueille. Kuntiin ovat jäämässä mm. sivistyspalvelut ja työllisyyden hoito. Tämä tarkoittaa, että Rompo3 -ohjelmaa tulee toteuttaa sekä kunnissa että hyvinvointialueilla, mikä saattaa lisätä hallinnollisen työn määrää.

Rompo2 -ohjelman yhteydessä toteutettiin MAARO-opas. MAARO-opas tarkoitettiin alueellisille ja valtakunnallisille toimijoille vuosien 2018–2022 romanipoliittisen ohjelman paikallisen toteuttamisen tueksi. Koska monet toimenpiteet siirtyvät Rompo3 -ohjelmaan edelliseltä kaudelta, on MAARO-opas osittain käyttökelpoinen myös nykyisen ohjelman aikana ja opasta voidaan tarvittaessa päivittää. Hyvinvointialueet aloittavat samaan aikaan uuden Rompo3-ohjelman kanssa, ja hyvinvointialueiden ohjaus tapahtuu sote- ja pelastustoimen osalta osana hyvinvointialueiden neuvottelun prosessia ja huomioidaan vuosittaisessa sosiaali- ja terveysministeriön tekemässä hyvinvointialueiden selvityksessä.

Sote-uudistus ei kuitenkaan tarkoita yhdenvertaisuuden heikentymistä. Viranomaisten on ehkäistävä ennakoita mahdollista syrjintää sosiaali- ja terveyspalveluissa väestöryhmittäin muun muassa toiminnallisten yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmien avulla. Suunnitelmien pohjalta tulee ryhtyä toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Onkin tärkeää, että kunnilla ja hyvinvointialueilla on vastuu yhdenvertaisuussuunnittelusta, ja molempien tavoitteita tulisi sovittaa yhteen tavoitteiden yhteneväisyyden vuoksi. Romanipoliittisen ohjelman 2018-2020 seurantaraportin mukaan romanityötä tulee tarkastella sote-uudistuksessa hyvinvointialueiden rajapinnoilla hyvien toimintamallien, toimivien käytänteiden ja toimijoiden esiintuomiseksi ja tukemaan alue- ja paikallistason romanityötä (STM, 2022). Tietoa tulee kerätä eri menetelmillä, jotka huomioivat perustuslain mukaisen etniseen alkuperään liittyvän tiedon sensitiivisyyden. Hyvinvointialueiden ja kuntien palveluilla on keskeinen merkitys romanien hyvinvoinnin edistämiseksi yhdenvertaisella ja osallistavalla tavalla, ja palveluiden välillä on erityisesti romaniväestön kannalta monia yhdyspintoja.

5. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanipolitiikan jalkauttaminen hyvinvointialueiden ja kuntien hyvinvointikertomuksiin ja -suunnitelmiin.	STM, THL, RONK, ARonk, PRT, hyvinvointialueet, kunnat, Kuntaliitto.	Rompo3 -ohjelman toimenpiteet soveltuvin osin on huomioitu hyvinvointialueiden ja kuntien hyvinvointikertomuksissa ja -suunnitelmissa.

7.2 Lapset ja nuoret

Lapset ja nuoret ovat Rompo3 -ohjelmassa nostettu erilliseksi osioksi, vaikka romanilasten ja -nuorten hyvinvointi linkittyy oleellisesti useiden perheiden hyvinvointiin. Lasten ja nuorten kohdalla on kuitenkin monia asioita, jotka pitää tarkastella erikseen ja tätä nimenomaista kohderyhmää kuullen. Rompo3-ohjelmassa on painotus romanilasten ja -nuorten oikeuksien edistämiseen Euroopan neuvoston suositusten ja Euroopan neuvoston lapsistrategian 2022-2027 mukaisesti.

Eurooppalainen lapsistrategia kiinnittää erityistä huomiota taustoiltaan erilaisiin lapsiin, mukaan lukien romanilapset. Suomen kansallinen lapsistrategia toimenpiteineen pohjautuu eurooppalaiseen, velvoittavaan lapsistrategiaan ja siihen on kirjattu pitkän aikavälin tavoitteet ja toimet, joita edistetään yli hallituskausien. Näin ollen pitkän tähtäimen lapsistrategia ja vuoteen 2030 voimassa oleva romanipoliittinen ohjelma tukevat toisiaan. Hyvinvointialueiden vaikuttamistoimielimien nuorisovaltuustot ovat tärkeä nuorten osallistamisen kanava.

Osana kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimeenpanoa lapsiasiavaltuutetun toimisto selvitti romanilasten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista (Weckström ym., 2023). Lasten ja nuorten kohdalla esitetyt toimenpiteet pohjautuvat pääosin selvitykseen sekä vuonna 2021 järjestettyihin Rompo3:n laatimisen yhteydessä vuonna 2021 järjestettyjen avoimien työpajojen osallistujien ehdotuksiin.

Lapsiasiainvaltuutetun selvityksen mukaan monet romanilapset ja -nuoret kokevat syrjintää ja rasismia ja ne rajoittavat myös heidän näkemyksiä tulevaisuudesta. Kouluttautuminen näyttäytyy lasten ja nuorten vastauksissa itsestäänselvyytenä, mutta pelkoa ja uskonpuutetta näkyy pohdittaessa aikuistumista, työllistymistä ja toimeentuloa. Lapset ja nuoret viihtyvät koulussa, mutta oppimisen tueksi lapset ja nuoret kaipaavat enemmän yksilöiden kohtaamista tasa-arvoisesti. Omat vaikuttamismahdollisuudet rajoittuvat lähinnä perhepiiriin ja kaverisuhteisiin ja edustuksellisuus eli vaikuttaminen esimerkiksi äänestämällä eduskuntavaaleissa nähdään etäisenä, mikä on huolestuttavaa romaninuorten osallisuuden kannalta. Iloa lapsille ja nuorille tuottavat läheiset ihmiset ja kaverisuhteet. Omasta kulttuurista ollaan ylpeitä ja halu oppia romanikieltä on vahva.

6.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan, että romanilapset ja -nuoret ovat huomioituna kuntien ja hyvinvointialueiden tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmissa sekä koulukohtaisissa ja yhdenvertaisuussuunnitelmissa. Jalkautetaan tuloksia ja toimenpiteitä kuntien nuorisotoimiin sekä romanijärjestöille.	STM, THL, ARonk, Kuntaliitto, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, kunnat, hyvinvointialueet.	Seurataan romanilasten ja -nuorten kuulemista ja huomioimista yhdenvertaisuussuunnitelmissa. Sisällytetään kysymys huomioimisesta kuntiin ja hyvinvointialueille suunnatulla kyselyllä (vrt. STM Raportteja ja muistioita 2022:27).

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) yksi tavoitteista on lastensuojelun kehittäminen (ks. kohta perheet). Lasten oikeuksien mukaisesti tausta ei saa vaikuttaa lasten oikeuksien toteutumiseen (kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen taustaan liittyen). Eriarvoisuus näkyy usein eri tavoin suomalaisissa kulttuurisissa vähemmistöissä. Kaikki vähemmistöryhmiin kuuluvat eivät ole heikossa asemassa, mutta joidenkin kohdalla hyvinvointia ja terveyttä vaarantavat tekijät kasaantuvat. Romanilasten asemaa lastensuojelussa tulee tarkastella ja kehittää lasten hyvinvoinnin näkökulmasta sekä vahvistaa myös ennaltaehkäisevän työskentelyn mahdollisuuksia romaniväestön osalta. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten osaamista on syytä vahvistaa ja tarkastella romanilasten ja -nuorten tarpeiden tunnistamista koko sosiaali- terveys- ja koulutuspalvelujen kentällä huomioiden näyttöön perustuvat menetelmät ja palveluketjut.

7.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Parannetaan romanilasten ja -nuorten asemaa lastensuojelussa, lastensuojelun jälkihuollossa sekä peruspalveluissa kouluttamalla ammattilaisia ja tuottamalla sisältöä lastensuojelun käsikirjaan ja muihin ammattilaisten käyttämiin ohjeistuksiin.	THL, STM, hyvinvointialueet, kunnat, perhekeskukset, lastensuojelun ammattilaiset, romanijärjestöt.	On tuotettu sisältöä lastensuojelun käsikirjaan ja muihin ammattilaisohjeisiin ja koulutettu ammattilaisia. Seurantana tuotettu sisältö ja ammattilaisille suunnattujen koulutusten määrä ja niihin osallistuneiden määrä ja palautteet.

Nuorisotyö ja -politiikka kuuluvat kunnan tehtäviin. Nuorisotyöllä tarkoitetaan nuorten kasvun, itsenäisyyden ja osallisuuden tukemista yhteiskunnassa. Nuorisopolitiikalla taas viitataan nuorten kasvu- ja elinolojen sekä sukupolvien välisen vuorovaikutuksen parantamiseen. Kuntien tulee toimintaa järjestäessään ottaa huomioon niin nuorisolain 2 §:n tavoitteet ja lähtökohdat kuin paikalliset olosuhteet. Nuorisotyötä ja -politiikkaa järjestäessään kunnan tulee tehdä tarvittavaa yhteistyötä nuorten itsensä lisäksi heidän perheidensä ja muiden sidosryhmien kanssa, kuten nuorten kanssa työskentelevien viranomaisten, nuorisoalan järjestöjen, seurakuntien ja muiden nuorisotyötä tekevien tahojen kanssa.

Tutkimustiedon mukaan nuorille on tärkeää toisaalta osallistua kaikille nuorille suunnattuun toimintaan, mutta samanaikaisesti tulisi mahdollistaa oman viiteryhmän parissa toimiminen oman kulttuurisen identiteetin vahvistamiseksi ja osallisuuden tukemiseksi. Nuorille on tärkeää oman viiteryhmän parissa toimiminen, tämä pienentää syrjäytymisen riskiä nuorten elämässä. Suomessa on viimeisen vuosikymmenen aikana virinnyt erilaisia virallisia ja epävirallisia romaninuorten ja romaninuorisotyön verkostoja. Romaninuorten parissa tehtävän nuorisotyön kehittämiseksi yhteistyön lisääminen ja toimivien toimintatapojen jakaminen tukevat eri alueilla asuvien romaninuorten yhtäläisiä osallisuuden mahdollisuuksia. Esimerkiksi Jyväskylän alueella on romaninuorten parissa toimivaa Avartti-toimintaa ja Suomen Romaniyhdistys ry:llä on romaninuorten verkosto.

8.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään paikallista ja valtakunnallista romaninuorisotyötä romaninuorten harrastusmahdollisuuksien ja osallisuuden parantamiseksi.	OKM, THL, ARonk, kuntien nuorisotoimi, Kuntaliitto, nuorisojärjestöt, romanijärjestöt, seurakunnat.	Romaninuorisotyön verkosto on perustettu ja toiminta vakiinnutettu. Romaninuorten osallisuuskokemuksia seurataan säännöllisesti osallisuusindikaattoreilla.

Selvitys romaninuorten näkökulmasta osallistumisen tavoista on tärkeää. Usein yhdenvertaisuudeksi nähdään, että palvelu tai toiminto on kaikille suunnattu. Tämä ei kuitenkaan ole automaattisesti tosiasiallista yhdenvertaisuutta, vaan saavutettavuuskysymyksiä tulee tarkastella käyttäjälähtöisesti.

Romaninuorten osallistumista ja vaikuttamista edustuksellisissa rakenteissa edistetään heille suunnattujen toimenpiteiden ohella ja lisäksi myös kaikille avoimien toimintojen avulla, kuten kannustamalla osallistumaan esimerkiksi koulujen oppilaskuntiin tai avoimiin harrastuksiin, joista tiedottamista tulee lisätä romaniväestön käyttämissä viestintäkanavissa. Harrastamisen kulttuuri ei ole kuitenkaan kaikissa väestöryhmissä sama (ks. mm. Kivijärvi 2015) ja romaninuorten harrastamisen kulttuuria on hyvä kehittää.

Alla olevan toimenpide-ehdotuksen tavoitteena on löytää romaninuorille mielekkäitä osallistumisen tapoja ja kehittää niitä edelleen.

9.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Selvitetään nuorten näkökulmasta mielekkäitä osallistumisen tapoja (esimerkiksi Digiraati). Kehitetään romanilapsille ja -nuorille uusia osallisuutta vahvistavia vaikuttamiskanavia perinteisenä pidettyjen tapojen rinnalle hyödyntäen esimerkiksi koulujen ja nuorisotyön välistä yhteistyötä.	OKM, OPH, ARonk, kuntien nuorisotoimi, nuorisojärjestöt, koulut, romanijärjestöt.	Nuorten kanssa on selvitetty mielekkäitä osallistumisen tapoja ja sen perusteella on kehitetty valtakunnallisesti toimivia uusia käytäntöjä.

Leiritoiminta on käytännössä osoittanut toimivaksi toimintatavaksi lisätä romanilasten, -nuorten ja -perheiden osallistumista ja osallisuutta ja sen vuoksi toimintamallia tulisi toteuttaa.

10.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Järjestetään yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa perheleirejä, joissa romanihuoltajat voivat asiantuntijoiden kanssa keskustella lapsiinsa liittyvistä kysymyksistä (esim. kasvatusta ja koulutus).	STM, RONK, Aronk, OPH, romanijärjestöt, kunnat, seurakunnat	Vuosittain järjestettävien perheleirien määrä, joissa käsitellään lasten kasvatusta ja varhaiskasvatusta, perheleireille osallistuvien määrä ja palaute.

Osana nuorille suunnattua toimintaa kasvatetaan nuoria omasta taloudesta huolehtimiseen, itsenäistymiseen, asumiseen ja perhe-elämään liittyen. Nuorena saatu maksuhäiriömerkintä saattaa vaikuttaa niin nuoren asunnon saamiseen, työllistymiseen kuin ylipäättään oman elämän hallintaan. Itsenäistymisprosessissa nuori saattaa kokea luontevammaksi, kun ohjeistus ja neuvot talouteen, asumiseen ja perheen perustamiseen tulevat ammattilaisilta oman perheen ulkopuolelta tai vertaisryhmän sijaan. Tämän vuoksi nuorten toiminnassa tulee kiinnittää huomioita näihin kodin ulkopuolella hankittuihin tietoihin ja taitoihin.

EU:n puiteohjelma suosittaa toimenpiteitä, joilla tuetaan nuorten aikuisten ja nuorten perheiden finanssiosaamista, mukaan lukien paremmat päätöksenteko- ja suunnittelutaidot, osana voimaannuttamista ja taloudellista osallisuutta koskevia toimenpiteitä.

11. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään romaninuorille suunnattua koulutusta ja opastusta oman talouden hallintaan, asumiseen, perhe-elämän taitoihin ja elämänhallintaan romaninuorisotyössä. Hyödynnetään olemassa olevia malleja tehden ne saavutettaviksi romaninuorille.	STM, THL, Kuntien nuorisotoimet, romaninuorisotyöntekijät, ohjaamot, romanijärjestöt.	On kehitetty työtapa, jolla tähdätään romaninuorten elämänhallintataitojen parantamiseen ja joka tavoittaa suuren osan romaninuorista.

EU-maiden liikkuvien romaniperheiden lasten oikeudet ovat yhtäläiset ja niiden toteutumisesta tulee huolehtia. Pääosin itäisestä Euroopasta Suomeen tulleen liikkuvan romaniväestön kohdalla tarvitaan poikkihallinnollista yhteistyötä ja vastuunkantoa. Tähän asti liikkuvan väestön palveluista on vastannut lähinnä Helsingin Diakonissalaitoksen Hirundo-päiväkeskus. Heidän ammattitaitoaan ja tietopohjaa tulee hyödyntää liikkuvan romaniväestön lasten oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi. Monien EU-maiden romaneilla on puutteita henkilörekisteröinnissä. Vaikka EU-kansalaisten Suomessa oleskelu on laillista, heillä usein ole vakuutusturvaa sairauden varalle. Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa ilman kotikuntaa olevien lasten perustuslaissa ja lapsen oikeuksien sopimuksessa turvattuun oikeuteen saada perusopetusta ja päästä varhaiskasvatukseen piiriin. Kunnalla on velvollisuus järjestää esi- ja perusopetusta sen alueella oleskeleville lapsille, joilla ei ole kotikuntaa. On edistettävä paperittomien ja paperittomien kaltaisessa tilanteessa olevien henkilöiden sosiaalisten oikeuksien toteutumista. Monet erityisesti itäisestä Euroopasta Suomeen muuttaneet romanit elävät paperittomien kaltaisessa tilanteessa. Vuodesta 2023 alkaen hyvinvointialueiden on järjestettävä välttämättömiä ja kiireittämiä terveystalvija paperittomille ja paperittomien kaltaisessa tilanteessa oleville henkilöille.

12. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään keinoja sekä mahdollistetaan Suomessa asuvien EU:n liikkuvien romanilasten ja -nuorten mahdollisuuksia koulutukseen, terveydenhuoltoon sekä kasvua tukevaan harrastustoimintaan.	STM, RONK, OKM, kunnat, Diakonissalaitos.	On kehitetty kestäviä ratkaisuja EU:n liikkuvien romanilasten ja -nuorten oikeuksien toteutumiseksi. Kohderyhmän parissa työskentelevät keräävät kokemuksia liikkuvien romanilasten ja -nuorten oikeuksien toteutumisesta. Tuotetaan seurannan mahdollistava kysely oikeuksien toteutumisesta.

Myös romaninuorten, kuten pääväestönkin, rikoksilla oireiluun tulisi puuttua riittävän ajoissa ja romanien yhteiskunnallinen asema huomioiden. EU:n puiteohjelma pitää romaninuorten aseman huomioimista erityisen tärkeänä. Ankkuritoiminta kohdistuu varhaisessa vaiheessa nuorten hyvinvoinnin edistämiseen ja rikosten ennalta ehkäisemiseen. Ankkuritoimintaa toteutetaan moniammatillisessa tiimissä, johon kuuluvat asiantuntijat poliisista, sosiaalitoimesta, terveystoimesta sekä nuorisotoimesta. Tiimi tapaa nuoren ja hänen perheensä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta nuorta voidaan tukea ja tarvittaessa ohjata avun tai tuen piiriin.

13. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään ja mallinnetaan eri toimijoiden välistä yhteistyötä, jotta saadaan Ankkuritoiminta romaninuorille saavutettavaksi.	SM, STM, OM, Poliisi, romanijärjestöt, Aronk, PRT.	Yhteistyössä on kehitetty malli, jolla on lisätty toimijoiden välistä yhteistyötä tietoisuuden ja saavutettavuuden lisäämiseksi. Toteutetaan laadullinen seuranta-arviointi.

14. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Juurrutetaan rikoksilla oireleville suunnattu nuorten toimintamalli (OM 2019:26) hankepaikkakunnille ja vahvistetaan romanien huomioon ottamista toimintamallissa.	OM, STM, THL, hyvinvointialueet, kunnat, romanijärjestöt.	Toimintamallia kokeillaan paikkakunnilla tai alueilla siten, että toimintamallin täytäntöönpanoa ja toteutusta seurataan mallin suosituksen mukaisesti. (OM 2019:26)

Vuonna 2022 oikeusministeriö järjesti yhdessä Ihmisoikeuskeskuksen kanssa kuulemistilaisuuksia 18–28-vuotiaille romaninuorille. Kuulemistilaisuuksissa nousi esille romaninuorten toiveita nuorten asioiden edistämiseksi. Nuorten kuulemisessa nousi esille erityisesti nuorten kohtaama eriarvoisuus ja syrjintä.

15. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Tarkasteltaessa yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutumista kiinnitetään huomiota nuorten kohtaamaan eriarvoisuuteen, toteutetaan romaninuorten kanssa yhteistyössä hanke yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja nuorten romani-identiteetin vahvistamiseksi. Kehitetään romaninuorten kanssa kohtaamisia ja vuorovaikutusta tukevia tapoja hyödyntäen olemassa olevia ja hyväksi todettuja malleja.	STM, RONK, OM, OKM, romanijärjestöt, romaninuorten verkostot, nuorisojärjestöt.	Romaninuorten asioita edistävä hanke on toteutettu ja sen tuloksia juurrutettu olemassa oleviin rakenteisiin eri metodein, esimerkiksi nuorten tekemien koulutusten avulla.

7.3 Perheet ja työikäinen väestö

Työkyvyn tuki osaksi tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskusta on Työkykyohjelman toimenpidekokonaisuus. Kokonaisuuden painopisteenä on kehittää sosiaali- ja terveyskeskuksien palveluita niin, että niissä tunnistetaan työttömien asiakkaiden työkyvyn tuen tarpeet ja niissä on asiakkaiden tarpeisiin vastaava työkyvyn tuen palvelukokonaisuus. Yhtenä tavoitteena on työttömien asiakkaiden työkyvyn tuen tarpeiden tunnistaminen sosiaali- ja terveyskeskuksessa. Romanien huomioiminen tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskuksissa tukee palvelujen saatavuuden yhdenvertaisuutta ja työikäisen väestön työkykyä ja siten edistää työllistymisen mahdollisuuksia.

16. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Koulutetaan hyvinvointialueilla työkyvyn tuen tiimejä huomioimaan romanit toimintasuunnitelmissa ja -kertomuksissa. Kiinnitetään huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen ja huomioidaan myös lapsia kotona hoitavat vanhemmat.	STM, RONK, hyvinvointialueiden työkyvyn tiimit, THL, kunnat, ARonk, romanijärjestöt.	Säännölliset koulutukset/webinaarit hyvinvointialueilla työskenteleville työkyvyn tiimeille. Koulutusten yhteydessä kartoitetaan työkyvyn tuen tiimien asenteita ja taitoja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen.

Digitaaliset taidot ja medialukutaito ovat tärkeitä yhdenvertaisuuden ja osallisuuden indikaattoreita. Tutkimustulokset (THL) osoittavat, että digipalveluiden lisääntyminen voi ennestään lisätä yhteiskunnan eriarvoisuutta. Taloudellisesti, terveydellisesti ja sosiaalisesti muita heikommassa asemassa olevat ovat vaarassa pudota tärkeistä ja tarvitsemistaan palveluista. Digitaalinen syrjäytyminen ei koske ainoastaan ikääntyvää romaniväestöä, vaan myös perheiden ja työikäisten romanien kohdalla on huolehdittava siitä, ettei digitaalista syrjäytymistä tapahdu. Digitaaliset taidot nähdään myös EU:n puiteohjelmassa keskeisenä yhdenvertaisuuden takaajana.

17. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan yhdenvertainen saavutettavuus digitaalisissa palveluissa lisäämällä romaniväestölle suunnattua digitaitokoulutusta sekä medialukutaitoa.	Vapaa sivistystyö ja kansalais- ja kansanopistot, eri oppilaitokset ja järjestöt, OKM, Aronk.	Romaneille suunnattujen digikoulutusten määrä/vuosi. Laadullisena seurantana kohderyhmän tavoittaminen ja koulutusten vaikuttavuus.

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) toimeenpano alkoi hallituskaudella 2016–2019. Sitä jatkettiin seuraavan hallitusohjelman mukaisesti vuosina 2020–2023. Ohjelmassa kehitetään lasten, nuorten ja perheiden tukea arjessa erityisesti perhekeskusten kautta. Ohjelman tavoitteet ovat lasten, nuorten ja perheiden varhainen tukeminen ja hyvinvoinnin vahvistaminen, eriarvoistumiskehityksen pysäyttäminen sekä ennaltaehkäisevien ja korjaavien sote-palveluiden korkea laatu, oikea-aikaisuus ja saavutettavuus.

Perhekeskustoiminta on keskeinen osa LAPE-ohjelmaa. Perhekeskus on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia ja terveyttä edistävä sekä varhaista tukea, hoitoa ja kuntoutusta tarjoava monialainen palveluverkosto. Perhekeskus ei ole välttämättä yksittäinen rakennus

vaan sen palvelut voi olla eri tavoin alueelle sijoitettuna. Perhekeskus sisältää lapsille, nuorille ja perheille suunnatut hyvinvointia ja terveyttä sekä kasvua ja kehitystä edistävät sekä varhaisen tuen, hoidon ja kuntoutuksen palvelut. Perhekeskuksesta perhe saa palveluja. Perhekeskus sovittaa yhteen kuntien ja kuntayhtymien sekä järjestöjen ja seurakuntien palveluita ja toimintaa (THL).

Sidosryhmätyöskentelyssä romanipoliittista ohjelmaa valmisteltaessa romaniperheiden tukeminen nousi yhdeksi tärkeämmäksi ja keskeisemmäksi tavoitteeksi. On oleellista selvittää, muutosohjelman toimeenpanon yhteydessä, palveluihin hakeutumisen esteitä ja palvelujen saavutettavuutta romaniperheille, jotta ammatillista perhetyötä voidaan kehittää yhteistyössä viranomaistoimijoiden ja romanijärjestöjen ja muiden romaniperhetyötä tekevien kesken. Perheiden asioiden parantaminen nousi oleellisena esille myös itäeurooppalaisten romanien keskuudessa. Tässä osiossa esiteltyjä toimenpiteitä tulee soveltaa myös heidän kohdallaan soveltuvien osin.

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (KOSKE) toteutti vuonna 2017 selvityksen ”Romanilapset, -nuoret ja -perheet osana LAPE-muutosohjelmaa”. (Boelius, 2017) Tämä selvitys tarvitsee päivitystä vastaamaan sosiaali- ja terveystalouden nykyisiä rakenteita ja tavoitteita sekä romaniperheiden tarpeita.

18. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Selvitetään toiminnallisesti ja moniammatillisesti ja yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa romaniperheiden palvelutarpeet, palveluihin hakeutumisen esteet ja palvelujen saatavuus. Kehitetään romanit huomioivaa ammatillista perhetyötä.	STM, THL, Perhekeskukset, neuvolat, romanijärjestöt, seurakunnat.	Selvitys romaniperheiden tilanteesta ja palvelujen saavutettavuudesta ja niihin hakeutumisesta valmistuu ja toimii pohjana ammatillisen romaniperhetyön kehittämiseksi. Palvelujen saatavuus romaniperheille on parantunut ja ammatillista perhetyötä kehitetty. Suoritetaan laadullinen arviointi.

Tavoitteena on lisäksi tarkastella romaniperheiden monimuotoisuutta ja toisaalta purkaa myyttejä yhteisöllisestä vastuusta ja huolenpidosta. Ennakkoluulot romaneja kohtaan myös palvelujärjestelmässä on tunnistettava ja tunnistettava yhdenvertaisten palveluiden saamiseksi.

19. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan, että romaniperheiden tilanne huomioidaan ja juurrutetaan tulevaisuuden sote-keskusten perhekeskustoiminnassa. Erityistä huomiota tulee kiinnittää lapsia kotona hoitaviin ja nuoriin vanhempiin.	STM, AVI, hyvinvointialueiden perhekeskukset, THL, romanijärjestöt, Aronk.	Romaniperheet näkyvät perhekeskustoiminnan kehittämisen strategioissa ja toimintasuunnitelmissa.

Osa erityisesti nuorille perheille suunnattua tukea on tietoisuuden lisääminen yksilön ja perheiden vastuista. Tähän liittyy toisaalta romaniyhteisön sisällä tehtävä nuorten ja perheiden kasvatus perhe-elämään, lasten oikeuksiin liittyen erityisesti turvallisen lapsuuden takaamiseksi. Kansallisen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelman tavoite- ja toimenpidesuunnitelma vuosille 2020–2025 nostaa esille, miten lapsuusajan kokemukset vaikuttavat pitkäaikaisesti koko myöhempään elämäntietoon ja terveyteen. Lapsuudessa koettu turvattomuus, väkivalta ja kaltoinkohtelu liittyvät tutkimusten mukaan myöhempään epäterveelliseen käyttäytymiseen. Lasten kohdistuva kiusaaminen, ulossulkeminen ja syrjintä värittävät usein niiden lasten kokemuksia, joiden etninen tausta eroaa pääväestön taustasta.

Perhe-elämän ja lastenkasvatuksen haasteita esiintyy yhteiskunnassa eri muodoissa, kaikissa ryhmissä, mutta myös etnisten ja kulttuuristen vähemmistöjen keskuudessa. Vähemmistöjen kohdalla tilanteen tekee haasteelliseksi ongelmat palveluihin hakeutumisessa ja palvelujen saavutettavuus. THL:n mukaan väkivaltaiset teot voivat olla luonteeltaan esimerkiksi fyysisiä, henkisiä tai yhteisöllisiä. Väkivalta voi olla myös toisen ihmisen perustarpeiden tyydyttämisen estämistä tai laiminlyömistä. Väkivaltaisissa ihmissuhteissa ilmenee yleensä useampia väkivallan muotoja ja tekijöitä voi olla useita.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa edellytetään, että valtio saattaa sopimuksen yleisesti sekä aikuisten että lasten tietoon. Tietoisuus lapsen oikeuksista edistää lasten hyvinvointia. Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen, mm. Istanbulin sopimukseen sekä Lanzaroten sopimukseen lasten ja naisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta, joten Suomen tulee arvioida ihmisoikeussopimusten velvoitteiden toteutumista, mukaan lukien väkivallan kokijoiden ja tekijöiden palvelujen kehittäminen yhdenvertaisesti siten, että myös vähemmistöjen palvelujen esteettömyys toteutuu. Toimenpide-ehdotuksen kohdalla suositellaan toiminnallista selvitystä tai kartoitusta. Toiminnallisuus tuo romaniväestölle heti näkyväksi toimenpiteet, joilla pyritään puuttumaan epäkohtiin ja silloin selvitys ei jää erilliseksi kokonaisuudeksi, vaan asioihin pyritään puuttumaan heti niiden ilmetessä.

20. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään romaniyhteisön sisällä tietoisuutta turvallisesta lapsuudesta ja lähisuhdeväkivallasta ja kehitetään uhrien palvelujen saavutettavuutta. Tilanteen kartoitus ja toimenpide-ehdotukset toteutetaan toiminnallisen selvityksen pohjalta.	THL, STM, RONK, romanijärjestöt.	Tietoisuutta lisätty koulutusten ja tiedotuksen kautta. Toiminnallinen selvitys tarkoittaa tiedon keräämistä eri työmuotojen yhteydessä ja työstä saadun tiedon perusteella suunnitellaan jatkokehittämistoimenpiteitä. Suoritetaan sekä toiminnallisen selvityksen että jatkotoimenpiteiden vaikuttavuusarviointi.

7.4 Ikääntyvä romaniväestö

Tässä osiossa on esitelty ikääntyvän romaniväestön osalta toimenpiteitä, jotka osaltaan turvaavat ikääntyvien romanien asemaa ja palvelujen saatavuutta. On kuitenkin huomioitava, että tämän lisäksi ikääntyvä romaniväestö tulee huomioida myös muissa Rompo3-ohjelman osioissa niiltä osin, kun se on oleellista ja tarpeellista. On myös tärkeää, että ikääntyvä romaniväestö huomioidaan kansallisessa ikäohjelmassa (STM 2020) ja tulevaisuudessa ikääntyvien parissa tehtävän työn laatusuosituksissa.

Suomessa elää käsitys, että romaniväestö huolehtii omista vanhuksistaan, ja ajatukseen on myös yhteiskunnallisella tasolla totuttu. Yhteisöllinen kulttuuri ei kuitenkaan tarkoita, että ikääntyvä romaniväestöllä olisi tarvetta vanhustaloukselle. Rasminvastainen toimintaohjelma huomioi ikäkaaren eri vaiheissa tapahtuvan syrjinnän ja tämä pitää sisällään myös ikääntyvän romaniväestön. YK:n ikääntyvien ihmisten oikeuksien erityisedustaja (Claudia Mahlerin) Suomen koskeva raportti (2022) suosittaa hallitusta kiinnittämään suurempaa huomiota ikääntyneiden romanien erityistarpeisiin terveyspalvelujen saatavuudessa.

Sote-uudistuksessa ikääntyvien ihmisten sosiaali- ja terveyspalvelut siirtyvät hyvinvointialueille lukuun ottamatta Helsingin kaupunkia. Sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen palvelut siirtyvät hyvinvointialueiden järjestämävastuulle ja hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tehtäviä tehdään yhteistyössä monien eri tahojen kanssa. Ikääntyvän romaniväestön kohdalla on myös tärkeää huomioida kuntien ja hyvinvointialueiden roolit palvelujen tuottajina, tarkastella rajapintoja ja yhteistyötä erityisesti yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta. Ikääntyvä romaniväestö tulisi olla osa vanhusneuvostojen jäsenistöä, jotta ikääntyvän romaniväestön tilanteesta saadaan ajanmukaista tietoa ja romanit tulevat kuulluksi.

Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto ovat antaneet iäkkäiden ihmisten palvelujen kehittämisen ja arvioinnin välineeksi palvelujen laatusuosituksen. Laatusuosituksen tavoitteena on turvata hyvä ikääntyminen ja vaikuttavat palvelut ikäystävällisessä yhteiskunnassa. Kansallinen ikäohjelma ja vanhuspalvelujen laatusuositus ovat linjassa keskenään ja tukevat ikääntyvien laadukasta elämää. Lakiin on lisätty myös säännökset iäkkään henkilön toimintakyvyn ja palvelutarpeen arvioinnissa käytettävästä RAI-arviointivälineistöstä. Kuntien on aloitettava RAI-järjestelmän käyttö viimeistään 1.4.2023. Valtakunnallisesti käyttöön otettava mittaristo lisää yhdenvertaisuutta ja mahdollistaa vertailukelpoisen tiedon saannin.

Ikääntyvän romaniväestön parissa seniorityötä on tehty suhteellisen vähän. Pääkaupunkiseudulla on toiminut Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA:n rahoittama vanhustyönprojekti. Projektia toteuttaneen Suomen Romaniyhdistys ry:n mukaan pääkaupunkiseudulla asuu n. 350 romanivanhusta, joista projektitoiminnan piirissä on ollut n.150, suuri osa yksinäisiä naisia. Iso osa asiakasryhmästä kuuluu peruseläkkeellä ja asumistuellalla toimeentuleviin, eli köyhimpään väestöosaan. Romanivanhukset eivät usein tule ymmärretyksi terveydenhuollossa, eivätkä palveluissa ja valmiudet digitaaliseen asioimiseen ovat heikot. Ikääntyvien kohdalla rakenteellinen eriarvoisuus ja syrjintä tulee selkeästi esille esimerkiksi asumiseen liittyvissä asioissa. Ikääntyvä romaniväestö tarvitsee yhä enemmän yhteiskunnallisia palveluja mielekkään ja turvallisen arjen toteutumiseksi. Muun muassa tehostetun palveluasumisen tarve on lisääntynyt. Palvelujen tarve tulee myös romaniväestön kohdalla arvioida viipymättä ja järjestää palvelut ottaen huomioon kulttuurisensitiivisyys.

Kuntien senioritoimintaa kehitetään parhaillaan kulttuurisensitiivisempään suuntaan erityisesti niillä paikkakunnilla, joissa kuntalaisten profiili on monimuotoinen. Näissä kehittämishankkeista romanivanhukset jäävät kuitenkin usein huomiotta. Vanhusasiavaltuutetulle on perustettu uusi valtion virka vuoden 2022 alusta lukien. Vanhusasiavaltuutetun tehtävät ovat määriteltä laissa. Vanhusasiavaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomaisena. Vanhusasiavaltuutetun tehtävänä on edistää ja arvioida ikääntyneiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista lainsäädännössä ja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Vanhustyön laatusuosituksessa keskeiset sisällöt ovat iäkkäiden toimintakyvyn edistäminen, vapaaehtoistyön lisääminen, digitalisaation ja teknologioiden hyödyntäminen, asumisen ja asuinympäristöjen kehittäminen sekä palveluiden tuottaminen ja järjestäminen, asiakas- ja palveluohjaus, osaava ja hyvinvoiva henkilöstö sekä laadun varmistaminen.

Romanivanhukset ja heidän asemansa suomalaisessa yhteiskunnassa tulisi huomioida kuntien ikästrategioissa ja toimintaohjelmissa. Samoin EU:n liikkuvien romanien parissa on vanhusväestöä, joiden hyvinvoinnista tulisi huolehtia. Sosiaalihuoltolaki edellyttää kielellisen, kulttuurisen sekä uskonnollisen taustan huomioimisen palvelujärjestelmässä. EU:n puiteohjelma suosittaa toimenpiteitä, joilla torjutaan kaikkea terveydenhuoltopalvelujen

saatavuuteen liittyvää eriarvoisuutta. Romanien digitaalista syrjäytymistä tulisi ehkäistä muun muassa kuromalla umpeen erot digitaalisissa taidoissa, jotka mahdollistavat terveystiedon saatavuuden. Palvelujen digitalisoituminen tulee huomioida romanivanhustyössä ja varmistaa palvelujen saatavuus. Lisäksi puiteohjelma suosittaa toimenpiteitä, joilla varmistetaan, että vammaisille henkilöille, ikääntyneille henkilöille ja ilman vanhempien hoivaa kasvaville lapsille tarjottavat yhteisö- ja perhepalvelut, esimerkiksi sosiaalinen asuntotarjonta, vammaisten henkilöiden päivätoimintayksiköt ja sijaisvanhempien verkostot, ovat romanien saavutettavissa.

21.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan valtakunnallinen selvitys ikääntyvän romaniväestön terveyden ja hyvinvoinnin tilanteesta sekä palvelujen yhdenvertaisesta saatavuudesta kansallisen ikäohjelman osana. Hyödynnetään etsivän työn menetelmiä ikääntyvän romaniväestön tavoittamiseksi. Selvityksen pohjalta tehdään toimintasuunnitelma.	THL, STM, RONK, kunnat, romanijärjestöt.	Selvitys tehty tietopohjaisen toimintasuunnitelman toteuttamiseksi.

Selvityksessä hyödynnetään kuntien hyvinvointikertomuksia ja kerätessä tietoa romaniväestöstä hyvinvoinnin edistämiseksi, tulisi pyrkiä käyttää samoja indikaattoreita kuin pääväestön kohdalla hyvinvoinnin vertailutietojen saamiseksi. Toimintasuunnitelman tulee olla linjassa mahdollisimman paljon poikkihallinnollisen ja -toiminnallisen Kansallisen Ikäohjelmaan ja suunnitteilla olevan Ikääntyneiden palveluiden laatusuosituksen kanssa. Myös hyvinvointialueiden, ei pelkästään kuntien, strategioissa tulee näkyä eri väestöryhmien yhdenvertaisuus ja erityispiirteiden tunnistaminen.

22.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Ikääntyvän romaniväestön palveluita koskevan selvityksen pohjalta toteutetaan toimeenpanosuunnitelma ja suunnitelman toteutumista seurataan.	THL, STM, RONK, romanijärjestöt.	Toimeenpanosuunnitelman toteutumista seurataan ja siitä raportoidaan.

23. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään ikääntyvän romaniväestön parissa toimivien välistä yhteistyötä toimenpiteiden valtavirtaistamiseksi.	STM, THL, Vanhusasiavaltuutettu, hyvinvointialueet, kuntien vanhus- ja vammaispalvelut, vanhustyön keskusliitto, Aronk, PRT.	Romanivanhusten asiat ovat nousseet esille valtakunnallisessa ja paikallisessa vanhustyössä ja huomioonottamisen edistymisestä raportoidaan vuosittain.
24. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään toimintatapoja, jotka estävät romanivanhusten putoamisen digitaalisesta palvelujärjestelmästä.	STM, kunnat, hyvinvointialueet, vanhustyön keskusliitto, Aronk, romanijärjestöt.	Digitalisaation tuomat haasteet romanivanhusten elämässä on huomioitu, niistä on raportoitu ja tilannetta parantavat toimenpiteet on toteutettu.
25. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Ikääntyvien romanien asuminen ja asumispalvelut huomioidaan vanhuspalvelujen järjestämisessä ja ikäohjelman tulevassa toteutuksessa.	YM, STM, RONK, kuntien asuntotoiminta ja hyvinvointialueiden vanhus- ja vammaispalvelut, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto.	Ikääntyvän romaniväestön asumiseen liittyvät haasteet on huomioitu erityisesti yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyysnäkökulmasta.
26. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään osallisuutta ja osallistumisen muotoja lisäävää toimintaa romanivanhustyön parissa yksinäisyyden ja muistisairauksien ennaltaehkäisemiseksi.	Kunnat, järjestöt, seurakunnat, Aronk.	Ikääntyvälle romaniväestölle on järjestetty säännöllistä ja aktiivista toimintaa. Mahdollisuuksien mukaan toiminnan seurannassa käytetään osallisuusindikaattoreita.

7.5 Erityisen haavoittuvassa asemassa olevat

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen. Erityistä tukea tarvitsevilla henkilöllä tarkoitetaan henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveyspalveluita sekä koulutukseen ja oppimiseen liittyvää tukea. Henkilö voi olla tilanteessa, jossa hän ei itse kykene hakemaan tarvitsemaansa apua tai sen saaminen on vaarassa estyä, koska hän ei kykene riittävässä määrin antamaan tai vastaanottamaan avun saamiseksi tarvittavaa tietoa. Vaikeudet voivat johtua kognitiivisesta tai psyykkisestä vammasta tai sairaudesta, vakavasta päihdeongelmasta, useasta yhtäaikaista tuen tarpeesta tai muusta vastaavasta syystä. Tällainen muu syy voi olla esimerkiksi puutteellinen kielitaito yhdistettynä traumaattiseen kokemukseen. Palveluntarpeissa lähdetään yksilöllisistä eroista ja tarpeista. Ryhmään voi kuulua erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä, jotka kokevat moniperusteista syrjintää. Rompo3- ohjelman toimeenpano perustuu intersektionaaliseen eli moniperustaiseen lähestymistapaan sekä huomioi kaikki EU:n puiteohjelman mainitsemat ja muut romaniyhteisön sisäiset ryhmät. Vammaisten romanien syrjintään liittyvien asioiden esiintuominen on tärkeä elementti sosiaali- ja terveydenhuollon valvonnassa. Sosiaali- ja terveysministeriössä toimii Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE.

27.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Huomioidaan moniperustainen syrjintä vammaisten romanien palvelujen saavutettavuudessa ja kehitetään vammaisten romanilasten vanhemmille vertaistukiryhmiä sekä muita tuen muotoja. Pyritään sisällyttämään vammaiset romanit vammaispalvelujen käsikirjaan. Huomioidaan elinkaarimalli myös vammaisten romanien palveluiden yhteydessä.	STM, RONK, VANE, THL, kunnat, hyvinvointialueet ja niiden vammaisneuvostot, romanijärjestöt.	Vammaisten romanien palvelujen saavutettavuudesta on kerätty kokemustietoa. On perustettu vammaisten romanien aseman tukemiseen keskittyvä yhteistyötaho (verkosto tms.), joka tuottaa tietoa kokemusasiantuntijuuteen perustuen.

Tämän osion seuraavien toimenpide-ehdotusten perustana toimii Kansallinen mielenterveysstrategia 2020–2030 sekä Päihde- ja riippuvuusstrategia: Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman mukainen mielenterveysstrategia julkaistiin alkuvuonna 2020. Vuoteen 2030 saakka ulottuvan strategian tavoitteena on turvata mielenterveystyön jatkuvuus ja tavoitteellisuus. (STM).

Päihde- ja riippuvuusstrategia pitää sisällään painopisteet ja suuntaviivat yhteiselle kehittämistyölle vuoteen 2030. Strategian taustalla on tunnistettu tarve ohjata kokonaisvaltaisemmin alkoholiin, tupakkaan, huumausaineisiin ja rahapelaamiseen liittyvien riskien, haittojen ja ongelmien ehkäisyä ja hoitoa. (STM).

Erityisen haavoittuvassa asemassa olevassa osiossa puhutaan suhteellisen pienestä määrästä romaniväestöstä, yhteiskunnan marginaalin marginaalista, ja juuri siksi on erittäin tärkeää selvittää heidän palvelujen piiriin hakeutumisen ja palvelujen saamisen yhdenvertaisuuden toteutuminen. Toiminnallisella selvityksellä tarkoitetaan tässä yhdistelmää käytännön työn toteutuksesta ja tiedon keräämisestä selvitystä varten. Selvityksen tulee johtaa tietopohjaisten toimenpiteiden kehittämiseen.

28. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan toiminnallinen selvitys päihde- ja mielenterveyspalvelujen saavutettavuudesta romanien keskuudessa sekä niihin hakeutumisen haasteista, huomioiden valtakunnallinen kattavuus.	STM/RONK, THL, yhteistyössä romanijärjestöt, AVI, Aronk.	Päihde- ja mielenterveyspalvelujen osalta on selvitetty palvelujen saavutettavuuden ja niihin hakeutumisen haasteita ja tehty tarvittavia toimenpide-ehdotuksia.

Päihdetyöllä tuetaan päihteettömyyttä, vähennetään päihteidenkäytön riskitekijöitä ja vahvistetaan henkilön voimavaroja ja hyvinvointia. Sosiaalihuollon ja muiden päihde- ja mielenterveyspalvelujen tulee muodostaa asiakkaan kannalta toimiva kokonaisuus, myös romanien kohdalla on tarkasteltava palveluihin hakeutumisen haasteita sekä toisaalta palvelujen toimivaa kokonaisuutta.

Osana valtion sosiaali- ja terveyshuollon palveluja on rikos- ja riita-asioiden sovittelu. Näiden palvelujen kehittäminen on osa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen toimikenttää. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on palvelu rikoksen tai riidan osapuolille. Siinä ulkopuoliset sovittelijat auttavat käsittelemään asiaa. Sovitteluun osallistuminen on vapaaehtoista eikä se maksa osapuolille mitään. Osapuolet saavat vaikuttaa oman asiansa käsittelyyn ja asiaa koskevaan päätökseen. Sovittelijoiden tehtävä on huolehtia, että molemmat osapuolet hyväksyvät sovittelun ratkaisun. Osapuolet voivat keskeyttää sovittelun milloin tahansa. Sovittelutoimisto arvioi jokaisen riidan tai rikoksen kohdalla erikseen, voiko sen ratkaista sovittelussa. Se arvioi tilanteen kokonaisuutena, ja ottaa huomioon esimerkiksi rikoksen laadun, tekotavan sekä osapuolten väliset suhteet.

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta tuli voimaan 1.1.2006. Sovittelulain muutos tuli voimaan 1.1.2016. Keskeisimmät sovittelua koskevat oikeuslähteet ovat laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 9.12.2005/1015 ja laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain muuttamisesta 680/2015. Sovittelun mahdollisuuksia tulisi hyödyntää myös romanien kohdalla samoin kuin sitä toteutetaan pääväestönkin keskuudessa.

29.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Tuodaan sovittelu osaksi sosiaalisen tuen ja palvelumallien kehittämistä rikoksiin osallistuvien romanien keskuudessa tehtävässä työssä.	STM, THL, kunnat, OM, romanijärjestöt.	Sovittelu ja restoratiivinen oikeus on tullut osaksi romanien keskuudessa tehtävää työtä.

Romanijärjestöillä on osaamista ja vaikuttavuutta, jolla tuetaan pitkäkestoisesti kuntien ja valtion palveluja. Romanien parissa tehtävää väkivallan vastaista työtä ja vankityötä tulee kehittää, jotta yhtenäisten ja koordinoitujen toimintatapojen levittäminen on mahdollista. Erityistä huomiota tulee kiinnittää vertaistoimijoiden kouluttamiseen, työn synergiaetujen etsimiseen sekä vankilatyön yhdenvertaisuuteen. Tehtävä on haasteellinen ja vaatii hallinnolliset sektorirajat ylittävää yhteistyötä.

Romanipoliittisessa ohjelmassa vuosille 2018–2022 olleet kaksi toimenpide-ehdotusta, jotka ovat jääneet kesken tai toteutumatta on alla olevassa toimenpide-ehdotuksessa yhdistetty yhdeksi kokonaisuudeksi.

30.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanien parissa tehtävää eri ikäryhmät huomioivaa päihde-, väkivalta- ja vankityötä kehitetään ja koordinoidaan valtakunnallisesti. Koulutetaan vertaistoimijoita ja ammattilaisia.	OM, STM, RISE, THL, kunnat, hyvinvointialueet, romanijärjestöt, Kirkon vankila- ja päihdetyö.	Romanien parissa tehtävään päihde-, väkivalta- ja vankityöhön on luotu valtakunnallinen toimintatapa ja koordinointi. Ammattilaisten ja auttavien tahojen tietoisuus romanien tilanteesta on kohentunut koulutusten myötä. Seurantana koulutusten määrä ja valtakunnallisen toimintamallin kehittäminen.

8 Romanien koulutustason parantaminen eri asteilla

Romanien koulutuspolku Suomessa on edelleen lyhyt ja kapea verrattuna pääväestön koulutuspolkuun. Alhainen koulutustaso entisestään hankaloittaa työmarkkinoille integroitumista sekä osallisuutta yleisesti eri elämäntilanteilla. Siirtymisessä lukioon ja korkeakoulutukseen on yhä esteitä. Opetushallituksen selvitysten (Rajala et al., 2011) ja Rajala & Blomerus, 2015) perusteella siirtymisessä ammatilliseen koulutukseen ei enää ole esteitä. Jo yli kymmenen vuotta sitten perusopetuksen päättävien romanioppilaiden ja kaikkien oppilaiden ero hakeutumisessa jatko-opintoihin oli valtakunnallisesti melko pieni. Kaikista suomalaisista jatko-opiskelijoista suuri osa jatkoi opintojaan lukiossa, mutta romaniopiskelijoista vain muutama. Ammatillinen koulutus on romaninuorille vetovoimainen. Nykyään esteitä on nimenomaan romanioppilaiden siirtymisessä lukiokoulutukseen ja edelleen korkeakouluun.

Näiden esteiden purkamiseksi tehdään työtä sekä eri asteiden oppilaitoksissa, että romaniyhteisön sisällä koulutusmyönteisyyden lisäämiseksi. Oppilaanohjauksella on merkittävä rooli koulutuspolun sujuvoittamisessa, sillä kouluterveyskyselyn perusteella eri vähemmistöryhmien erityistarpeiden huomioimista opintojen ohjauksessa pidettiin tärkeänä. Erityisesti oppivelvollisuuden laajeneminen 18 ikävuoteen tulee huomioida romanien koulutusta tukevissa toimenpiteissä.

Oikeusministeriön Syrjinnän seurantaryhmän tilaamasta tutkimuksesta (OM 21/2015) selvisi, että koulutuksessa on edelleen yhdenvertaisuuden toteutumisen haasteita. Myös tämän jälkeen tehdyt tutkimukset ja selvitykset osoittavat koulutuksen eriarvoisuuteen. Erityistä huomiota tulisi kohdistaa monipuolisten opetus- ja arviointimenetelmien hyödyntämiseen. Yksi selkeä kehittämisen kohde selvityksen mukaan on työnantajayhteistyö. Syrjintä työelämään tutustumisen yhteydessä perusopetuksessa ja työsisäoppimisen yhteydessä ammatillisessa koulutuksessa on varsin yleistä. Työnantajat ovat kieltäytyneet ottamasta harjoitteluun erityisesti maahanmuuttajataustaisia nuoria ja romaneita, mutta syrjintä on kohdistunut myös vammaisiin nuoriin.

Koulutustason parantaminen ja työelämä linkittyvät tiiviisti toisiinsa ja mikäli opiskelijat eivät usko mahdollisuuksiinsa työmarkkinoilla koulutuksesta huolimatta, vaikuttaa se koulutusinnostukseen. Tämän vuoksi koulutusta ja työelämää täytyy tarkastella toisiinsa

linkittyneinä ja osana romanipoliittisen ohjelman horisontaalista yhdenvertaisuusperiaatetta. Erityisesti koulutukseen liittyvissä teemoissa on kiinnitettävä huomiota sukupuolten tasa-arvoon; sekä miesten että naisten koulutustason kohottaminen on tärkeää.

Kouluterveyskyselyn (THL 2021) mukaan koulussa viihtyy kaikista Suomen 4. ja 5. luokkalaisista 77 %, 8. ja 9. luokkalaisista 58 %, lukion 1. ja 2. luokkalaisista 66 % ja ammatillisten oppilaitosten oppilaista 77 %. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston selvityksen mukaan (67 %) romanioppilaista viihtyy melko hyvin tai hyvin koulussa. Joka neljäs viihtyy silloin tällöin ja hieman alle joka kymmenes ei viihdy lainkaan (Weckström ym., 2023). Aiemmissa Opetushallituksen selvityksessä todettiin, että pääosalla romanioppilaista kouluviihtyvyyden suhteen ei ollut ongelmia, mutta monet ongelmat tuntuivat kasautuneen noin viidennek-selle oppilaista. (Rajala ym. 2011.)

Lapsiasiainvaltuutetun toimiston mukaan joka kolmas romanilapsi ja -nuori ei kaipaa muutosta mihinkään koulussa. Joka viides kuitenkin kaipaa asennemuutosta opettajakunnassa. Lapset ja nuoret kaipaavat mm., että heidät otettaisiin tosissaan niin opiskelun kuin syrjäntilanteiden suhteen kouluelämässä. Yksilöllinen tuki ja yhdenvertainen kohtaaminen ovat romanilasten ja -nuorten selkeä toive. (Weckström ym., 2023). Romanilapset ja -nuoret myös ehdottavat ratkaisuksi arvojen ja asenteiden muutosta sekä aktiivisuutta romaneja kohtaan ja tähän koululla on mahdollisuus. Turvaamalla nämä perustarpeet, voidaan odottaa myös oppimisen helpottuvan.

8.1 Varhaiskasvatus ja esiopetus

Varhaiskasvatus on yhdenvertainen, lakisääteinen oikeus kaikille lapsille. Romanilasten osallisuusaste varhaiskasvatuspalveluihin on vähäisempi kuin yleinen osallisuusaste lapsiväestöstä. Tämän osalta kunnissa tehdään neuvoloiden kanssa yhteistyötä, jotta mahdollisuudet osallistua olisivat romanihuoltajien tiedossa. Varhaiskasvatukseen liittyvä toimenpide nousee Opetushallituksen vuonna 2020 julkaisemasta selvityksestä ”Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa vuosina 2018–2019”. Selvityksessä tarkasteltiin lasten osallistumista varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen ja siinä huomioitiin sekä henkilökunnan että vanhempien näkemykset.

Perusopetuslain 26 a §:n mukaan oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuotena lapsen on osallistuttava vuoden kestävään esiopetukseen tai muuhun esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan. Neljä viidestä romanilapsesta myös osallistuu varhaiskasvatukseen. (Rajala & Schwartz 2020). Vaikka tilanne varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen suhteen on melko hyvä, tarvitaan edelleen toimenpiteitä, joilla varmistetaan positiivinen kehitys.

31.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Sisällytetään varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön täydennyskoulutukseen kulttuurinen moninaisuus, myös romanikulttuuri.	OKM, kunnat, yliopistot, sisältötuotannon osalta OPH.	Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön koulutuksessa on huomioitu romanilasten kulttuuri ja asema. Koulutusten määrä ja laadullinen tarkastelu sisällytetty seurantaindikaattoriin.

8.2 Peruskoulu ja toisen asteen koulutus

Oppivelvollisuuden pidentyminen 18 ikävuoteen edellyttää jatkossa huomion kiinnittämistä romanioppilaiden joustaviin siirtymiin perusopetuksessa. Opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan oppivelvollisuuden laajentamisen tavoite on nostaa koulutus- ja osaamista-soa kaikilla koulutusasteilla, kaventaa oppimiseroja sekä kasvattaa koulutuksellista tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja lasten ja nuorten hyvinvointia. Perusopetuksen jälkeinen oppivelvollisuus suoritetaan pääsääntöisesti lukiokoulutuksessa tai ammatillisessa koulutuksessa. Oppivelvollisuutta voi suorittaa myös perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen väliin sijoittuvassa nivelvaiheen koulutuksessa. Syksystä 2022 alkaen aiemmat nivelvaiheen koulutukset, perusopetuksen lisäopetus (ns. kymppiluokka), lukiokoulutukseen valmistava koulutus (LUVA) ja ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus (VALMA) yhdistyvät uudeksi yhtenäiseksi koulutuskokonaisuudeksi, tutkintokoulutukseen valmistavaksi koulutukseksi (TUVA). Oppivelvollisuutta voi suorittaa myös kansanopistojen oppivelvollisille suunnatussa koulutuksessa. Vaativaa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat voivat suorittaa oppivelvollisuuttaan työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa koulutuksessa (TELMA).

Opetus- ja kulttuuriministeriö on julkaissut 2021 väliraportin koulutuksellisesta tasa-arvosta ”Oikeus oppia. Koulutuksellisen tasa-arvon ja positiivisen erityiskohtelun edistämistoimia varhaiskasvatuksessa sekä esi- ja perusopetuksessa”. Osa oppilaista tarvitsee perusopetuksen jälkeisiin jatko-opintoihin hakeutumiseen tehostettua henkilökohtaista oppilaanohjausta (Perusopetuslaki 11 a §) ja tämä laki pätee myös osaan romanioppilaista. Opetushallituksen toukokuussa 2022 julkaiseman oppilaan ohjauksen tehostamisen opas on huomionnut romanioppilaat seuraavasti: ”Johonkin vähemmistöön (esim. romanit ja maahanmuuttajataustaiset) kuuluvan nuoren oppilaanohjauksessa tulee panostaa tavallista enemmän kodin ja koulun väliseen yhteistyöhön.”

Kiinnitettäessä huomiota koulutukselliseen tasa-arvoon myös osa romanitaustaisista oppilaista tarvitsee tehostettua henkilökohtaista ohjausta. Näiden valtakunnallisten toimenpiteiden ja painotusten vuoksi sekä osittain kesken Rompo2 -ohjelmassa jääneenä, tuodaan alla oleva toimenpide uudestaan romanipoliittiseen ohjelmaan:

32.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Huomioidaan romanilasten ja -nuorten tarpeet oppilaanohjauksen ja oppilashuollon kehittämisessä ja tehostetaan oppilaiden henkilökohtaista opinto-ohjausta perusopetuksessa.	OKM, OPH, kunnat, romanijärjestöt ja muut koulutuksen parissa toimivat.	Romanioppilaat on huomioitu tehostetussa oppilaanohjauksessa. Tarkastellaan tehostetun oppilaanohjauksen vaikuttavuutta esimerkiksi koulujen ja perheiden yhteistyön lisääntymisen ja kehittymisen suhteen oppilaan ohjauksen tehostetun oppaan mukaisesti.

Jotta yllä mainittu toimenpide saadaan toteutettua, tulee resursseja suunnata valtakunnalliseen, koordinoitun romaninuorten oppilaanohjauksen kehittämiseksi. Tavoitteena on verkostomainen yhteistyö ennen kaikkea tiedon jakamiseksi ja tätä kautta laajentaa ammattialoja, joihin romanitaustaiset opiskelijat hakeutuvat. Toiminnan kehittämisessä hyödynnetään digitaalisia mahdollisuuksia.

33.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanioppilaiden oppilaanohjauksen kehitetään valtakunnallisesti yhtenäinen toimintatapa ja romanitaustaisten oppilaiden opinto-ohjausta kehitetään yhteistyössä tietopohjaa laajentaen. Seurataan koulutuspolkujen kehittymistä.	OPH, OKM, kunnat, Aronk, romanijärjestöt.	Koordinoitu, yhtenäinen toimintatapa romanioppilaiden oppilaanohjauksen on kehitetty ja romanioppilaiden kouluttautumista lukioon ja eri ammattialoille seurataan toimintakauden aikana. Romanioppilaiden oppilaanohjauksessa on kehitetty seurantatapoja ja mahdollisuuksia lisätä tietoa koulutuspoluista ja eri ammatteihin hakeutumisesta.

EU:n puiteohjelma suosittaa toimenpiteitä, joilla lisätään opettajien ja muun kouluhenkilökunnan tietoisuutta romanien historiasta, romanikulttuureista sekä syrjinnän ja sen perussyiden, kuten romanivastaisuuden ja tiedostamattomien ennakoasenteiden, tunnistamis- ja torjuntamenetelmistä, sekä syrjimättömän koulutuksen ja tosiasiallisen yhdenvertaisen yleisopetukseen pääsyn merkityksestä. Vaikka Suomen romanien historia Suomessa on yli 500 vuotta pitkä, on tietoisuus romaniasioista yhä vähäinen. Tarve lisätä tietoutta romanien asemasta Suomessa on tullut esille mm. ammattikorkeakouluille ja yliopistoille suunnatuissa koulutuksissa. Jotta tietoisuuden kasvattaminen ei olisi sattumanvaraista, tarvitaan järjestelmällisempi työtä tietoisuuden lisäämiseksi. Romanit osana suomalaista yhteiskuntaa tulisi huomioida peruskoulussa, toisella asteella, ammatillisissa oppilaitoksissa ja yliopistoissa osana perusopetusta. Tämän vuoksi tulisi selvittää tiedot ja maininnat romaneista eri oppimateriaaleissa ja selvityksen pohjalta tehdä tarvittavat toimenpiteet asian edistämiseksi. Toimenpide siirretään Rompo2 -ohjelmasta.

34.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan selvitysprojekti perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen oppimateriaalien romaneja koskevien kohtien sisällöstä ja esitetään toimenpiteet sisällön parantamiseksi.	OKM, OPH, kunnat.	Selvitys on toteutettu.
35.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Oppimateriaaleja koskevan selvityksen pohjalta lisätään oppimateriaalien laatijoiden tietoisuutta romaneihin liittyvistä kysymyksistä ja mahdollisuuksien mukaan huomioidaan selvityksessä esitetyt parannustoimenpiteet ja täydennykset romaneita koskevan oppimateriaalin osalta.	OKM, OPH, kunnat.	Toimenpide-ehdotusten toteutuminen.

Pääväestön tietoisuuden lisääminen romanien asemasta ja yhteisestä historiasta vaatii, että opetussuunnitelmissa ja oppimateriaaleissa käsitellään romaneja. Useissa Rompo3 -ohjelman kohdissa on sisällytetty toive tiedon lisäämisestä eri toimijoille. Tämä tarve ratkaistaan tuomalla tietoa jokaisen opiskelijan ja koululaisen saavutettaviksi.

Rompo2 -ohjelmassa ollut toimenpide-ehdotus ”Opetushallitus järjestää aikuisten perusopetukseen hakeutumisesta ja sen tukemisesta romaneille sarjan informaatiotilaisuuksia yhteistyössä aikuisten perusopetuksen järjestäjien ja eri toimijoiden kanssa” tarvitsee tarkennusta. Aikuisten perusopetukseen hakeutumisen haasteet ovat tulleet esille erityisesti rangaistusta kärsivien romanivankien kohdalla. Vaikka näiden henkilöiden määrä on prosentuaalisesti pieni, on rangaistusta kärsivien romanitaustaisten vankien eriarvoinen kohtelu saanut huomiota myös kansainvälisiltä ihmisoikeusjärjestöiltä (esim. YK ihmisoikeusraportoinnit). Jotta rangaistusta kärsivien romanien yhdenvertainen mahdollisuus peruskoulun suorittamiseen toteutuisi, tarvitaan positiivista erityiskohtelua.

Lausunnossaan (SiVM 19/2016) Eduskunnan Sivistysvaliokunta korostaa, että koulutus on tutkimusten mukaan yksi parhaista keinoista vaikuttaa rikosten uusimiseen. Rangaistuslaitoksissa voi osallistua perusopetukseen, lukiokoulutukseen tai suorittaa ammatillisia opintoja. Vankeuden tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan ja estää rikosten tekeminen rangaistusaikana. Tässä koulutuksella voi olla merkittävä rooli. Vankilassa toteutettava koulutus kuuluu opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan ja pohjautuu ensisijaisesti kansalliseen lainsäädäntöön ja sen soveltamiseen (OPH, Vankiloissa järjestettävä koulutus). Peruskoulutuksen suorittaminen on rangaistusta kärsivien kohdalla tavoite, joka tukee muita rikoskierteen ennaltaehkäisemisen toimenpiteitä.

36.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan romanitaustaisten peruskoulun keskenjättäneiden rangaistusta kärsivien aikuisikäisten mahdollisuus perusopetukseen positiivisen erityiskohtelun perusteella ja kehitetään tapoja seurata vankiloissa tapahtuvan koulutuksen yhdenvertaista saavutettavuutta.	OKM, OPH, kunnat, RISE, koulutusta järjestävät tahot, romanijärjestöt, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto.	On kehitetty toimenpiteitä romanitaustaisten vankien koulunkäynnin tukemiseksi.

8.3 Korkeakouluopinnot

Korkeakouluihin siirtyvien romanien määrä on ollut hiljalleen nousussa, ja koulutusmyönteisyys kasvanut perustuen edellisellä Rompo2 -ohjelmakaudella toteutettuun laaja-alaiseen romanien koulutusta ja työllistymistä kehittävä projektin tuloksiin ja lopputulemiin (Mäenpää ym, 2018). Kuitenkin vuonna 2015 julkaistusta selvityksestä (Rajala & Blomerus 2015) ilmeni, että vain 8 % kyselyyn vastanneista romaneista oli suorittanut

ammattikorkeakoulututkinnon tai yliopistotutkinnon. Tämä selvityksen tiedot ovat vanhentuneet, eivätkä kuvaa nykytilannetta ja arvioiden mukaan korkeakoulutettujen romanien määrä olisi nousussa. Vertaisoppiminen ja -tuki on noussut tärkeäksi elementiksi korkeakoulutukseen siirtymisen tukemisessa. Korkeakouluihin siirtymisen polun suunnittelussa on oleellista nojautua kerättyyn tietoon ja kokemukseen. On tavoiteltavaa, että toisen asteen lukiokoulutus lisääntyy romanien keskuudessa, sillä se kasvattaa luontevasti opintoja korkeakouluissa (Minustako ylioppilas? Lukio-opas romaneille, Opetushallitus 2018). Koulutustason nostaminen on tärkeää myös siksi, että yhdenvertaisuus työelämässä toteutuisi.

37.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään ja jatketaan valtakunnallisen toimintamallin jalkauttamista romanien koulutuspolkujen tukemiseksi korkeakoulutukseen, hyödyntäen DIAK:n Romako-hankkeessa saatuja kokemuksia ja tietoa, kiinnittäen huomiota eri aloille laaja-alaisesti suuntautumiseen.	OKM, ammatti/korkeakoulut ja yliopistot, kunnat.	Korkeakoulutettujen romanien määrä on kasvanut.

8.4 Ammatilliset koulutukset

Kuten todettu, romanien koulutuspolku on ollut lyhyt ja kapea. Olemassa olevien esteiden ja haasteiden vuoksi onkin syytä kiinnittää huomiota entistä enemmän ammatillisiin tutkintoihin (perus-, ammatti- ja erikoisammattitutkinnot) sekä vapaan sivistystyön oppilaitoksissa (esim. kansanopistot ja kansalaisopistot) tapahtuvaan opiskeluun. Tämä tukee EU:n puiteohjelman elinikäisen oppimisen tavoitetta ja toisaalta on myös loiventamassa esteitä korkeakoulutukseen hakeutumisessa.

Esimerkiksi monet romanitaustaiset ovat suorittaneet romanikulttuurin ohjaajan opintoja osana kasvatus- ja ohjausalan ammatti- tai erikoisammattitutkintoa. Ammatillisen koulutuksen lisääminen romaniväestön keskuudessa tukee osaltaan työelämään siirtymistä. Koulutuspolkujen pidentäminen ja alojen laajentaminen vaatii pienimuotoisia askeleita opiskeluympäristöissä, jotka romanit kokevat saavutettaviksi.

38. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Koulutusmahdollisuuksista tiedottaminen. Kannustetaan romaneita suorittamaan ammatti- ja erikoisammattitutkintoja valtakunnallisesti sekä suunnataan vapaan sivistystyön oppilaitosten ja kansalaisopistojen) tarjontaa romaniväestölle.	OPH, kunnat, Koulutusten järjestäjät, romanijärjestöt, Aronk, PRT.	Ammattitutkintojen määrän kasvu sekä romaneille suunnatut kurssit vapaan sivistystyön ja kansalaisopistojen piirissä ovat lisääntyneet.

9 Romanian työllisyyden parantaminen ja tuloerojen kaventaminen

Työllisyys on nostettu voimakkaasti esille jo aikaisimmissa romanipoliittisissa ohjelmissa (Rompo1 ja Rompo2). Työ- ja elinkeinoministeriö julkaisi 2019 selvityksen ”Romanien työllisyys, yrittäjäys ja työelämään integroituminen” (Jauhola ym. 2019). Selvityksen mukaan romanit työllistyvät aiempaa paremmin, vaikka syrjintää on edelleen. Romanian koulutustason nousu ja koulutusmyönteisyys on parantanut heidän työllistymistään ja asemaansa työmarkkinoilla. Selvityksen mukaan romanien työttömyys on yhä korkeammalla tasolla kuin pääväestön. Tyypillisiä työllistymistä estäviä ja hidastavia tekijöitä ovat matala koulutustaso, vähäinen työkokemus ja syrjintä työmarkkinoilla.

Valtioneuvoston rasminvastaisessa toimintaohjelmassa linjataan ”Työelämän monimuotoisuutta lisätään suunnitelmallisesti ja rekrytointisyrjinnän torjunnan keinoja vahvistetaan”. Valtioneuvoston ohjelma tukee vahvasti romanipoliittisen ohjelman tavoitteita romanien työllisyyden edistämiseksi.

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) Työelämän monimuotoisuusohjelman puitteissa toteutetaan lukuisia toimenpiteitä, joilla lisätään työnantajien monimuotoisuusosaamista. Tavoitteena on, että ohjelmalla parannetaan rasmiin ja syrjintään liittyvää osaamista ja ymmärrystä julkisella sektorilla sekä työllistymistä edistävissä julkisissa palveluissa. TEM:n ohjelma sisältää toimenpiteitä, joiden avulla työmarkkinoiden rakenteellista syrjintää ja rasismia pyritään vähentämään lisäämällä työyhteisöjen tietoisuutta monimuotoisuuden hyödyistä sekä lisäämällä monimuotoisuutta ja inklusiivisuutta koskevaa rekrytointi-, johdantamis- ja muuta osaamista työelämässä.

Rekrytointisyrjinnän vastaisia ja anonyymiä rekrytointia edistäviä toimenpiteitä sisällytetään läpileikkaavasti työelämän monimuotoisuusohjelman eri toimenpiteisiin. Monimuotoisuusohjelman kohderyhmänä ovat työnantajat ja työpaikat. Työelämän monimuotoisuusohjelma on suunnattu pääasiassa maahanmuuttajille, mutta myös romanit hyötyvät monimuotoisuusohjelmista, jotka ovat suunnattu työnantajille erityisesti kunta- ja hyvinvointialuesektorilla ja sosiaali- ja terveystalouden palveluissa. Rompo3 -ohjelman suunnittelussa avoimissa työryhmissä nousi useasti esille toive romanitautisista työntekijöistä työvoimapaikatuissa ja palvelujärjestelmissä.

Työttömyys on romanien kohdalla edelleen yleistä, ja tämä ylläpitää ylisukupolvista köyhyyttä ja kasvattaa tuloeroja. Köyhyyden vähentäminen on osa EU:n Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilarin toimeenpanoa. Köyhyyden vähentäminen vaatii laaja-alaista yhteiskuntapolitiikkaa ja pitkäjänteistä yhteistyötä eri toimijoiden kesken.

Lapsiasiainvaltuutetun toimiston selvityksen mukaan romanilasten ja –nuorten ajatukset työelämästä ovat osa heidän elämäänsä huoltajien kautta, mutta myös oman tulevaisuuden kannalta. Tulevaisuuden kuvitelmat ovat useimmiten selvitykseen osallistuneilla romanilapsilla ja -nuorilla työhön liittyviä ja hyvin moninaisia esimerkiksi koulutusvaatimusten mukaan. Mukana on sekä yliopistokoulutuksen että ammatillisen koulutuksen vaativia ammatteja. Lähes kaikki selvitykseen osallistuneista romanilapsista- ja nuorista suhtautuivat oppivelvollisuuden pidentymiseen neutraalisti tai positiivisesti. (Weckström, ym. 2023) Tämä kertoo siitä, että nuorilla on ollut suunnitelmissa jatkaa toiselle asteelle joka tapauksessa.

Selvityksen mukaan tulevaisuudenpelko on lasten ja nuorten toiseksi yleisin pelko. Tähän kuuluu pelot elämästä yleensä, työn saamisesta, tulevaisuudesta ja aikuistumisesta. Tulevaisuudenpelkoa kokee noin joka viides ja tätä harvempia pelottaa esimerkiksi sota, oma tai läheisen kuolema ja korona. Työllisyyden parantamiseksi on oleellista lisätä lasten ja nuorten tulevaisuudenuskoa ja itsetuntoa, jotta he uskaltavat ja kokevat pystyvänsä toteuttamaan tulevaisuuden suunnitelmiaan.

39. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanit tuodaan selkeästi osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua köyhyyden vähentämisessä ja romanit huomioidaan yhteiskunnan ja työelämän monimuotoisuuskeskustelussa.	TEM, OM, kuntien työvoimaviranomaiset, ammatilliset oppilaitokset ja ammattikorkeakoulut.	Toimijat ovat lisänneet romanien esille nostamista yhteiskuntapoliittisessa köyhyyden vähentämisen ja työelämän monimuotoisuuden keskusteluissa.

9.1 Työharjoittelujen sujuvoittaminen osana oppivelvollisuuden laajentumista

Rasismien vastainen ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelman tavoite 1: Tunnistetaan ja puretaan yhteiskunnan eriarvoistavia rakenteita, on myös linjassa EU:n puiteohjelman horisontaalisten tavoitteiden kanssa. Valtioneuvoston toimintaohjelmassa huomioidaan rasismi ja syrjintä eri muodoissa ja elämänkaaren eri vaiheissa. Toimintaohjelmassa

kiinnitetään huomiota työharjoittelu- ja rekrytointisyrjintään. Työharjoittelu on ensimmäinen kohta, jossa työkokemusta hankitaan. Ensimmäinen kokemus on erityisen tärkeä romaninuoren elämässä.

40. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Jatkokehitetään ja jalkautetaan tukitoimenpiteitä romanien työharjoittelujen mahdollistamiseksi hyödyntäen Romako-hankkeen kokemuksia.	TEM, OM, OPH, kunnat, oppilaitokset, DIAK	Suoritetaan tukitoimenpiteiden vaikuttavuuden arviointi, jossa tarkastellaan työharjoittelujaksojen saavutettavuutta romaneille.

41. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Perustetaan paikallisesti pienimuotoisia työllisyyttä tukevia hankkeita, joissa pystytään vastaamaan paikkakunnan/ alueen romanien tarpeisiin ja vaikuttamaan paikallisiin työnantajiin.	TEM, kunnat, Aronk, PRT.	Vuosittain tarkastellaan alueellisesti toteutettujen hankkeiden määrää ja arvioidaan niiden vaikuttavuutta työelämään siirtyneiden henkilöiden lukumäärällä.

42. Toimenpide-ehdotus	Toimijat	Seuranta
Toteutetaan valtakunnallinen hanke romanien työelämä- ja rekrytointisyrjimättömyyden edistämiseksi.	TEM, OM, Aronk, kunnat, romanijärjestöt ja –toimijat, ammatti- ja ammattikorkeakoulut.	Hanke toteutettu ja näkyvyyttä mediassa seurattu (metadata) tiedotuksen leviämisen varmistamiseksi.

Monien romaninuorten työllistymisen polku pysähtyy jo harjoittelupaikan hakemisen kohdalla ja tällä on kauaskantoiset seuraukset tulevan työllisyyspolun osalta. Romako-hankkeen työnantajapoolissa työnantajia kannustetaan tarjoamaan vuosittain tietty määrä korvamerkittyjä työharjoittelupaikkoja romaninuorille. Lisäksi paikallisilla työllistymisen tähtäävillä projekteilla pystytään kartoittamaan paikallisten romanien tarpeet ja toimimaan tämän mukaisesti. Tämä toimenpide koskee myös Euroopan liikkuvaa työikäistä romaniväestöä.

9.2 Työmarkkinoiden syrjintään ja ennakkoluuloihin puuttuminen työllisyyttä edistävin keinoin

TEM:n selvityksestä (Jauhola ym. 2019) nousi esille myös, että eri kohderyhmille voidaan suunnata räätälöityjä toimenpiteitä. Tämä kuitenkin vaatii sen, että kohderyhmä tunnetaan, ja romanit ovat suhteellisen tuntematon kohderyhmä. Palvelujen saavutettavuuden kannalta romanitustaisten henkilöiden rekrytoiminen työvoimapalveluihin on keskeisessä asemassa. Tämän lisäksi tietoisuutta romanien työelämätilanteesta tulisi laajemmin tarjota työllisyyden parissa työskenteleville. Ennakkoluuloihin tulee puuttua myös työvoimaviranomaisten toiminnassa, jotta työvoimapalveluista saadaan romaneille saavutettavia ja heidän tarpeensa huomioivia.

43.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Puututaan työmarkkinoilla tapahtuvaan syrjintään lisäämällä yhteistyötä, konkreettisia toimenpiteitä ja teeman laajempaa näkyvyyttä.	TEM, kunnat, työmarkkinajärjestöt ja ammattiliitot.	Yhteistyössä on kehitetty konkreettisia toimenpiteitä puuttua romanien työmarkkinoilla kohtaamaan syrjintään.
44.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Järjestetään valtakunnallisesti ja koordinoitusti vuosittaiset koulutustilaisuudet työvoimaviranomaisille romanien työelämätilanteeseen liittyen.	TEM, kunnat, romanijärjestöt, ammattiliitot	Vuosittain järjestetyt koulutukset työvoimaviranomaisille. Indikaattorina koulutusten määrä sekä laadullisena indikaattorina koulutusten palautekyselyt.

9.3 Työmarkkinoilla tapahtuva syrjintä ja kokemustiedon kartuttaminen

Koska numeeristen tietojen saaminen romanien työllisyydestä on haasteellista ja koska rekrytoinnissa tai työelämässä kohdattu syrjintä paljastuu syrjintätapauksissa harvoin, tulee miettiä erilaisia keinoja tilanteen todentamiseksi. Romanien itsensä tuottama tieto elämästään ja kokemuksistaan on ensiarvoisen tärkeää.

Myös romanien itsensä tuottama tietoa työelämästä ja työllistymisestä on tärkeää kerätä. Romaneita tiedon tuottajina ei usein huomioida, kun suunnitellaan heitä koskevia toimintaohjelmia ja strategioita. Osallisuuden ja osallistumisen periaatteeseen kuuluu, että ne ihmiset, jotka ovat toiminnan kohteena, ovat myös vaikuttamassa sisältöihin.

45.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kerätään ja julkaistaan romanien kokemuksia koulutuksesta, rekrytoinnista ja työelämästä sekä yhteiskunnallisesta osallisuudesta, tiedotetaan kokemuksista laajasti.	RONK, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, romanijärjestöt.	Tuotos: Romanien tuottama kertomus työelämä- ja yhteiskunnallisesta osallisuudesta.

10 Asumiseen liittyvien haasteiden purkaminen

Rompo2 -ohjelmassa todetaan: "Romaniväestön asumisolosuhteet ovat kohentuneet aikaisempien valtion erityistoimenpiteiden ansiosta ja suurella osalla romaneista asumistaso vastaa keskimääräistä suomalaista tasoa (Rompo2, s. 46)". Romaniasiain neuvottelukunnat, Yhdenvertaisuusvaltuutettu ja romanijärjestöt kuitenkin kohtaavat omassa työssään romanien asumisongelmien laajuuden lähes päivittäin. Suuri osa romaniasiain neuvottelukunnalle tulevista romanien yhteydenotoista ja yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistoon tehdyistä syrjintäilmoituksista koskee juuri asumista. Perusoikeusbarometrin mukaan yli puolet (53 %) suomalaisista pitäisi epämukavana, jos naapurissa asuisi romani. Asumiseen liittyvä kohta Rompo2 -ohjelmassa pysyy suurelta osin samana nykyisessä ohjelmassa, mutta toimenpide-ehdotuksia ja yhdenvertaiseen asumiseen liittyviä tarkastelukulmia ja toimintatapoja tarkennetaan.

Kuten ympäristöministeriön vuosina 2012 ja 2018 tehdyt selvitykset osoittavat, ovat romanien asumiseen liittyvät haasteet monitahoisia ja -syisiä: ensinnäkin, romaniyhteisön sisällä on sisäisesti syrjiviä käytäntöjä, jotka ovat ristiriidassa asumiseen liittyvän yhdenvertaisuuslainsäädännön kanssa. Tämä pitää sisällään niin muuttolupakäytännöt kuin toisaalta myös nuorten itsenäistymiseen liittyvät haasteet (Ympäristöministeriön raportti 6/2018 kehittämissuositukset nro 1 sekä 2). Nämä käytännöt eivät vastaa perusoikeusjärjestelmän vaatimuksia. Jotta romanit voisivat nauttia heille kuuluvista perusoikeuksista olisi tärkeää, että romanit saisivat tietoa oikeuksistaan sekä käytännön tukea oikeuksiensa käyttöön mahdollisimman lähellä omia elinympäristöjään. Kulttuurillisten asumiskäytäntöjen lisäksi asumisen haasteita lisäävät ennakkoluulot romaneja kohtaan, joka näkyy selkeästi vuokra-asuntomarkkinoilla.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA:n ohjaus ja valvontavastuulla on rajoituksen alainen ARA-asuntokanta (hieman yli 400 000 asuntoa). Valtion tukemassa ARA-asuntokannassa asunnonsaanti tapahtuu lailla säännellyn asukasvalinnan kautta. Asukkaiden valintaperusteiden noudattamista valvoo kunta, kun taas asukasvalinnan yleinen ohjaus kuuluu ARA:lle.

Yhdenvertaisuuslain mukainen syrjinnän valvonta kuuluu yhdenvertaisuusvaltuutetulle, joka selvittää sekä yksityisessä että julkisessa vuokra-asuntokannassa esiintyvää syrjintää. Lisäksi valtuutettu valvoo, että yhdenvertaisuuslain 5 §:n mukaista edistämismääräyksiä noudatetaan myös kaikkien ARA-kohteiden osalta.

Romanivastaisuus esiintyy esimerkiksi syrjintänä asuntomarkkinoilla sekä muiden asukkaiden taholta tulevana rasistisena käytöksenä. Romanipoliittinen ohjelma pyrkii puuttumaan romanivastaisuuteen vaikuttamalla paikallisesti väestösuhteisiin. Asumisen konteksti luo mahdollisuuden vaikuttaa ja rakentaa toimivia väestösuhteita naapureiden välille sekä samalla kehittää rakenteita, jotka tukevat suhteiden ylläpitämistä. Tämä painopiste tukee romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvityksen (Törmä & Huotari 2018) kehittämisehdotusten nro 4 sekä 5 toteuttamista, joita ympäristöministeriö on jossain osaltaan toteuttanut.

Romanien asumiseen liittyvät kysymykset ovat edelleen valtakunnallisellakin tasolla keskeisimpiä mm. aluehallintovirastojen romaniasiain suunnittelijoille tulevissa yhteydenottoissa sekä Yhdenvertaisuusvaltuutetulle esitetystä syrjintätapauksista. Asumisessa koettuun syrjintään on viime vuosina puututtu myös rikosoikeudellisin keinoin, ja tuomioistuimet ovat antaneet tuomioita asumisessa tapahtuneesta romanien syrjinnästä.

Eduskunta on säätänyt lain asumisneuvonnan tuesta kunnille vuosina 2023–2027. Lain säädännön on tarkoitus turvata asumisneuvonnan rahoitus kunnille arviointiajanjaksona 2023–2027 siten, että kunnilla olisi mahdollisuus siihen. Asumisneuvonnalla voidaan edistää kaikkien kunnan asukkaiden hyvinvointia ja lisätä tietoisuutta omista oikeuksista. Tavoitteena on parantaa asumisneuvonnan saatavuutta asumismuodosta riippumatta. Romanitoimijoiden ja asumisneuvonnan välisellä tiiviillä yhteistyöllä voidaan edesauttaa romanien asumisolojen parantamista.

46. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Asumisneuvontaa tulee hyödyntää romanien parissa, ohjaten romanitaustaisia asukkaita sen käyttäjiksi. Toimenpiteessä tulee huomioida eri ikäiset romanit.	STM, RONK, YM, ARA, kunnat, Aronk.	Asumisneuvonnan saavutettavuus ja vaikuttavuus romanien parissa arvioidaan erillisellä selvityksellä, sillä asumisneuvontaa toteuttavat tahot eivät tilastoi henkilön kulttuurista tai etnistä taustaa, eikä tieto sisälly esimerkiksi ARA:n tilastointilomakkeeseen.

Asumisneuvonnasta ja sosiaalisesta isännöinnistä on todettu olevan apua romanien asumisongelmissa ja heidän erityiskysymyksissään. Ennaltaehkäisevä puuttuminen ja neuvonta sekä häätöjen ehkäisy vähentävät sekä inhimillistä kärsimystä että kiinteistöyhtiöiden ja sosiaalitoimen kuluja. Kunnat ja hyvinvointialueet voivat itsehallintonsa nojalla harkita, minkälaiset ennaltaehkäisevät palvelut ovat alueen asukkaiden näkökulmasta tarkoituksenmukaisimpia. Sosiaaliselle isännöinnille vaihtoehtoisia palveluita ovat esimerkiksi asumisneuvonnan vahvistaminen romanien näkökulmasta sekä yleisesti ottaen tuetun asumisen palvelut.

47.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Asuntotoimijoille tulee välittää tietoa yhdenvertaisuuden käsitteestä ja huomioida romanien asumiseen liittyvät haasteet kuntien ja alueiden yhdenvertaisuussuunnitelmissa.	Kunnat, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, STM, RONK, Aronk.	Kuntien yhdenvertaisuussuunnitelmien kirjaukset romanien asumisoloista, Tarkastellaan romanien osallisuutta ja kuulemista asumiseen liittyen.

48.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään asumisen toimijoiden yhdenvertaisuusosaamista sekä valmiuksia käsitellä asumisen ongelmia sovittelun keinoin.	Suomen sovittelufoorumi, kunnat, Kuntaliitto, Aronk.	Sovitteluprosessien käyttömäärä romanien kohtaamisissa asumisen haasteissa.

Sovittelun käyttöä halutaan edistää siksi, että se on jokaisen osapuolen kuulemiseen ja tunnustetuksi tulemiseen perustuva prosessi, joka lisää mahdollisuuksia oikeudenmukaisiin päätöksiin, ilman että esimerkiksi tiedostetut ja tiedostamattomat ennakkoluulot vaikuttavat siihen, miten asioita käsitellään. Tarvetta naapurussovittelulle on, sillä romanit kokevat asumisasiassa syrjintää sekä sisäänmuuttovaiheessa että asumisen ongelmiin liittyvien tilanteiden käsittelyssä. Asumisen häiriöt ja ongelmat rikkovat naapureiden välisiä suhteita ja tekevät asumisen ilmapiiristä epämiellyttävän ja joskus myös turvattoman.

Jotta nämä toimenpiteet saadaan toteutettua, tulee kaupunkien, kuntien, hyvinvointialueiden sekä keskeisten suurten kiinteistöyhtiöiden ja romanitoimijoiden tehdä yhteistyötä. On oleellista, että ennaltaehkäiseviä toimia tehdään ja niistä raportoidaan esimerkiksi romaniasiain neuvottelukunnille.

1. Kerätään työryhmä, jossa on edustus kunnista ja isoista kiinteistöyhtiöistä/ haetaan kumppaneita niistä. Tunnistetaan ja tunnustetaan koettuja haasteita. Mikäli tällaisia työryhmiä on olemassa, huomioidaan niissä romanipoliittisen ohjelman tavoitteet asumiseen liittyen.
2. Hyödynnetään väestösuhdetyökälyä ja tarkastellaan ja kehitetään organisaatioiden toimintatapoja sen avulla.
3. Suunnitellaan ja toteutetaan kehittämistoimenpiteitä, sovittelutoimintaa ja koulutusta.
4. Hyödynnetään Yhdenvertaisuusvaltuutetun yhdenvertaisen asumisen suosituksia.

49. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toimintakauden/ toimenpiteiden lopussa tehdään vaikuttavuusarviointi toimenpiteisiin osallistuneiden keskuudessa/ toimenpideympäristössä.	OM, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, Aronk, kunnat.	Vaikuttavuusarviointi on toteutettu.

Asumisen osiossa esitellään romanipoliittiselle ohjelmalle epätyypillisen seikkaperäistä toimintamallia. Tämä johtuu siitä, että asumiseen liittyvät haasteet koetaan erityisen ongelmalliseksi. Edistyminen asumiseen liittyvissä asioissa on toimijoiden palautteen mukaan suhteellisen hidastempoista. EU:n puiteohjelma ohjeistaa seuraamaan perusoikeusbarometrin mittaria suotuisasta näkemyksestä romaneista naapurina. Tämä negatiivinen indikaattoriluku Suomessa on eurooppalaisittain korkea ja siksi erityistoimenpiteitä tarvitaan.

Perusoikeusbarometri on oikeusministeriön ja ihmisoikeuskeskuksen tutkimushanke (OM11/014/2017), jossa selvitettiin perusoikeuksien toteutumista. Vastaaajilta kysyttiin, miltä heistä tuntuisi, jos naapurissa asuisi tiettyjä väestöryhmiä, mukaan lukien romanit. Perusoikeusbarometri perustuu Euroopan unionin perusoikeusviraston vuoden 2018 perusoikeustutkimukseen.

11 Terveys ja hyvinvointi

Tässä osiossa esitellään kolme toimenpidettä, jotka pohjautuvat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) toteuttaman Romanien osallisuus ja hyvinvointi -tutkimus Roosin toimenpide-ehdotuksiin (Weiste-Paakkanen ym. 2018). Roosa-tutkimuksen tuloksia käsiteltiin vuonna 2018 yhdessä romaniväestön kanssa osallistavassa työpajassa ja toimenpide-ehdotukset muotoutuivat sekä tutkimustuloksista että romaniväestön parannusehdotuksista. Hyvinvointia ja terveyttä tukevia toimenpiteitä on näiden kolmen toimenpiteen lisäksi sisällytetty ikäryhmittäin suunniteltuihin toimenpiteisiin. Alla olevat toimenpiteet tähtäävät erityisesti terveyden edistämiseen.

EU:n puiteohjelmassa hyvinvointi ja terveys ovat osa sektoraalisia toimenpiteitä, jotka tukevat horisontaalisia tavoitteita. Puiteohjelmassa todetaan, että toimenpiteet, joilla lisätään romanien tietoisuutta ennaltaehkäisevistä toimenpiteistä, kuten terveellisten elämäntapojen edistäminen, ja joilla parannetaan mielenterveyspalvelujen saatavuutta, tulee lisätä romanipoliittiseen ohjelmaan. Tämän lisäksi puiteohjelma suosittaa, että ohjelmaan sisällytetään toimenpiteet, joilla ehkäistään ja torjutaan romanien syrjintää lisäämällä tietoisuutta syrjimättömien terveydenhuoltopalvelujen ja terveydenhuollon saatavuudesta. Nämä tavoitteet tukevat yhdenvertaisuutta ja osallisuutta sosiaali- ja terveyspalveluissa.

Valtioneuvoston rasminvastaisen toimintaohjelman mukaan, naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea on kiinnittänyt muun muassa huomioita maahanmuuttajanaisten sekä romaninaisten asemaan. Ensisijaista on luoda hyvinvointia mahdollistavia rakenteita ja palveluita sukupuolisensitiivisesti eri ikäisille yhteisöt huomioiden. Jotta romaniväestön hyvinvoinnin tukemiseen ja aseman parantamiseen pystytään tehokkain keinoin vaikuttamaan, on tärkeää, että romaninäkökulma tunnustetaan ja huomioidaan uudistuvassa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteessa. Hyvinvointialueiden ja kuntien tulee tehdä yhteistyötä romaniväestön yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. Hyvinvointisuunnitelmiin on hyvä kirjata keinot, joilla voidaan varmistaa romanipoliittisen ohjelman terveyttä ja hyvinvointia koskevien tavoitteiden toteutuminen, esimerkiksi mahdollistaa romanien entistä vahvempaa liikuntaan osallistumista.

THL:n mukaan romanien terveyden ja hyvinvoinnin taso oli monelta osin heikompi kuin koko väestössä ja erityisesti naisten keskuudessa ahdistusoireet, syrjintäkokemukset ja turvattomuus sekä fyysisen terveyden ongelmat olivat yleisiä. Lapsiasiavaltuutetun

toimiston selvityksen perusteella romanilapset ja nuoret kokivat terveydentilansa hyväksi, mutta usein se saatetaan rajata vain fyysiseen terveyteen ja tähän viittaa vastaukset jatkokysymykseen terveydestä huolehtimisesta, johon suurin osa vastasi huolehtivansa nimenomaan fyysisestä terveydestään eri tavoin.

Lapsilla ja nuorilla on paljon tärkeitä sosiaalisia suhteita ja perheen ja sukulaisten rooli on todella tärkeä muiden kavereiden lisäksi ja selkeästi suurin osa on tyytyväisiä nykyisiin ihmissuhteisiinsa. Joka toinen kokee itsensä yksinäiseksi silloin tällöin ja joka kymmenes melko usein tai usein. Tämä ei kuitenkaan ole kansallista tasoa heikompi ja on jopa osittain parempi kuin lapsilla ja nuorilla yleisesti kouluterveyskyselyn perusteella. Perheleireillä voidaan käsitellä ikäryhmäkohtaisesti terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä teemoja, mutta myös edistää romanikielen elvytystä.

50. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Järjestetään perheleirejä ja tuettuja lomia romaniperheille hyvinvoinnin, terveyden ja lapsen oikeuksien edistämiseksi.	STM, romanijärjestöt, seurakunnat, RONK, Aronk.	Järjestettyjen perheleirien ja tuettujen perhelomien määrä romanien keskuudessa on lisääntynyt, osallistuvien määrä ja palaute.

51. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kunnissa ja uusilla hyvinvointialueilla siten, että romaniväestölle kohdennetaan hankkeita ja toimenpiteitä, joissa huomioidaan ravitsemus- ja liikuntatottumukset-, päihteet sekä henkinen hyvinvointi.	STM, THL, hyvinvointialueet, kunnat, romanijärjestöt, Aronk.	Romaneille suunnatut yhte-toimenpiteet ja -hankkeet. Lähtötilanteen ja toimenpiteiden ja vaikutusten arviointi toiminnallisin menetelmin.

52. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romaneille suunnataan ikä- ja sukupuolisensitiivisesti terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta edistäviä sekä terveysongelmia ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä.	STM, RONK, THL, hyvinvointijärjestöt, romanijärjestöt.	Toimenpiteisiin osallistuvien määrä sekä toimenpiteiden alussa ja lopussa suoritettavat kyselyt terveydentilan kokemisesta ja hyvinvoinnin ja terveyden tarkastukset.

Myös Euroopan liikkuvien romanien terveystilanne ja terveydenhuollon palvelujen saatavuus sekä muut ihmisoikeuskysymykset on tärkeää sisällyttää romanipoliittiseen ohjelmaan, jotta kaikkien Suomessa asuvien perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat. Erityisesti huomiota tulee kiinnittää oikeudelliseen asemaan, etenkin terveyden ja hyvinvoinnin suhteen. Asiaan ovat kiinnittäneet huomiota mm. WHO, EN sekä EUPHA (The European Public Health Association).

53.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan Euroopan liikkuvien romanien huomioiminen terveys ja hyvinvointiosiossa mainituissa toimenpiteissä.	STM, RONK, THL, hyvinvointialueet, terveyden ja hyvinvoinnin parissa työskentelevät järjestöt ja muut toimijat.	Euroopan liikkuvat romanit on huomioitu kohdassa 11 mainituissa toimenpiteissä.

12 Romanikielen, -kulttuurin ja -taiteen tukeminen

Romaniväestön lukumäärä Suomessa arvioidaan olevan 10 000–12 000 henkilöä ja heistä kolmasosa puhuu vähän, auttavasti tai hyvin romanikieltä. Romanikieli toimii lähinnä perheen sisäisenä kielenä. Vaikka romaniväestön ensisijainen kieli nykyisin olisikin suomi tai ruotsi, on romanikielellä tärkeä asema romaniväestön kulttuurissa. Suomen romanikieli on vakavasti uhanalainen kieli. Romanikieltä puhuvien lukumäärän on arvioitu vähentyneen 50 vuoden aikana lähes 40 prosentilla. Suomen ensimmäisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman osana oikeusministeriössä on tehty selvitys romanien kielellisten oikeuksien toteutumisesta vuonna 2014. Vuonna 2020 Opetushallitus asetti asiantuntijaryhmän, jonka tehtävä oli laatia vakavasti uhanalaiselle romanikielelle elvytysohjelma toimenpiteineen.

Kaikilla Suomen romaneilla on asuinpaikasta riippumatta oikeus kulttuuriperintöön, oikeus oman taiteen ja kulttuurin kehittämiseen sekä ylläpitämiseen yhdessä alan asiantuntijoiden kanssa. Romaneilla on oikeus valita oma kulttuurinsa, oikeus osallistua kulttuuripolitiikan ja -palveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä oikeus suojella oman yhteisön aineetonta ja aineellista kulttuuriperintöä. Tästä romanien oikeudesta muodostuu taide- ja kulttuuripalveluiden tuottajille ja päätöksentekijöille velvollisuus huomioida romanien tarpeet oman toimintansa suunnittelussa, kehittämisessä ja resursoinnissa.

Romanien osallistumista erilaisiin kulttuuri- ja taidetapahtumiin, tuottajina ja kuluttajina, voidaan tukea selkeillä toimenpiteillä, jotka liittyvät romanien toimijuuteen: romanien näkyminen tuotannoissa selkeästi motivoi romaniväestön laajempaan osallistumiseen. Valtioneuvoston rasisminvastainen toimintaohjelma linjaa, että antirasismia ja hyviä väestösuhteita tulisi edistää kulttuurin ja taiteen alan toiminnassa.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksen mukaan romanikieltä ja -kulttuuria kohtaan koetaan selkeästi kiinnostusta ja kunnioitusta romanilasten ja -nuorten parissa. Romani- lapsista ja -nuorista 92 % haluaa opiskella romanikieltä vähintään yhdessä mainituista paikoista (kotona perhepiirissä 56 %, koulussa oppiaineena 36 %, vapaa-ajalla romanikielen kerhossa 31 %) tai muualla (n=2). Heistä 28 % useammassa kuin yhdessä mainituista. Lasten ja nuorten esiin tuomista ajatuksista näkyy arvostus omaa kulttuuriaan kohtaan ja toisaalta kiinnostus oppimiseen erilaisissa toimintaympäristöissä. Tuloksen pohjalta on tärkeää pohtia mahdollisuuksia motivoida oppimiseen ja koulunkäyntiin tarjoamalla erilaisia

oppimisen tapoja ja erilaisia oppimisympäristöjä. Oppimisen monimuotoisuuden tulisi kiinnittää huomiota ja löytää yksilölliset tavat oppia. Myöskin oman kulttuurin tavoissa nähtiin paljon hyviä puolia. Useimmin mainittiin kohteliaisuus ja kunnioitus toisia ihmisiä kohtaan. Rakenteellisista ongelmista, kuten ennakkoluuloista ja syrjinnästä, huolimatta omasta kulttuurista oltiin ylpeitä ja toive, että pääväestö näkisi nämä kulttuurin piirteet, tuli esiin selvityksen tuloksista.

Eri taiteen ja kulttuurin lajit ja ilmenemismuodot tulisi huomioida romanikulttuurista puhuttaessa ja näihin liittyvät tuotannot tulisi olla helposti saavutettavissa.

54.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanikulttuurin edistämiseksi ja osallisuuden tukemiseksi valtakunnallisessa kulttuurikentässä perustetaan eri ikäisille suunnattu romanikulttuurikeskus. Romanikulttuurikeskus toimii keskittymänä monialaisesti kulttuurikentän toimijoille. Toiminta linkitetään kohdassa 15 mainittuun virtuaalisen osaamiskeskuksen toimintaan.	OKM, Taike, Museovirasto / Suomen kansallismuseo, RONK, Aronk, romanijärjestöt.	Romanikulttuurin edistämisen keskus on perustettu ja toiminta vakiinnutettu toimintakauden aikana.

12.1 Romanikulttuurin ja -taiteen edistämishjelma

Rompo2 -ohjelmakaudella toteutumatta jäänyt romanikulttuurin edistämishjelma tuodaan Rompo3 -ohjelmaan. EU:n puiteohjelman mukaan romanit tulisi osallistaa heitä koskevien yhdenvertaisuus- ja osallisuusstrategioiden suunnitteluun, täytäntöönpanoon, seurantaan ja arviointiin. Tämä koskee myös kulttuuripolitiikkaa ja kulttuuripalveluiden suunnittelua.

Opetus- ja kulttuuriministeriön Kulttuuriperintöstrategia 2022–2030 toteaa: Kulttuuriperintöstrategian lähtökohtana on monimuotoisen aineellisen, aineettoman ja digitaalisen kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristöjen vaaliminen, kehittäminen ja hyödyntäminen koko yhteiskunnan voimavarana. Lisäksi kulttuuriperintöstrategiassa todetaan, että ”Erityisesti vähemmistöjen kohdalla oikeuksien toteutumista on tarpeen edistää. Jokaisella tulee olla mahdollisuus osallistua kulttuuriperinnön määrittelyyn, toteuttaa kulttuuriperintöään ja tunnistaa itsensä siitä. Yksilöillä ja yhteisöillä on mahdollisuus omaksua ja luoda kulttuuriperintöä, mutta myös asettua sen ulkopuolelle tai luopua kulttuuriperinnöstä.”

Edellä mainittujen tavoitteiden mukaisesti tulisi laatia kansallinen laaja-alainen romanitaiteen ja -kulttuurin edistämishjelma, jossa huomioidaan myös aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö. Edistämishjelma muodostaa rungon kulttuurikeskustoiminnalle.

55. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Laaditaan kansallinen romanitaiteen ja -kulttuurin edistämishjelma, linkitettyinä kulttuuriperintöstrategiaan ja sitä seuraavaan toimenpideohjelmaan.	OKM, Taike, Museovirasto/ Suomen kansallismuseo, romanitaitelijat ja -toimijat, eri taiteen ja kulttuurialojen asiantuntijaorganisaatiot.	Toimintakaudella kansallinen edistämishjelma on laadittu ja siinä esille nostetut toimenpide-ehdotukset on viety toimeenpantavaksi.

12.2 Romanien historia osana yhdenvertaisuuden ja osallisuuden rakentamista

Tämä osio käsittelee tutkitun tiedon popularisointia. Suomen romanien ja pääväestön yhteinen historia on asia, jota ei yhteiskunnassa tunnisteta ja tunnusteta laajasti. Romanien historiasta ja yhteiskunnallisesta asemasta on olemassa tutkittua, akateemisessa muodossa olevaa tietoa. Tässä muodossa tutkittu tieto ei kuitenkaan tavoita laajempaa yleisöä ja siksi tiedon popularisointi on tärkeää. Tiedon puute romanien historiallisesta asemasta ja sen vaikutuksista nykypäivän Suomessa heijastuu edelleen esimerkiksi palveluihin hakeutumisen ja palvelujen kohdentumisen ongelmana. Luottamuksen puute on noussut esille useissa selvityksissä. Vähemmistöoikeuksien tunnustaminen lähtee paitsi lainsäädännöstä, myös yhteisen historian tunnistamisesta.

Historian ja muun tutkitun tiedon popularisointi tulee kohdentaa myös romaniväestölle. On erityisen tärkeää, että romaniväestö itse on tietoinen omasta historiastaan ja sen vaikutuksista romanien elämään nykypäivän Suomessa. Osaltaan oman väestön laajempi ja syvempi historian tuntemus edistää myös omien oikeuksien tunnistamista.

Seuraavat toimenpide-ehdotukset ovat tavoitteita, jotka laitetaan alulle Rompo3 -ohjelmakaudella, mutta ne jatkuvat mahdollisesti yli toimintakauden ja niiden vaikutukset tulevat olemaan pitkäkestoisia. Tavoitteena on romanien historian, kulttuurin ja yhteiskunnallisen aseman tietoisuuden kasvattaminen pääväestön keskuudessa, jotta tulevaisuudessa kohtaaminen niin arjessa kuin palvelurakenteissa olisi yhdenvertaisempaa. Toimenpide-ehdotusten kokonaisuus pohjautuu EU:n puiteohjelman läpi leikkaaviin (horisontaalisiin) tavoitteisiin, linkittyen romanivastaisuuden kitkemiseen, yhdenvertaisuuteen sekä osallisuuteen.

56. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Linkitettyinä oppimateriaalien arviointitoimenpiteeseen (toimenpide 34) tuotetaan tutkittuun tietoon perustuen ja arkistomateriaaleja hyödyntäen popularisoitua tietoa, jota voidaan hyödyntää myös opetuksessa, erityisesti korkeakouluissa ja yliopistoissa.	RONK, OPH, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, yliopistot, romanijärjestöt.	Toimintakaudella on valmistunut popularisoitu oppimateriaali ja sen hyödyntämiseksi opetuksessa on tehty tarvittavat toimenpiteet.
57. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Osana jälkikolonialistista museotoimintaa, tuodaan romaniväestön historia ja kulttuuri suunnitelmallisesti osaksi museotoimintaa tietoisuuden lisäämiseksi.	Museovirasto, Suomen kansallismuseo, RONK, ARonk.	Romanit näkyvät valtakunnallisen museotoiminnan strategioissa ja toimeenpano-ohjelmissa.

”On tärkeää huomioida, että dekolonisointi merkitsee erilaisia asioita, muutoksia ja toimintatapoja esimerkiksi alkuperäiskansoille, vähemmistöille ja valtaväestölle. Alkuperäiskansoille ja vähemmistöille on kyse useimmiten oman kulttuurin elvyttämisestä, kulttuurisien oikeuksien tunnustamisesta ja yhteisöjen perustavanlaatuisen ihmisoikeuksien kunnioittamisesta.” (Aikio ja Turunen, 2022)

Toimintakaudella kehitetään romaninuorille suunnattu valtakunnallinen mentorointiohjelma. Mentorointiohjelman tavoitteena on lisätä musiikin harrastamista sekä opastaa nuoria kehittymään musiikkiharrastuksessa kohti ammatillisuutta. Toimenpiteenä on mentorointiohjelman kehittäminen ja sitä kautta tuoda esille menetelmät ja työkalut romaninuorten musiikkiharrastuksen lisäämiseksi. Mentorointiohjelman kehittämisessä keskeisessä roolissa ovat romanitaitelijat ja alan instituutit, mukaan lukien vapaa sivistystyö ja kansanopistot. Lisäksi korostetaan monimuotoisen ja moniäänisen kulttuuritoiminnan tukea, ei vain musiikkikoulutusta, vaan myös muita kädentaitoja ja kirjallista ilmaisua ja lahjakkaiden romaninuorten tukemista itseilmaisuuksiin.

58.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään valtakunnallinen mentorointiohjelma nuorten musiikkiharrastuksen tukemiseksi.	OKM, kunnat, romanitoimijat ja -taitelijat, Maailman musiikin keskus, vapaa sivistystyö ja kansanopistot sekä taiteen perusopetuksen oppilaitokset mukaan lukien musiikkioppilaitokset.	Valtakunnallinen mentorointiohjelma on kehitetty yhteistyössä musiikin ja taiteen instituutioiden ja romanitaitelijoiden kesken.

12.3 Romanikielen elvytysohjelman toimenpiteet

Perustuslaissa turvattujen romanien kielellisten oikeuksien toteutumisen epäkohtiin on yritetty puuttua jo usean vuoden ajan. Oikeusministeriön vuoden 2014 selvityksen mukaan Suomen romanikieli on vakavasti uhanalainen kieli, jonka elvyttämiseksi tarvittaisiin kiireellisiä toimenpiteitä. Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan romaneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Euroopan neuvoston ministerikomitea suositteli maaliskuussa 2012, että Suomen viranomaiset kehittäisivät ja toteuttaisivat strategioita romanikielen opettajien kouluttamiseksi, laajentaisivat romanikielen oppimateriaalin tuotantoa sekä lisäisivät romanikielen opetuksen tarjontaa.

Ensimmäinen Kielipoliittinen ohjelma hyväksyttiin kesäkuussa 2022 valtioneuvoston periaatepäätöksenä. Ohjelma kuvaa valtioneuvoston tahtotilan vähemmistökielten tulevaisuudesta sekä tavoitteet ja toimenpiteet, joilla kotoperäisiä kieliämme, mukaan lukien romanikieli, elvytetään ja niiden asemaa vahvistetaan kansalliskieltemme rinnalla.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmakirjauksen mukaisesti toteutettu kielipoliittinen ohjelma (Valtioneuvosto 2022) käsittelee kotoperäisiä vähemmistökieliä, niistä erityisesti karjalan kieltä, romanikieltä, saamen kieltä ja viittomakieltä. Se on rinnakkainen ohjelma joulukuussa 2021 julkaistulle kansalliskielistrategialle, joka käsittelee suomea ja ruotsia.

Rompo3 -ohjelma kannustaa huomioimaan kielipoliittisen ohjelman (luku 8.6) tavoitteet ja toimenpiteet. Ohjelman mukaisesti kannustetaan korkeakouluja panostamaan eri kielten tutkimuksen resursseihin. Kielipesätoimintaa, kielikerhoja tai muuta kielten elinvoimaisuutta edistävää toimintaa pyritään lisäämään. Huomioidaan kielten erilaiset tarpeet ja mahdollisuudet. Kieliä pyritään elvyttämään suunnitelmallisesti ja pitkäjänteisesti. Kielten elvytyksen hyviä käytäntöjä pyritään keräämään ja välittämään tietoa niistä eteenpäin sekä edistämään myös kielten välistä vuoropuhelua ja yhteistyötä. Tavoitteiden tueksi luodaan organisoitu, pysyvä rakenne (Kielipolitiikan foorumi tai verkosto), joka edistää tiedonvaihtoa vähemmistökielten ja niiden aseman huollosta sekä kielten elvytyksestä. Käynnistetään vähemmistökielten pitkäjänteisen kielenelvytyksen organisointiin ja toiminnan rakenteen luomiseen tähtäävä selvitys- ja suunnitteluhanke, johon osoitetaan erillisiä rahoitusta.

Kielipoliittisessa ohjelmassa todetaan: ”Kielipoliittisen ohjelman tavoitteita ovat kotoperäisten kielten suojaaminen, elvyttäminen, tukeminen ja vahvistaminen. Lapset ja nuoret ovat kielipoliittisen ohjelman keskiössä: kielten siirtyminen sukupolvelta toiselle on kyettävä turvaamaan myös tulevaisuudessa.”

Osana lakisääteistä tehtäväänsä Yleisradio on tarjonnut vuodesta 1995 lähtien 15-minuuttisen Romano mirits-ajankohtaisohjelman, jossa kuullaan myös romanikieliset uutiset. Se on ainoa valtakunnallisessa mediassa lähetettävä, romaneille suunnattu radio-ohjelma Suomessa ja saatavilla myös Yle Areenassa. Uutena yhteistyömuotona Yleisradio selvittää mahdollisuuksia lisätä romanikielisiä lastensisältöjä.

Medialla on tärkeä ja vastuullinen rooli monipuolisen ja stereotyyppien purkavan romanikuvan rakentamisessa sekä eri väestöryhmien keskinäisen vuoropuhelun ja ymmärryksen edistäjänä. Yhtenä monimuotoisuutta tukevana tavoitteena on lisätä vähemmistö- ja erityisryhmien edustajien näkyvyyttä mediasisällöissä esimerkiksi haastateltavina, asiantuntijoina tai tekijöinä niin alueellisesti kuin valtakunnallisesti.

Yleisradio kehittää vähemmistöille suunnattuja sisältöjä ja palveluja osana monipuolista kokonaistarjontaansa lakisääteisen tehtävän ja resurssien puitteissa. Yleisradio kuulee eri sidosryhmien palautetta ja kehittämisideoita säännöllisesti vuosittain ja on valmis jatkaamaan vuoropuhelua ja tietojenvaihtoa romanipoliittisessa ohjelmassa esiin nostetuista aiheista.

Romanikielen elvytysohjelman toimenpide-esityksineen laatiminen oli edellisen kauden romanipoliittisen ohjelman toimenpide. Tämä ohjelma on valmistunut vuonna 2022. Romanipoliittiseen ohjelmaan on sisällytetty viisi toimenpidettä romanikielen elvytysohjelmasta, joiden avulla romanien kielellisiä oikeuksia parannetaan kuluvalle toimintakaudella. Tarkemmat taustatiedot ja toimenpiteiden tarpeellisuus on selvitetty Opetushallituksen perustaman työryhmän laatimassa romanikielen elvytysohjelmassa (OPH 2022:6).

59. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Selkiytetään romanikielen opiskelijoiden opintopolkua romanikielen kelpoiseksi opettajaksi Helsingin yliopistossa (romanikieli ja -kulttuuri). Edistetään myös erityisesti digi- ja etäpedagogiikan opintoja tutkintoonsa sisällyttävien romanikielen opiskelijoiden määrää. Rakennetaan pilottina mahdollisuus romanikielen sisällyttämiseksi sosionomin tutkintoon (20 op) Diakonia-ammattikorkeakoulussa ja kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkintoon (20 osp) STEP-koulutuksessa. Toimenpiteellä halutaan varmistaa romanikielen opettajien ja ohjaajien määrä.</p>	<p>Helsingin yliopisto, Diakonia-ammattikorkeakoulu ja Kirkkopalvelut ry/STEP-koulutus.</p>	<p>Kelpoisten romanikielen opettajien määrä, romanikielen opinnot sosionomin amk-tutkintoonsa ja kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkintoonsa sisällyttäneiden määrä.</p>

60. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Toteutetaan erillisrahoituksella valtakunnallinen romanikielen etäyhteyksiä hyödyntävä pilottihanke. Varmistetaan, että kunnat voivat hakea valtionavustusta perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävän romanikielen opetuksen järjestämiseen. Tiedotetaan romanihuoltajia romanikielen opintojen mahdollisuudesta. Pilottihankkeeseen liittyvää digi- ja etäpedagogiikkaa hallitsevien romanikielen opettajien koulutusta on käsitelty edellisessä toimenpiteessä.</p>	<p>Opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus ja opetuksen tai koulutuksen järjestäjät.</p>	<p>Romanikieltä opiskelevien oppilaiden määrä.</p>
61. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Suunnitellaan ja toteutetaan erillisrahoituksella romanikielen oppimateriaalikonaisuus varhaiskasvatuksesta aikuisopintoihin. Kokonaisuus sisältää muun muassa oppikirjoja, digitaalista aineistoa, pelejä ja videoita sekä opettajan tukimateriaalin äänitteineen ja käytännön toteutusvinkkeineen.</p>	<p>Opetushallitus, mahdolliset muut kustantajat sekä oppimateriaalin tekijät.</p>	<p>Oppimateriaalin määrä.</p>
62. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Lisätään romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä mediassa kielen elvyttämisen tärkeimmälle kohderyhmälle eli lapsille. YLE jälkiäänittää sarjan lastenohjelmia romanikielelle. Selvitetään mahdollisuudet tuottaa romanikielisiä keskustelu- ja perheohjelmia myös yksityiselle tv-kanavalle.</p>	<p>YLE, valtakunnallinen romanijärjestö.</p>	<p>Romanikielisten ohjelmien määrä.</p>

63.Toimenpide-ehdotus

Yhteistyötahoja

Seuranta

Hyödynnetään sosiaalisen median tarjoamat mahdollisuudet romanikielen monipuoliseen käyttämiseen. Toteutetaan romanikielinen keskustelupalsta sosiaalisessa mediassa. Toimitetaan lapsille ja nuorille suunnattuja romanikielisiä videoita ja muuta aineistoa romaniperheiden käyttöön.

valtakunnallinen romanijärjestö

Romanikielisen sosiaalisen median toteuttaminen, käytön aktiivisuus.

13 Kansainvälinen romanipolitiikka ja romanien osallisuus sen suunnittelussa ja toteutuksessa

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisen selonteon (2021) mukaisesti romanien oikeuksien edistäminen on yksi Suomen ihmisoikeuspolitiikan painotuksista muun muassa Euroopan neuvostossa (EN) sekä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (Etyj) ihmisoikeustoiminnassa. Suomi painottaa romanien osallisuutta sekä merkityksellistä osallistumista hallitusten välisten järjestöjen romanipolitiikan toimeenpanossa.

Ulkoministeriön toimeksiantona toimitettiin selvitys vuonna 2021 ”Suomalaisten romanien ja romaniasioissa toimivien vaikutusmahdollisuudet alueelliseen ja eurooppalaiseen romanipolitiikkaan”. Selvityksestä löytyy tarkempi kuvaus Suomen roolista eurooppalaisen romanipolitiikan kehittäjänä. Tässä osiossa esitetyt toimenpide-ehdotukset pohjautuvat osin selvityksestä nousseisiin kysymyksiin osallisuudesta, ulkoministeriön tavoitteisiin eurooppalaisen romanipolitiikan kehittämiseksi sekä romanityön kentältä nouseviin toimenpide-ehdotuksiin.

Vapaaehtoisrahoituksen osalta Suomi on yksi harvoja ja suurimpia Euroopan neuvoston romanipolitiikan tukijoita. Kansalaisjärjestöjen ja kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden osallistumisen vahvistumista pidetään yhtenä Suomen merkittävimpänä poliittisena saavutuksena Euroopan neuvostossa viime vuosien aikana. Suomi myös tukee romanipolitiikan kehittämistä nimittämällä asiantuntijoita eri Euroopan instituutioihin ja järjestöihin.

Suomen tuki kansalaisjärjestöjen osallistumiselle vahvistaa romanien mahdollisuutta vaikuttaa eurooppalaisten järjestöjen päätöksentekoon, jolloin toimintatapa EN:ssa ja EU:n puiteohjelma ovat linjassa keskenään. Yleisesti voidaan sanoa, että Etyjiin, EN:n ja myös EU:n tavoitteet ovat pysyneet samankaltaisina jo useamman vuosikymmenen ajan.

Ulkoministeriöllä ja sosiaali- ja terveysministeriöllä on selkeä työnjako eurooppalaisen romanipolitiikan toimeenpanossa. Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa Euroopan Unionin romanipoliittisista toimenpiteistä ja kansallisesta romanipoliittisesta ohjelmasta. Suomen pysyvä edustusto Euroopan neuvostossa edistää yhdessä ulkoministeriön kanssa romanien oikeuksien käsittelyä neuvoston ministerikomiteassa ja sitä valmistelemissa neuvotteluissa. Sosiaali- ja terveysministeriön/Romaniasiain neuvottelukunnan (RONK)

erityisasiantuntija edustaa Suomea neuvoston syrjinnän vastaisen johtokomitean (CDADI) romanasioita käsittelevässä pysyvässä alakomiteassa (ADI-ROMissa). Suomi tukee pyrkiä kehittää EN:n romaniyksikön toimintaa hankepohjaisuudesta kohti politiikka- ja vaikuttamistyötä.

Ulkoministeriö vastaa Suomen toiminnasta Etyjissä, jossa päävastuu romanipolitiikasta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä sekä koordinaatiosta on demokraattisten instituutioiden ja ihmisoikeuksien toimistolla (ODIHR) ja sen alaisuudessa vuodesta 1994 toimineella romaniyhteyspisteellä (CPRSI). Sen työtä ohjaa Etyjin romaneihin liittyvä toimintaohjelma (OSCE Action Plan for Roma and Sinti). Suomi tukee Etyjin romanipolitiikan toimintaedellytysten parantamista ja edistää romanien oikeuksien käsittelyä osallistujavaltioiden välisissä toimielimissä.

Kansainväliset ja alueelliset ihmisoikeussopimusten valvontaelimet sekä erityisraportoitajat ovat antaneet Suomelle useita suosituksia lainsäädännön ja hallituksen politiikkaohjelmien kehittämiseksi myös romanien oikeuksia koskevissa asioissa. Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkosto käsittelee ihmisoikeuspoliittisen selonteon linjausten mukaisesti saadut suositukset ja seuraa niiden täytäntöönpanoa.

Lisäksi painoarvoa annetaan toimille, joilla pyritään tehostamaan ja varmistamaan romanien oikeuksia koskevien Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitean ratkaisujen täytäntöönpanoa niin Suomessa kuin muissakin maissa.

Suomen romanipolitiikassa EU:ssa ja muissa eurooppalaisissa järjestöissä on edistetty järjestöittäin kohdennetusti viittä tavoitetta:

1. Romanien työllistymisen esteiden purkaminen
2. Eurooppalaisen romanipolitiikan välineiden uudistaminen, digitalisaation ja teknologian ja sosiaalisten innovaatioiden hyödyntäminen romanien osallisuuden lisäämiseksi
3. Eurooppalaisten järjestöjen romanipolitiikan ja romanien vaikutusmahdollisuuksien vahvistaminen
4. Romaninaisten voimavaraistaminen ja omaehtoisen toiminnan tukeminen kaikilla tasoilla
5. Perus- ja ihmisoikeusnäkökulman vahvistaminen osana eurooppalaista romanipolitiikkaa.

Seurattaviksi toimenpiteiksi romanipoliittiseen ohjelmaan kirjataan kohtien 3. ja 5. osalta seuraavat toimenpiteet. Alla olevat toimenpiteet ovat linjassa myös EU:n puiteohjelman romanien toimijuutta, osallisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia koskevien painopisteiden kanssa. Tavoitteet korostavat romanien osallisuutta erityisesti heitä koskevien poliittisten

linjausten ja toimenpiteiden suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Toimenpiteitä on kirjattu jo Rompo2- ohjelmaan. Romanien toimijuuden painopistettä vahvistetaan sekä selvitetään ja edistetään yhteistyömuotoja Pohjoismaiden välillä ja laajemmin Itämeren alueella. Ulkoministeriön ohella romanijärjestöt toimivat kansainvälisen romanityön kehittämisessä omien verkostojensa kautta ja myös tätä toimintaa tulee tukea.

64. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Tuetaan suomalaisten romanijärjestöjen ja -toimijoiden, erityisesti romaninuorten ja -naisten, valmiuksia osallistua eurooppalaiseen yhteistyöhön sekä tuetaan romanijärjestöjen välisen yhteistyön vahvistamista. Selvitetään ja edistetään mahdollisuuksia pohjoismaisen ja Itämeren alueen romaniyhteistyön lisäämiseen.	UM, STM, OM yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa.	Toimintakaudella raportoidaan selkeät toimenpiteet, joiden kautta osallistumisen valmiuksia ja osallisuutta tuetaan. Romanitoimijoille on järjestetty koulutuksia kv-romanipolitiikkaan liittyen.

Pohjoismaisen ja Itämeren alueen yhteistyön tukeminen eurooppalaisen romanipolitiikan kehittämisessä on linjassa Sanna Marinin hallitusohjelman kanssa liittyen strategiseen kokonaisuuteen 3.2, Suomi kokoaan suurempi maailmalla. Erityisesti tavoite 7: Suomi syventää pohjoismaista yhteenkuuluvuutta ja Itämeri-yhteistyötä tukee Rompo3 -ohjelman kv-romanipolitiikan henkeä. Strategisessa linjauksessa todetaan, että Suomi edistää pohjoismaista yhteistyötä myös EU:ssa, YK:ssa ja muilla kansainvälisillä foorumeilla. Sama tahtotila on ulkoministeriöllä.

65. Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Rekrytoidaan ja lähetetään asiantuntijoita kansallisen hakumenettelyn kautta (sekondeeraus) kehittämään eurooppalaista romanipolitiikkaa	UM, STM, RONK	Suomi on tarjonnut nimitettäväksi asiantuntijoita ja osallistunut valittujen asiantuntijoiden lähettämisestä syntyviin kustannuksiin.

66.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Suomi nostaa esiin romanijärjestöjen ja muiden romanien asioita ajavien järjestöjen vaikutusmahdollisuuksia hallitustenvälisissä järjestöissä.	UM, STM, OM, muut viranomaiset omilla toimialoillaan.	Romanitoimijoille on järjestetty koulutuksia, jotka mahdollistavat osallistumisen. Tiedotetaan kv-tapahtumista laajasti toimijaverkostolle ja kannustetaan suomalaisia toimijoita osallistumaan.

Erikseen nostettujen toimenpiteiden lisäksi ulkoministeriö jatkaa pysyväluonteista toimintaansa eurooppalaisen romanipolitiikan kehittämiseksi. Hallitusten välisten järjestöjen yhteistyömuotoja ylläpidetään ja kehitetään. Suomen edustustot pitävät yhteyttä romani-järjestöihin ja lisäävät tietoutta ihmisoikeuksien toteutumisesta romanien kohdalla.

14 Suomalaisen romanityökentän kehittäminen

Sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimivalla Romaniasiain neuvottelukunnalla on pitkä historia, joka kertoo romaniväestön ja valtiovallan välisen yhteistyön tärkeydestä. Yhteistyön ja kehittämistyön tulee kuitenkin seurata aikaansa ja toimintaa tulee aika-ajoin tarkastella kriittisesti. Uusi romanipoliittinen ohjelma sekä sote-uudistus aiheuttavat toimintatapojen ja -mallien muutoksia myös romanityön kentällä ja näin ollen romani-asioiden viemiseen kunta- ja aluetasolle tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tämän vuoksi romanipoliittista hallinnollista rakennetta ja sen toimivuutta tulee myös tarkastella.

67.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään romanityön ja -politiikan valtakunnallista ja alueellista rakennetta ja yhteistyötä. Etsitään uusia tapoja tehostaa ja yhdenmukaistaa toimintamalleja ja löytää ratkaisuja alue- ja paikallistason toimeenpanoon romanipoliittisten toimenpiteiden juurruttamiseen ja seurantaan.	STM, RONK, Aronk, AVI, romanijärjestöt,PRT.	Vuosittaisilla romaniasioain neuvottelukuntien neuvottelupäivillä on kehitetty konkreettisia toimenpiteitä neuvottelukuntien ja muiden toimijoiden välisen yhteistyön ja yhteiskehittämisen lisäämiseksi. Rompon seurantakohteita tarkastellaan esim. konsultointia ja fasilitointia hyödyntäen.

14.1 Valtakunnallisen romanipolitiikan toimeenpanon, tiedonkeruun ja seurannan kehittämissuositukset

Viranomaisten kouluttaminen nähdään keskeisenä osana romanien yhdenvertaisuuden edistämistä erilaisissa palvelurakenteissa. Tieto Suomen romanipolitiikasta, romanityöstä tai erilaisista koulutusmateriaaleista on hankalasti saavutettavissa. Sosiaali- ja terveysministeriön valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan ylläpitämällä verkkosivulla (www.romani.fi) on sisältöjä keskeisistä romanipolitiikan julkaisuista ja materiaaleista,

ajankohtaisista asioista ja valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan toiminnasta, mutta sivusto ei yksin palvele esimerkiksi tiedon arkistoinnisen tarpeita.

Tiedonsaannin parantamiseksi tulisi kehittää ratkaisuja, jotka tukevat a) tiedon saavutettavuutta, b) raportointia romanipoliittisista toimenpiteistä, c) koulutusmateriaalien helppoa löytymistä ja d) ohjautumista ja linkittäytymistä muiden romanijärjestöjen omille sivuille hyödyntäen näiden ammattitaitoa ja osaamista, jota eri toimijat voivat laajasti hyödyntää. Romanipoliittisten toimenpiteiden toteuttajien ja erityisesti ulkopuolista rahoitusta saavien tahojen tulisi raportoida keskitetysti ja koordinoitusti toimenpiteiden ja resurssien käytöstä sekä suorittaa toimenpiteiden laadullista ja määrällistä arviointia.

Edellä mainittujen syiden vuoksi digitalisaatiota ja uutta teknologiaa hyödyntäen perustetaan virtuaalinen osaamiskeskus, ns. romanihubi. Tämä projekti on laaja ja monivuotinen, ja se tulee kehittää yhteistyössä eri toimijoiden kesken, jotka tarkemmin määrittelevät virtuaalikeskuksen ominaisuudet tarpeiden ja tavoitteiden mukaisesti. Kyseessä on siis tietotekniikan kehittämisprojekti, jonka tarkan lopputuleman määrittelee sen kehittämisprosessi. Romanipoliittisten dokumenttien, raporttien ja analyysien lisäksi esimerkiksi romani-kieleen, - kulttuuriin, - taiteeseen ja kulttuuriperintöön liittyvät aineistot tulee voida arkistoida digitaalisesti ja keskitetysti. Romanihubi palvelee myös toimenpide-ehdotuksessa 54 esitettyä toimenpidettä romanikulttuurikeskuksen kehittämiseksi.

Raportointityökaluja tulee synkronoida yhteen eri rahoituslähteiden vaatimusten mukaisesti. Tietoturva tulee huolehtia siten, että käyttäjätunnukset saaneet henkilöt sitoutuvat tietoturvamääräyksiin ja ettei Suomen henkilötietolainsäädännön mukainen sensitiivistä tietoa, kuten etnistä taustaa, koskeva tiedonkeräämiskielto vaarannu.

68.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Digitalisaatiota ja uutta teknologiaa hyödyntäen perustetaan virtuaalinen osaamiskeskus, joka mahdollistaa tiedon keräämisen, tallentamisen, seurannan, raportoinnin ja myös romanien osaamisen esille tuomisen yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi.	STM, OM, OKM, YM, RONK, Aronk, AVI, THL, romanijärjestöt.	On kehitetty uusi digitaalinen ratkaisu tiedon keruulle ja tiedon tuottamiselle ja jakamiselle.

Kokonaiskuvan saamiseksi sekä tiedolla kehittämisen tueksi on tärkeää saada tarkempaa tietoa esimerkiksi koulutustason, asumismuodon ja toimeentulon eroista eri väestöryhmien välillä. Tietopohjaan liittyy kuitenkin rakenteellisia haasteita, koska Tilastokeskus tilastoi Suomessa asuvia henkilöitä kansalaisuuden, kielen ja syntymämaan mukaan. Henkilöitä voidaan tilastoida myös syntyperän mukaan, joka muiden Pohjoismaiden tapaan tarkoittaa henkilön vanhempien syntymämaata. Näiden taustatekijöiden ulkopuolelle jäävät kuitenkin esimerkiksi Suomen romanit sekä useimmat saamelaiset ja afrosuomalaiset. Tilastokeskus nosti esiin jo ensimmäistä Romanipoliittista ohjelmaa koskevassa lausunnossaan 13.1.2010 (TK-1515-09), että tilastollisen tiedon keräämisessä on merkittäviä haasteita. Tämä haaste on ollut jo pitkään tiedossa, ja esimerkiksi YK:n Agenda 2030 -raportointi sekä EU:n antirasistinen toimintasuunnitelma luovat painetta etsiä käytännön ratkaisuja tiedonkeruun ongelmaan. Tähän mennessä tietoa kerätty erilaisin menetelmin, lähinnä lumipallo-otannan avulla ja romaniyhteisön omien verkostojen kautta (mm. Opetushallitus on koontanut selvityksissään aineistoa romanitaustaisista toimijoista kootun valtakunnallisen verkoston avulla ja romanien tarkkaa määrää ei Suomessa ole lainmukaista selvittää, joten eri tutkimusten aineisto on pääosin laadullista tai suuntaa-antavan määrällistä tietoa, perustuen kohdejoukkoon, jota ei kuitenkaan voida satunnaistaa.)

Tilastokeskus on todennut tätä ohjelmaa kokevassa lausunnossaan että Suomen romaniväestö muodostaa kielellisen ja kulttuurisen vähemmistön, jonka jäsenten yksiselitteinen määrittely ja identifiointi tilastointia varten on vaikeaa. Tilastokeskus osallistuu Rompo3 -ohjelman laatimisen aikana kansainväliseen yhteistyöhön (UNSD Praia Group Task Team on Non-Discrimination and Equality), jonka tavoitteena on kehittää kansainvälisesti vertailukelpoinen syrjintää käsittelevä ja kyselytutkimuksiin liitettävä kysymyspatteristo, sekä laatia ohjeistus rekisteriaineistojen hyödyntämiseksi syrjintäkysymyksiin liittyen.

Virtuaalisella tiedonkeruualustalla haetaan ratkaisua tiedonkeruun haasteisiin ja tässä tavoitteessa romaniyhteisöllä sekä laadullisen tiedon keräämisellä on suuri merkitys. Tutkittu tieto on ehdoton edellytys romanipoliittisten toimenpiteiden suunnittelulle, perusteluille ja seurannalle. Tulevaisuuden visiossa voidaan nähdä fyysisten tapahtumien linkittäminen virtuaaliseen osaamiskeskukseen. Voidaan järjestää kuulemistilaisuuksia, romaneille suunnattuja toimintoja, joissa osaamiskeskukseen kertyvää tietoa voidaan hyödyntää. Tiedon tulee olla maksutta kuntien saatavilla ja siihen tulee olla avoimet rajapinnat, jotta esimerkiksi yhdenvertaisuussuunnitelmia pystytään toteuttamaan tietoon perustuen.

Jotta tiedonkeruusta ja -jakamisesta, sekä tutkimuksesta olisi romaniyhteisön sisällä yhteinen käsitys, tulee yhteistyössä laatia tiedonkeruun ja tutkimuksen eettinen ohjeistus, jossa voidaan ottaa esimerkkiä valmisteilla olevasta saamelaistutkimuksen eettisestä ohjeistuksesta.

69.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Tuotetaan romanitutkimuksen ja tiedonkeruun eettinen ohjeistus hyödyntäen kriittisen romanitutkimuksen (Critical Romani Studies) peruseriaatteita.	THL, STM/RONK, OM, yliopistot, romanijärjestöt.	Eettinen ohjeistus on tuotettu ja sen noudattamista erilaisissa tutkimuksissa ja tiedonkeruissa seurataan.

14.2 Toimenpiteiden alueellinen ja paikallinen toteuttaminen ja seuranta

Romanipoliittisten toimenpiteiden jalkauttamista ja toteutumista vaikeuttaa toimenpiteiden jakautuminen eri toimijoiden kesken ja poikkihallinnollisen yhteistyön kankeus. Valtakunnallisen romanipolitiikan kehittämiseen osallistuu viranomaisia ja ammattilaisia mm. valtionhallinnosta, aluehallinnosta ja muista virastoista ja asiantuntijalaitoksista, koulutusorganisaatioista, kunnista sekä eri romanijärjestöistä. Heidän asiantuntemustaan ja myös tavoitteitansa sekä resursseja määrittelevät osin omat taustaorganisaatiot. Luvussa 2, Suomalaisen romanityön ja –politiikan rakenne on kuvattu romaniasioiden hallinnollisia rakenteita (kuvio 1.)

Toimijoiden vastuut, velvollisuudet ja roolit romanipoliittisen ohjelman toimeenpanossa tulee uudelleen tarkastella ja määritellä Rompo3-kauden aikana ja kirjata toimintasuunnitelmiin ja raportteihin. Alueellisen ja valtakunnallisen romanityön yhdyspinnat tulee selkeyttää siten, että valtakunnallinen työ tukee alueellista työtä ja päinvastoin. Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat määrittelevät yhteistyössä teemat ja toimenpiteet, joiden edistäminen koskee aluetason romanipolitiikan toteuttamista ja näin vähennetään tehtävien töiden päällekkäisyyttä ja löydetään synergiaetuja alueellisten toimijoiden kesken. Kahden eri tason, valtakunnallinen ja alueellinen, yhdyspintojen tarkastelu mahdollistaa toisaalta synergian löytymisen, mutta mahdollistaa myös alueellisten erityispiirteiden huomioimisen. Selvitetään myös mahdollisuutta lisätä paikallisromanityöryhmien määrää ja toiminta-aluetta, hyödyntäen uusia hyvinvointialueita. Verkostoyhteistyön ja tiedonkeruun kehittämisen suunnittelu ja romanityön alueellinen organisointi hyvinvointialueuudistuksissa ja Rompo3:n toimeenpanossa tulisi huomioida toimeenpanosuunnitelmassa. Alueellisesti tulee jättää harkintavaltaa siihen, miten paikallistason työtä tehdään.

Romanityön kehittäminen ja koordinointi on tärkeä osa Suomen romanipoliittista ohjelmaa vuoteen 2030 saakka. Seuranta ja väliarviointi tulisi toteuttaa selkeästi. Romanipoliittisen ohjelman toteutumisen tavoitteellinen seuranta tulee olla selkeästi rakenteissa. Toimeenpanosuunnitelmassa tulee näkyä tavoitteet ja seuranta sekä niille aikataulut ja vastuutahot. Toimijoiden rooleista ohjelman toimeenpanossa ja siihen liittyvistä

raportointivastuista on sovittava selkeästi toimeenpanosuunnitelmassa toiminnan kohteen, eli romanipoliittian kehittämisen, tavoitteet huomioiden. Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanoon on haettava koordinoitusti rahoitusta ja olisi toivottavaa, että myös hyvinvointialueilla ja kunnilla olisi mahdollisuus myöntää rahoitusta romanijärjestöille, mikäli järjestöt tekevät julkiselle sektorille kuuluvia tehtäviä.

70.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Osana tiedonkeruualustan perustamista tarkastellaan eri toimijoiden osuutta valtakunnallisen romanipoliittian tekemisessä. Etsitään alueellisen ja valtakunnallisen romanityön yhdyspinnat ja suunnitellaan työn toteutus näiden kahden eri tason välillä synergiaetuja etsien.	STM, OM, RONK, Aronk, AVI, Kuntaliitto, PRT.	Valtakunnallisen romanityön kehittämisen uudelleen tarkastelu on aloitettu ja kehittämisprosessi dokumentoitu.

14.3 Osaamisen kehittäminen ja tiedon saavutettavuus, viestintästrategia

Romaniasian neuvottelukuntien jäsenille järjestetään toimintakausien alussa koulutusta romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta sekä neuvottelukuntien jäsenyyden tuomista velvollisuuksista ja vastuista, mukaan lukien sitoutumiseen ja raportoimiseen liittyvät odotukset. Romanijärjestöille järjestetään koulutusta romanipoliittisen ohjelman linkittymisestä valtakunnallisiin strategioihin ja toimintaohjelmiin ja järjestöissä tehtävään työhön. Tämän lisäksi koulutusta järjestetään Suomen romanipoliittisen ohjelman linkittymisestä EU:n puiteohjelmaan romanien yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta ja osallistumisesta. Tulevaisuudessa tämä aineisto voi olla osana osaamiskeskuksen materiaalipankkia.

Romanipoliittisten toimenpiteiden vuosittainen viestintästrategia tulee laatia selkeässä yhteydessä tiedonkeruualustaan. Ulkoministeriön selvityksen yhteydessä nousi esille haaste tiedon välittämisestä romanijärjestöille liian lyhyellä aikajänteellä. Ajankohtaisen tiedon jakaminen romanityönkentän toimijoille pyritään varmistamaan selkeän viestintästrategian turvin.

15 Romanipolitiikan toteutumisen vaikuttavuuden seuranta

Tälle ohjelmalle laaditaan yhteistyössä sidosryhmien kanssa erillinen toimeenpanosuunnitelma. Valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta valitsee vuosittaiset erityispainopisteet eli kärjet. Kärkenä voi olla esimerkiksi lasten ja nuorten asiat, jolloin edistymistä toimenpiteissä seurataan erityisen tarkasti. Jokaisen toimenpiteen kohdalla on seuranta-kohde, joka pitää arvioida sekä laadullisesti että määrällisesti ja raportoida sen mukaisesti – tulevaisuudessa hyödyntäen osaamiskeskuksen raportointityökaluja.

Romanipoliittisen ohjelman toteutumisen ja onnistumisen arvioinnissa tulee toimenpidekohtaisten määrällisten ja laadullisten arviointien lisäksi tarkastella kokonaisuutta esimerkiksi väliarvioinnin ja loppuarvioinnin kohdalla. Näissä arvioinneissa tulisi hyödyntää policy-tutkimuskentästä nousseita arviointityökaluja ja -metodeja, siten että arviointi perustuu olemassa oleviin viitekehyksiin.

Erityisesti romaneihin suoraan kohdistuvissa toimenpiteissä tulee hyödyntää Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen osallisuusindikaattoreita ja menetelmän kysymyspatteristoa (hankkeen/toimenpiteen alussa tulee ottaa yhteys THL/Sokra-koordinaation tutkijoihin). Osallisuusindikaattoreita on käytetty mm. väestötutkimuksessa (Vankien terveys, työkyky ja hoidon tarve -tutkimuksessa, FinSotessa ja Suomalaisten yksinelävien mielenterveys -tutkimuksessa), seurantatietoa tuottavana mittarina (mm. valtioneuvoston perus- ja ihmisoi-keustoimintaohjelman 2020–2023 seurantamittaristo), sekä toiminnan arvioinnissa (osallisuusindikaattori on mukana STEA:n vaikutusarvioinnin mittaripilotissa ja noin 60 järjestöä on valinnut indikaattorin kokeiluunsa).

Toteutumisen seurannassa tärkeässä asemassa ovat toisaalta toimenpiteitä toteuttavat toimijat, mutta myös pysyvälouenteisesti alueellista romanityötä tekevät. Raportointitavoista ja -velvollisuuksista tulee sopia eri organisaatioiden kanssa ja kirjata sovitut raportointitavat yhteiseen toimeenpanosuunnitelmaan.

71.Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään yhdenmukainen raportointitapa romanipoliittisista toimenpiteistä.	STM, OM, THL, RONK, Aronk, AVI, romanijärjestöt.	Seuranta ja raportointikäytännöt on yhdenmukaistettu ja niistä on yhteisesti sovittu.

LYHENTEET

Aronk	Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat
ARA	Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus
DIAK	Diakonia-ammattikorkeakoulu
EAKR	Euroopan aluekehitysrahasto
EN	Euroopan neuvosto
ESR	Euroopan sosiaalirahasto
ETNO	Etnisten suhteiden neuvottelukunta
ETYJ	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö (engl. OSCE - Organization for Security and Cooperation in Europe)
EU	Euroopan unioni
FRA	Euroopan unionin perusoikeusvirasto
HDL	Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö
LAPE-kärkihanke	Hallituksen Lapsi- perhepalvelujen muutos-ohjelma
Nevo Tiija -hanke	Uusi aika -hanke, Suomen romanien yhdenvertaisuutta, osallisuutta, hyvinvointia ja työllisyyttä edistänyt ESR-hanke vuosina 2016-2018
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights
OHCHR	Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto
OKM	Opetus- ja kulttuuriministeriö
OM	Oikeusministeriö
OPH	Opetushallitus
PRT	Paikallisromanityöryhmät
Romano Mirits -ohjelma	Ylen tuottamat romaninkieliset uutiset
ROMPO	Suomen romanipoliittinen ohjelma
RONK	Valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta
SKS	Suomen Kirjallisuuden Seura
SM	Sisäministeriö
STEA	Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (ent. Raha-automaattiyhdistys RAY)
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö

TAIKE	Taiteen edistämiskeskus
TEM	Työ- ja elinkeinoministeriö
TE-palvelut	Työ- ja elinkeinopalvelut
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Tšetanes naal -hanke	koulutuspoluilla-ESR-hanke, joka edisti Suomen romaniväestön yhdenvertaisuutta, osallistumista ja koulutusta vuosina 2016-2018.
UM	Ulkoministeriö
VANE	Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta
VAPUPO	Valtion nuorisotyön ja -politiikan ohjelma vuosille 2017-2019
Yle	Yleisradio
YM	Ympäristöministeriö

LÄHTEET

- Aikio, A. & Turunen, J. 2022. Dekolonisoituvia lähtökohtia kulttuuriperintökeskusteluihin. Kulttuuria kaikille. Osoitteessa https://www.kulttuuriakaikille.fi/index.php?k=18531&hakustr=dekolonisointi#a_18531. (haettu 11.11.2022).
- Boelius, T. 2017. Romanilapset, -nuoret ja -perheet osana LAPE-muutosohjelmaa. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Osoitteessa https://koskeverkko.fi/wp-content/uploads/2013/11/LAPE_Romaniselvitys_VALMIS_31.1.2017.pdf (haettu 9.1.2023)
- Euroopan komissio. 2020: Strateginen puiteohjelma romanien yhdenvertaisuudesta, osallisuudesta ja osallistumisesta. Osoitteessa: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319(01)&from=EN). (haettu 11.11.2022).
- Euroopan neuvoston lapsistrategia 2022-2027: Osoitteessa: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/children-rights-a-new-strategy-to-be-launched>. (haettu 10.1.2023)
- Euroopan talous- ja sosiaalikomitea. 2021. lausunto aiheesta "Tasa-arvon unioni: EU:n rasismintorjunnan toimintasuunnitelma 2020–2025". Osoitteessa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020AE5883&from=FI>. (haettu 11.11.2022).
- Helenius, J., Kivimäki, H. & Hietanen-Peltola, M. 2022. Perusopetuksen 8. ja 9. luokkien oppilaiden kokemuksia kouluarjesta. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpaperi 54/2022. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Osoitteessa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-988-7> (haettu 12.1.2023)
- Huttu, H. 2018. Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2018–2022. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5>.
- Istanbulin sopimus. Valtioneuvoston asetus 53/2015. Osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sops-teksti/2015/20150053> (haettu 12.1.2023)
- Jauhola, L., Siltala, J. & Nieminen, K. 2022. "Että puututtaisiin konkreettisesti": Seurantaselvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:10. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-482-4>. (haettu 11.10.2023)
- Jauhola, L., Ärling, M., Karinen, R., Luukkonen, T. & Oosi, O. 2019. Romanien työllisyys, yrittäjyys ja työelämään integroituminen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2019:58. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-469-3>. (haettu 11.1.2023)
- Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. Vorma, H., Rotko, T., Larivaara, M. & Kosloff, A. 2020. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:6 Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4139-7> (haettu 11.1.2023)
- Kotovirta, E., Markkula, J., Pajula, M., Paavola, M., Honkanen, R. & Tuominen, I. 2021. Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2021:17. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9891-9>. (haettu 12.1.2023)
- Lanzaroten sopimus 88/2011. Osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088> (haettu 12.1.2023)
- Lämsä, R., Castaneda, A., Weiste, A., Laalo, M., Koponen, P. & Kuusio, H. 2020. The Role of Perceived Unjust Treatment in Unmet Needs for Primary Care Among Finnish Roma Adults. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2020: 17(16): 5825. O
- Mäenpää N., Perho K. & Ärling M. 2018. Uskalla! It's possible : Romanien sujuvat koulutus ja työllisyyspolut: Tsetanes naal- ja Nevo tiija -hankkeiden loppujulkaisu. Diak Puheenvuoro 15, Diakonia-ammattikorkeakoulu. Osoitteessa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-316-2>. (haettu 12.1.2023)
- Niemi, P. 2022. Tehostettu ja henkilökohtainen oppilaanohjaus. Oppaat ja käsikirjat 2022:2. Osoitteessa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Tehostettu_ja_henkilokohtainen_oppilaanohjaus_0.pdf. (Osoitteessa 11.11.2022)
- Oikeusministeriö. 2022. Tiedote. Kielipoliittinen ohjelma. Osoitteessa: <https://oikeusministerio.fi/-/ensimmaisen-kielipoliittinen-ohjelma-suojaa-kotoperaisia-kieliamme>. (haettu 11.11.2022).
- Oikeusministeriö. Tietopankki yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä. Osoitteessa: <https://yhdenvertaisuus.fi/etusivu>. (haettu 11.11.2022).
- Oikeusministeriö. 2021. Yhdenvertainen Suomi: Valtioneuvoston toimintaohjelma rasmin torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:34. Osoitteessa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-808-0>. (haettu 12.1.2023)
- Oikeusministeriö. Policy Brief 2. Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta. Osoitteessa <https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/Policy+Brief+moniperusteinen+syrjint%C3%A4/22d8951f-aefc-691c-a551-6bc0318882d9/Policy+Brief+moniperusteinen+syrjint%C3%A4.pdf> (haettu 12.1.2023)

- Oikeusministeriö (OM 2019: 26) Toimintamalli rikoksilla oireileville nuorille : Kehittämistyöryhmän ehdotus. Sambou, S & Piispa, M. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-764-9> (haettu 11.1.2023)
- Opetus- ja kulttuuriministeriö: Kulttuuriperintöstrategia 2022–2030 Osoitteessa <https://okm.fi/kulttuuriperintostrategia>. (haettu 12.1.2023)
- Opetushallitus. 2022. Romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmä. Suomen romanikielen elvytys-ohjelma toimenpide-esityksineen Mo džiivel romani tšimb! Eläköön romanikieli! Raportit ja selvitykset 2022:6. Osoitteessa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Suomen_romanikielen_elvytysohjelma_toimenpide-esityksineen.pdf (haettu 1.12.2022)
- Perusoikeusbarometri 2019 OM;11/014/2017 Nenonen, T; Kivelä, J; Ervasti, E; Joronen, M; Villa, S. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-821-9>
- Rajala, S. & Blomerus, S. 2015. Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin. Raportit ja selvitykset 2015:8. Osoitteessa: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/175254_katsaus_aikuisten_romanien_koulutustaustoihin_0.pdf. (haettu 11.11.2022).
- Rajala, S & Schwartz, M. 2020. Romanilapset varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa. Raportit ja selvitykset 2020:26. Osoitteessa <https://www.oph.fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/romanilapset-varhaiskasvatuksessa-ja-esiopetuksessa>. (haettu 11.11.2022).
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2020. Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030 : Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:31. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-6865-3>. (haettu 11.1.2023)
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2020. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023 : Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:29. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5457-1>. (haettu 11.1.2023)
- Sosiaali- ja terveysministeriö. Työkykyohjelma. Osoitteessa: <https://stm.fi/tyokyvyn-tuki-osaksi-tulevaisuuden-sosiaali-ja-terveyskeskusta>. (haettu 11.11.2022).
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2022. Raportteja ja muistioita 2022:27. Stenroos, M., Grönfors, J. & Weiste, A. Romanipoliittinen ohjelma 2018–2022: Toimeenpanon ohjaus ja seuranta. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5435-9> (haettu 12.1.2023)
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2019. MAARO-opas. Romanipoliittisen ohjelman alueellinen toimeenpano. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:24. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-4112-0> (haettu 11.1.2023)
- Stenroos, M., Jääskeläinen, K. & Attias, M. 2021. Suomalaisten romanien ja romaniasioissa toimivien vaikutusmahdollisuudet alueelliseen ja eurooppalaiseen romanipolitiikkaan. Osoitteessa <https://um.fi/documents/35732/0/UM+selvitysraportti+7.7.2021.pdf/d0e52081-cc0e-92b1-cc16-9128a731e2a6?t=1641210643929>. (haettu 11.11.2022).
- Tietosuoja laki 5.12.2018/1050 Osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050> (haettu 11.1.2023)
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE). Osoitteessa: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape->. (haettu 11.11.2022).
- Törmä, S. & Huotari, K. 2018. Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys. Ympäristöministeriön raportteja 6/2018. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4783-8>. (haettu 11.11.2022)
- Valtioneuvosto. 2022. Kielipoliittinen ohjelma : Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:51. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-645-7>. (haettu 11.11.2022)
- Valtioneuvoston asetus valtakunnallisesta romaniasiaain neuvottelukunnasta ja alueellisista romaniasiaain neuvottelukunnista 1019/2003 Osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031019>
- Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko (2021). Valtioneuvoston julkaisuja 2021:92. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-971-7>. (haettu 11.1.2023)
- Valtioneuvosto. 2021. Kansallinen lapsistrategia : Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. Osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>. (haettu 11.1.2023)
- Vanhanen, S. 2021. Poliisi ja romanit - yhdenvertaisuuden ja yhteistyön kysymyksiä. Poliisiammattikorkeakoulu. Osoitteessa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-389-7>. (haettu 11.12.2023)
- Weckström, E., Kekkonen, K. ja Kekkonen, O. 2023. Selvitys romanilasten ja –nuorten hyvinvoinnista ja oikeuksien toteutumisesta Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun julkaisuja.
- Weiste-Paakkanen, A., Lämsä, R. & Kuusio, H. 2018. Suomen romaniväestön osallisuus ja hyvinvointi. Romanien hyvinvointitutkimus Roosan perustulokset 2017–2018. THL 2018. Osoitteessa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-246-8>. (haettu 12.1.2023)

Liite 1. Romanipoliittisen ohjelman toimenpide-ehdotukset 1 – 71 taulukkona

1 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan seurantatutkimus syrjäntäkokemusten, osattomuuden ja ulkopuolisuuden vaikutuksista eri ikäisten romanien hyvinvointiin hyödyntäen osallisuusindikaattoreita osana toimenpiteiden vaikuttavuusarviointia.	STM, THL, OM, romanijärjestöt.	Tutkimuksia on toteutettu vuoden 2030 mennessä ja niissä esille nousevat seikat huomioidaan tulevissa valtakunnan tason toimintaohjelmissa.
2 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Poliisin ja romaniväestön yhteistyön kehittäminen etnisen profiloinnin estämiseksi. Profilointikiellon toteutumista seurataan yhteistyössä poliisihallinnon ja romaniväestön kesken.	SM, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Poliisi, RONK, romanijärjestöt.	Yhteistyön kehittämisen pohjalta seurataan profilointikiellon toteutumista ja raportoidaan tilannehavainnoista. Havaittuihin epäkohtiin on puututtu.
3 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään toimenpiteitä, joilla tehdään profilointikielto tiettäväksi turvallisuusalan ja poliisihallinnon rakenteissa. Turvallisuusalan elinkeinolupaa tarkastellaan myös profilointikiellon noudattamisen osalta.	SM, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Poliisihallinto, RONK, romanijärjestöt.	Yhteistyön kehittämisen pohjalta seurataan profilointikiellon toteutumista ja raportoidaan tilannehavainnoista. Havaittuihin epäkohtiin on puututtu.

4 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanit osallistetaan yhdenvertaisuussuunnitelmien kehittämiseen eri aloilla ja alueilla. Kunta- ja aluetason tarkastelulla varmistetaan, että romanit on huomioitu suunnitelmissa ja edistetään huomioimista alueilla, joissa romaneja asuu.	STM, THL, OM, AVI, Aronk, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, Kuntaliitto, kunnat, maakuntaliitot, hyvinvointialueet.	Määrällinen (on huomioitu/ei huomioitu) ja jatkuva seuranta romanien huomioimisesta ja kuulemisesta kuntien ja hyvinvointialueiden yhdenvertaisuussuunnitelmissa.
5 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanipolitiikan jalkauttaminen hyvinvointialueiden ja kuntien hyvinvointikertomuksiin ja -suunnitelmiin.	STM, THL, RONK, ARonk, PRT, hyvinvointialueet, kunnat, Kuntaliitto.	Rompo3 -ohjelman toimenpiteet soveltuvin osin on huomioitu hyvinvointialueiden ja kuntien hyvinvointikertomuksissa ja -suunnitelmissa.
6 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanipolitiikan jalkauttaminen hyvinvointialueiden ja kuntien hyvinvointikertomuksiin ja -suunnitelmiin.	STM, THL, RONK, ARonk, PRT, hyvinvointialueet, kunnat, Kuntaliitto.	Rompo3 -ohjelman toimenpiteet soveltuvin osin on huomioitu hyvinvointialueiden ja kuntien hyvinvointikertomuksissa ja -suunnitelmissa.
7 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Parannetaan romanilasten ja -nuorten asemaa lastensuojelussa, lastensuojelun jälkihuollossa sekä peruspalveluissa kouluttamalla ammatillaisia ja tuottamalla sisältöä lastensuojelun käsikirjaan ja muihin ammatilaisten käyttämiin ohjeistuksiin.	THL, STM, hyvinvointialueet, kunnat, perhekeskukset, lastensuojelun ammattilaiset, romanijärjestöt.	On tuotettu sisältöä lastensuojelun käsikirjaan ja muihin ammatillisohjeisiin ja koulutettu ammatillaisia. Seurantana tuotettu sisältö ja ammatillisille suunnattujen koulutusten määrä ja niihin osallistuneiden määrä ja palautteet.

8 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään paikallista ja valtakunnallista romaninuorisotyötä romaninuorten harrastusmahdollisuuksien ja osallisuuden parantamiseksi.	OKM, THL, ARonk, kuntien nuorisotoimi, Kuntaliitto, nuorisjärjestöt, romanijärjestöt, seurakunnat.	Romaninuorisotyön verkosto on perustettu ja toiminta vakiinnutettu. Romaninuorten osallisuuskokemuksia seurataan säännöllisesti osallisuusindikaattoreilla.
9 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Selvitetään nuorten näkökulmasta mielekkäitä osallistumisen tapoja (esimerkiksi Digiraati). Kehitetään romanilapsille ja -nuorille uusia osallisuutta vahvistavia vaikuttamiskanavia perinteisenä pidettyjen tapojen rinnalle hyödyntäen esimerkiksi koulujen ja nuorisotyön välistä yhteistyötä.	OKM, OPH, ARonk, kuntien nuorisotoimi, nuorisjärjestöt, koulut, romanijärjestöt.	Nuorten kanssa on selvitetty mielekkäitä osallistumisen tapoja ja sen perusteella on kehitetty valtakunnallisesti toimivia uusia käytäntöjä.
10 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Järjestetään yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa perheleirejä, joissa romanihuoltajat voivat asiantuntijoiden kanssa keskustella lapsiinsa liittyvistä kysymyksistä (esim. kasvatusta ja koulutus).	STM, RONK, Aronk, OPH, romanijärjestöt, kunnat, seurakunnat.	Vuosittain järjestettävien perheleirien määrä, joissa käsitellään lasten kasvatusta ja varhaiskasvatusta, perheleireille osallistuvien määrä ja palaute.
11 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään romaninuorille suunnattua koulutusta ja opastusta oman talouden hallintaan, asumiseen, perhe-elämän taitoihin ja elämönhallintaan romaninuorisotyössä. Hyödynnetään olemassa olevia malleja tehden ne saavutettaviksi romaninuorille.	STM, THL, Kuntien nuorisotoimet, romaninuorisotyöntekijät, ohjaamot, romanijärjestöt.	On kehitetty työtapo, jolla tähdätään romaninuorten elämönhallintataitojen parantamiseen ja joka tavoittaa suuren osan romaninuorista.

12 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään keinoja sekä mahdollistetaan Suomessa asuvien EU:n liikkuvien romanilasten ja -nuorten mahdollisuuksia koulutukseen, terveydenhuoltoon sekä kasvua tukevaan harrastustoimintaan.	STM, RONK, OKM, kunnat, Diakonissalaitos.	On kehitetty kestäviä ratkaisuja EU:n liikkuvien romanilasten ja -nuorten oikeuksien toteutumiseksi. Kohderyhmän parissa työskentelevät keräävät kokemuksia liikkuvien romanilasten ja -nuorten oikeuksien toteutumisesta. Tuotetaan seurannan mahdollistava kysely oikeuksien toteutumisesta.
13 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään ja mallinnetaan eri toimijoiden välistä yhteistyötä, jotta saadaan Ankkuritoiminta romaninuorille saavutettavaksi.	SM, STM, OM, Poliisi, romanijärjestöt, Aronk, PRT.	Yhteistyössä on kehitetty malli, jolla on lisätty toimijoiden välistä yhteistyötä tietoisuuden ja saavutettavuuden lisäämiseksi. Toteutetaan laadullinen seuranta-arviointi.
14 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Juurrutetaan rikoksilla oireleville suunnattu nuorten toimintamalli (OM 2019:26) hankepaikkakunnille ja vahvistetaan romanien huomioon ottamista toimintamallissa.	OM, STM, THL, hyvinvointialueet, kunnat, romanijärjestöt.	Toimintamallia kokeillaan paikkakunnilla tai alueilla siten, että toimintamallin täytäntöönpanoa ja toteutusta seurataan mallin suosituksen mukaisesti. (OM 2019:26)
15 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Tarkasteltaessa yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden toteutumista kiinnitetään huomiota nuorten kohtaamaan eriarvoisuuteen, toteutetaan romaninuorten kanssa yhteistyössä hanke yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja nuorten romani-identiteetin vahvistamiseksi. Kehitetään romaninuorten kanssa kohtaamisia ja vuorovaikutusta tukevia tapoja hyödyntäen olemassa olevia ja hyväksi todettuja malleja.	STM, RONK, OM, OKM, romanijärjestöt, romaninuorten verkostot, nuorisojärjestöt.	Romaninuorten asioita edistävä hanke on toteutettu ja sen tuloksia juurrutettu olemassa oleviin rakenteisiin eri metodein, esimerkiksi nuorten tekemien koulutusten avulla.

16 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Koulutetaan hyvinvointialueilla työkyvyn tuen tiimejä huomioimaan romanit toimintasuunnitelmissa ja kertomuksissa. Kiinnitetään huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen ja huomioidaan myös lapsia kotona hoitavat vanhemmat.	STM, RONK, hyvinvointialueiden työkyvyn tiimit, THL, kunnat, ARonk, romanijärjestöt.	Säännölliset koulutukset/webinaarit hyvinvointialueilla työskenteleville työkyvyn tiimeille. Koulutusten yhteydessä kartoitetaan työkyvyn tuen tiimien asenteita ja taitoja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen.
17 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan yhdenvertainen saavutettavuus digitaalisissa palveluissa lisäämällä romaniväestölle suunnattua digitaikoulutusta sekä medialukutaitoa.	Vapaa sivistystyö ja kansalais- ja kansanopistot, eri oppilaitokset ja järjestöt, OKM, Aronk.	Romaneille suunnattujen digikoulutusten määrä/vuosi. Laadullisena seurantana kohderyhmän tavoittaminen ja koulutusten vaikuttavuus.
18 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Selvitetään toiminnallisesti ja moniammatillisesti ja yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa romaniperheiden palvelutarpeet, palveluihin hakeutumisen esteet ja palvelujen saatavuus. Kehitetään romanit huomioivaa ammatillista perhetyötä.	STM, THL, Perhekeskukset, neuvolat, romanijärjestöt, seurakunnat.	Selvitys romaniperheiden tilanteesta ja palvelujen saavutettavuudesta ja niihin hakeutumisesta valmistuu ja toimii pohjana ammatillisen romaniperhetyön kehittämiselle. Palvelujen saatavuus romaniperheille on parantunut ja ammatillista perhetyötä kehitetty. Suoritetaan laadullinen arviointi.
19 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan, että romaniperheiden tilanne huomioidaan ja juurrutetaan tulevaisuuden sote-keskusten perhekeskustoiminnassa. Erityistä huomiota tulee kiinnittää lapsia kotona hoitaviin ja nuoriin vanhempiin.	STM, AVI, hyvinvointialueiden perhekeskukset, THL, romanijärjestöt, Aronk.	Romaniperheet näkyvät perhekeskustoiminnan kehittämisen strategioissa ja toimintasuunnitelmissa.

20 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään romaniyhteisön sisällä tietoisuutta turvallisesta lapsuudesta ja lähisuhdeväkivallasta ja kehitetään uhrien palvelujen saavutettavuutta. Tilanteen kartoitus ja toimenpide-ehdotukset toteutetaan toiminnallisen selvityksen pohjalta.	THL, STM, RONK, romanijärjestöt.	Tietoisuutta lisätty koulutusten ja tiedotuksen kautta. Toiminnallinen selvitys tarkoittaa tiedon keräämistä eri työmuotojen yhteydessä ja työstä saadun tiedon perusteella suunnitellaan jatkokehittämistoimenpiteitä. Suoritetaan sekä toiminnallisen selvityksen että jatkotoimenpiteiden vaikuttavuusarviointi.
21 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan valtakunnallinen selvitys ikääntyvän romaniväestön terveyden ja hyvinvoinnin tilanteesta sekä palvelujen yhdenvertaisesta saatavuudesta kansallisen ikäohjelman osana. Hyödynnetään etsivän työn menetelmiä ikääntyvän romaniväestön tavoittamiseksi. Selvityksen pohjalta tehdään toimintasuunnitelma.	THL, STM, RONK, kunnat, romanijärjestöt.	Selvitys tehty tietopohjaisen toimintasuunnitelman toteuttamiseksi.
22 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Ikääntyvän romaniväestön palveluita koskevan selvityksen pohjalta toteutetaan toimeenpanosuunnitelma ja suunnitelman toteutumista seurataan.	THL, STM, RONK, romanijärjestöt.	Toimeenpanosuunnitelman toteutumista seurataan ja siitä raportoidaan.
23 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään ikääntyvän romaniväestön parissa toimivien välistä yhteistyötä toimenpiteiden valtavirtaistamiseksi.	STM, THL, Vanhusasiavaltuutettu, hyvinvointialueet, kuntien vanhus- ja vammaispalvelut, vanhustyön keskusliitto, Aronk, PRT.	Romanivanhusten asiat ovat nousseet esille valtakunnallisessa ja paikallisessa vanhustyössä ja huomioonottamisen edistymisestä raportoidaan vuosittain.

24 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään toimintatapoja, jotka estävät romanivanhusten putoamisen digitaalisesta palvelujärjestelmästä.	STM, kunnat, hyvinvointialueet, vanhustyön keskusliitto, Aronk, romanijärjestöt.	Digitalisaation tuomat haasteet romanivanhusten elämässä on huomioitu, niistä on raportoitu ja tilannetta parantavat toimenpiteet on toteutettu.
25 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Ikääntyvien romanien asuminen ja asumispalvelut huomioidaan vanhuspalvelujen järjestämisessä ja ikäohjelman tulevassa toteutuksessa.	YM, RONK, kuntien asuntotoiminta ja hyvinvointialueiden vanhus- ja vammaispalvelut, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto.	Ikääntyvän romaniväestön asumiseen liittyvät haasteet on huomioitu erityisesti yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyysnäkökulmasta.
26 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään osallisuutta ja osallistumisen muotoja lisäävää toimintaa romanivanhusväestön parissa yksinäisyyden ja muistisairauksien ennaltaehkäisemiseksi.	Kunnat, järjestöt, seurakunnat, Aronk.	Ikääntyvälle romaniväestölle on järjestetty säännöllistä ja aktiivista toimintaa. Mahdollisuuksien mukaan toiminnan seurannassa käytetään osallisuusindikaattoreita.
27 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Huomioidaan moniperustainen syrjintä vammaisten romanien palvelujen saavutettavuudessa ja kehitetään vammaisten romanilasten vanhemmille vertaistukiryhmiä sekä muita tuen muotoja. Pyritään sisällyttämään vammaiset romanit vammaispalvelujen käsikirjaan. Huomioidaan elinkaarimalli myös vammaisten romanien palveluiden yhteydessä.	STM, RONK, VANE, THL, kunnat, hyvinvointialueet ja niiden vammaisneuvostot, romanijärjestöt.	Vammaisten romanien palvelujen saavutettavuudesta on kerätty kokemustietoa. On perustettu vammaisten romanien aseman tukemiseen keskittyvä yhteistyötaho (verkosto tms.), joka tuottaa tietoa kokemusasiantuntijuuteen perustuen.

28 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan toiminnallinen selvitys päihde- ja mielenterveyspalvelujen saavutettavuudesta romanien keskuudessa sekä niihin hakeutumisen haasteista, huomioiden valtakunnallinen kattavuus.	STM/RONK, THL, yhteistyössä romanijärjestöt, AVI, Aronk.	Päihde- ja mielenterveyspalvelujen osalta on selvitetty palvelujen saavutettavuuden ja niihin hakeutumisen haasteita ja tehty tarvittavia toimenpide-ehdotuksia.
29 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Tuodaan sovittelu osaksi sosiaalisen tuen ja palvelumallien kehittämistä rikoksiin osallistuvien romanien keskuudessa tehtävässä työssä.	STM, THL, kunnat, OM, romanijärjestöt.	Sovittelu ja restoratiivinen oikeus on tullut osaksi romanien keskuudessa tehtävää työtä.
30 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanien parissa tehtävää eri ikäryhmät huomioivaa päihde-, väkivalta- ja vankityötä kehitetään ja koordinoidaan valtakunnallisesti. Koulutetaan vertaistoimijoita ja ammattilaisia.	OM, STM, RISE, THL, kunnat, hyvinvointialueet, romanijärjestöt, Kirkon vankila- ja päihdetyö.	Romanien parissa tehtävään päihde-, väkivalta- ja vankityöhön on luotu valtakunnallinen toimintatapa ja koordinointi. Ammattilaisten ja auttavien tahojen tietoisuus romanien tilanteesta on kohentunut koulutusten myötä. Seurantana koulutusten määrä ja valtakunnallisen toimintamallin kehittäminen.
31 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Sisällytetään varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön täydennyskoulutukseen kulttuurinen moninaisuus, myös romanikulttuuri.	OKM, kunnat, yliopistot, sisältötuotannon osalta OPH.	Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstön koulutuksessa on huomioitu romanilasten kulttuuri ja asema. Koulutusten määrä ja laadullinen tarkastelu sisällytetty seurantaindikaattoriin.

32 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Huomioidaan romanilasten ja -nuorten tarpeet oppilaanohjauksen ja oppilashuollon kehittämisessä ja tehostetaan oppilaiden henkilökohtaista opinto-ohjausta perusopetuksessa.	OKM, OPH, kunnat, romanijärjestöt ja muut koulutuksen parissa toimivat.	Romanioppilaat on huomioitu tehostetussa oppilaanohjauksessa. Tarkastellaan tehostetun oppilaanohjauksen vaikuttavuutta esimerkiksi koulujen ja perheiden yhteistyön lisääntymisen ja kehittymisen suhteen oppilaan ohjauksen tehostetun oppaan mukaisesti.
33 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanioppilaiden oppilaanohjaukseen kehitetään valtakunnallisesti yhtenäinen toimintatapa ja romanitaustaisten oppilaiden opinto-ohjausta kehitetään yhteistyössä tietopohjaa laajentaen. Seurataan koulutuspolkujen kehittymistä.	OPH, OKM, kunnat, Aronk, romanijärjestöt.	Koordinoitu, yhtenäinen toimintatapa romanioppilaiden oppilaanohjaukseen on kehitetty ja romanioppilaiden kouluttautumista lukioon ja eri ammattialoille seurataan toimintakauden aikana. Romanioppilaiden oppilaanohjauksessa on kehitetty seurantatapoja ja mahdollisuuksia lisätä tietoa koulutuspoluista ja eri ammatteihin hakeutumisesta.
34 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan selvitysprojekti perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen oppimateriaalien romaneja koskevien kohtien sisällöstä ja esitetään toimenpiteet sisällön parantamiseksi	OKM, OPH, kunnat	Selvitys on toteutettu.

35 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Oppimateriaaleja koskevan selvityksen pohjalta lisätään oppimateriaalien laatijoiden tietoisuutta romaneihin liittyvistä kysymyksistä ja mahdollisuuksien mukaan huomioidaan selvityksessä esitetyt parannustoimenpiteet ja täydennykset romaneita koskevan oppimateriaalin osalta.	OKM, OPH, kunnat.	Toimenpide-ehdotusten toteutuminen.
36 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan romanitaustaisten peruskoulun keskenjättäneiden rangaistusta kärsivien aikuisikäisten mahdollisuus perusopetukseen positiivisen erityiskohtelun perusteella ja kehitetään tapoja seurata vankiloissa tapahtuvan koulutuksen yhdenvertaista saavutettavuutta.	OKM, OPH, kunnat, RISE, koulutusta järjestävät tahot, romanijärjestöt, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto.	On kehitetty toimenpiteitä romanitaustaisten vankien koulunkäynnin tukemiseksi.
37 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään ja jatketaan valtakunnallisen toimintamallin jalkauttamista romanien koulutuspolkujen tukemiseksi korkeakoulutukseen, hyödyntäen DIAK:n Romako-hankkeessa saatuja kokemuksia ja tietoa, kiinnittäen huomiota eri aloille laaja-alaisesti suuntautumiseen.	OKM, ammatti/korkeakoulut ja yliopistot, kunnat.	Korkeakoulutettujen romanien määrä on kasvanut.

38 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Koulutusmahdollisuuksista tiedottaminen. Kannustetaan romaneita suorittamaan ammatti- ja erikoisammattitutkintoja valtakunnallisesti sekä suunnataan vapaan sivistystyön oppilaitosten ja kansalaisopistojen) tarjontaa romaniväestölle.	OPH, kunnat, Koulutusten järjestäjät, romanijärjestöt, Aronk, PRT.	Ammattitutkintojen määrän kasvu sekä romaneille suunnatut kurssit vapaan sivistystyön ja kansalaisopistojen piirissä ovat lisääntyneet.
39 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanit tuodaan selkeästi osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua köyhyyden vähentämisessä ja romanit huomioidaan yhteiskunnan ja työelämän monimuotoisuuskeskustelussa.	TEM, OM, kuntien työvoimaviranomaiset, ammatilliset oppilaitokset ja ammattikorkeakoulut.	Toimijat ovat lisänneet romanien esille nostamista yhteiskuntapoliittisessa köyhyyden vähentämisen ja työelämän monimuotoisuuden keskusteluissa.
40 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Jatkokehitetään ja jalkautetaan tukitoimenpiteitä romanien työharjoittelujen mahdollistamiseksi hyödyntäen Romako-hankkeen kokemuksia.	TEM, OM, OPH, kunnat, oppilaitokset, DIAK.	Suoritetaan tukitoimenpiteiden vaikuttavuuden arviointi, jossa tarkastellaan työharjoittelujaksojen saavutettavuutta romaneille.
41 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Perustetaan paikallisesti pienimuotoisia työllisyyttä tukevia hankkeita, joissa pystytään vastaamaan paikkakunnan/alueen romanien tarpeisiin ja vaikuttamaan paikallisiin työnantajiin.	TEM, kunnat, Aronk, PRT.	Vuosittain tarkastellaan alueellisesti toteutettujen hankkeiden määrää ja arvioidaan niiden vaikuttavuutta työelämään siirtyneiden henkilöiden lukumäärällä.
42 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toteutetaan valtakunnallinen hanke romanien työelämä- ja rekrytointisyrijimättömyyden edistämiseksi.	TEM, OM, Aronk, kunnat, romani-järjestöt ja –toimijat, ammatti- ja ammattikorkeakoulut.	Hanke toteutettu ja näkyvyyttä mediassa seurattu (metadata) tiedotuksen leviämisen varmistamiseksi.

43 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Puututaan työmarkkinoilla tapahtuvaan syrjintään lisäämällä yhteistyötä, konkreettisia toimenpiteitä ja teeman laajempaa näkyvyyttä.	TEM, kunnat, työmarkkinajärjestöt ja ammattiliitot.	Yhteistyössä on kehitetty konkreettisia toimenpiteitä puuttua romanien työmarkkinoilla kohtaamaan syrjintään.
44 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Järjestetään valtakunnallisesti ja koordinoitusti vuosittaiset koulutustilaisuudet työvoimaviranomaisille romanien työelämätilanteeseen liittyen.	TEM, kunnat, romanijärjestöt, ammattiliitot.	Vuosittain järjestetyt koulutukset työvoimaviranomaisille. Indikaattorina koulutusten määrä sekä laadullisena indikaattorina koulutusten palautekyselyt.
45 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kerätään ja julkaistaan romanien kokemuksia koulutuksesta, rekrytoinnista ja työelämästä sekä yhteiskunnallisesta osallisuudesta, tiedotetaan kokemuksista laajasti.	RONK, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, romanijärjestöt.	Tuotos: Romanien tuottama kertomus työelämä- ja yhteiskunnallisesta osallisuudesta.
46 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Asumisneuvontaa tulee hyödyntää romanien parissa, ohjaten romanitaustaisia asukkaita sen käyttäjiksi. Toimenpiteessä tulee huomioida eri ikäiset romanit.	STM, RONK, YM, ARA, kunnat, Aronk.	Asumisneuvonnan saavutettavuus ja vaikuttavuus romanien parissa arvioidaan erillisellä selvityksellä, sillä asumisneuvontaa toteuttavat tahot eivät tilastoi henkilön kulttuurista tai etnistä taustaa, eikä tieto sisälly esimerkiksi ARA:n tilastointilomakkeeseen.
47 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Asuntotoimijoille tulee välittää tietoa yhdenvertaisuuden käsitteestä ja huomioida romanien asumiseen liittyvät haasteet kun-tien ja alueiden yhdenvertaisuussuunnitelmissa.	Kunnat, Yhdenvertaisuusvaltuutettu, STM, RONK, Aronk.	Kuntien yhdenvertaisuussuunnitelmien kirjaukset romanien asumisolosta, Tarkastellaan romanien osallisuutta ja kuulemista asumiseen liittyen.

48 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Lisätään asumisen toimijoiden yhdenvertaisuusosaamista sekä valmiuksia käsitellä asumisen ongelmia sovittelun keinoin.	Suomen sovittelufoorumi, kunnat, Kuntaliitto, Aronk.	Sovitteluprosessien käyttömäärä romanien kohtaamissa asumisen haasteissa.
49 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Toimintakauden/ toimenpiteiden lopussa tehdään vaikuttavuusarviointi toimenpiteisiin osallistuneiden keskuudessa/ toimenpideympäristössä.	OM, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto, Aronk, kunnat.	Vaikuttavuusarviointi on toteutettu.
50 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Järjestetään perheleirejä ja tuettuja lomia romaniperheille hyvinvoinnin, terveyden ja lapsen oikeuksien edistämiseksi.	STM, romanijärjestöt, seurakunnat, RONK, Aronk.	Järjestettyjen perheleirien ja tuettujen perhelomien määrä romanien keskuudessa on lisääntynyt, osallistuvien määrä ja palaute.
51 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kunnissa ja uusilla hyvinvointialueilla siten, että romaniväestölle kohdennetaan hankkeita ja toimenpiteitä, joissa huomioidaan ravitsemus- ja liikuntatottumukset, päihteet sekä henkinen hyvinvointi.	STM, THL, hyvinvointialueet, kunnat, romanijärjestöt, ARonk.	Romaneille suunnatut hyte-toimenpiteet ja -hankkeet. Lähtötilanteen ja toimenpiteiden ja vaikutusten arviointi toiminnallisin menetelmin.
52 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romaneille suunnataan ikä- ja sukupuolisensitiivisesti terveyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta edistäviä sekä terveysongelmia ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä.	STM, RONK, THL, hyvinvointijärjestöt, romanijärjestöt.	Toimenpiteisiin osallistuvien määrä sekä toimenpiteiden alussa ja lopussa suoritettavat kyselyt terveydentilan kokemisesta ja hyvinvoinnin ja terveyden tarkastukset.

53 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Varmistetaan Euroopan liikkuvien romanien huomioiminen terveys ja hyvinvointiosiossa mainituissa toimenpiteissä.	STM, RONK, THL, hyvinvointialueet, terveyden ja hyvinvoinnin parissa työskentelevät järjestöt ja muut toimijat.	Euroopan liikkuvat romanit on huomioitu kohdassa 11 mainituissa toimenpiteissä.
54 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Romanikulttuurin edistämiseksi ja osallisuuden tukemiseksi valtakunnallisessa kulttuurikentässä perustetaan eri ikäisille suunnattu romanikulttuurikeskus. Romani-kulttuurikeskus toimii keskittymänä monialaisesti kulttuurikentän toimijoille. Toiminta linkitetään kohdassa 15 mainittuun virtuaalisen osaamiskeskuksen toimintaan.	OKM, Taike, Museovirasto / Suomen kansallismuseo, RONK, Aronk, romanijärjestöt.	Romanikulttuurin edistämisen keskus on perustettu ja toiminta vakiinnutettu toimintakauden aikana.
55 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Laaditaan kansallinen romanitaiteen ja -kulttuurin edistämishjelma, linkitettyinä kulttuuriperintöstrategiaan ja sitä seuraavaan toimenpideohjelmaan.	OKM, Taike, Museovirasto, Suomen kansallismuseo, romanitaitelijat ja -toimijat, eri taiteen ja kulttuurialojen asiantuntijaorganisaatiot.	Toimintakaudella kansallinen edistämishjelma on laadittu ja siinä esille nostetut toimenpide-ehdotukset on viety toimeenpantavaksi.
56 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Linkitettyinä oppimateriaalien arviointitoimenpiteeseen (toimenpide 34) tuotetaan tutkittuun tietoon perustuen ja arkistomateriaaleja hyödyntäen popularisoitua tietoa, jota voidaan hyödyntää myös opetuksessa, erityisesti korkea-kouluissa ja yliopistoissa.	RONK, OPH, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, yliopistot, romanijärjestöt.	Toimintakaudella on valmistunut popularisoitu oppimateriaali ja sen hyödyntämiseksi opetuksessa on tehty tarvittavat toimenpiteet.

57 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Osana jälkikolonialistista museotoimintaa, tuodaan romaniväestön historia ja kulttuuri suunnitelmallisesti osaksi museotoimintaa tietoisuuden lisäämiseksi.	Museovirasto, Suomen kansallismuseo, RONK, ARonk.	Romanit näkyvät valtakunnallisen museotoiminnan strategioissa ja toimeenpano-ohjelmissa.
58 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Kehitetään valtakunnallinen mentorointiohjelma nuorten musiikkiharrastuksen tukemiseksi.	OKM, kunnat, romanitoimijat ja -taitelijat, Maailman musiikin keskus, vapaa sivistystyö ja kansanopistot sekä taiteen perusopetuksen oppilaitokset mukaan lukien musiikkioppilaitokset.	Valtakunnallinen mentorointiohjelma on kehitetty yhteistyössä musiikin ja taiteen instituutioiden ja romanitaitelijoiden kesken.
59 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Selkiytetään romanikielen opiskelijoiden opintopolkua romanikielen kelpoiseksi opettajaksi Helsingin yliopistossa (romanikieli ja -kulttuuri). Edistetään myös erityisesti digi- ja etäpedagogiikan opintoja tutkintoonsa sisällyttävien romanikielen opiskelijoiden määrää. Rakennetaan pilottina mahdollisuus romanikielen sisällyttämiseksi sosionomin tutkintoon (20 op) Diakonia-ammattikorkeakoulussa ja kasvatusta ja ohjausalan ammattitutkintoon (20 osp) STEP-koulutuksessa. Toimenpiteellä halutaan varmistaa romanikielen opettajien ja ohjaajien määrä.	Helsingin yliopisto, Diakonia-ammattikorkeakoulu ja Kirkkopalvelut ry/STEP-koulutus.	Kelpoisten romanikielen opettajien määrä, romanikielen opinnot sosionomin amk-tutkintoonsa ja kasvatusta ja ohjausalan ammattitutkintoonsa sisällyttäneiden määrä.

60 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Toteutetaan erillisrahoituksella valtakunnallinen romanikielen etäyhteyksiä hyödyntävä pilottihanke. Varmistetaan, että kunnat voivat hakea valtionavustusta perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävän romanikielen opetuksen järjestämiseen. Tiedotetaan romanihuoltajia romanikielen opintojen mahdollisuudesta. Pilottihankkeeseen liittyvää digi- ja etäpedagogiikkaa hallitsevien romanikielen opettajien koulutusta on käsitelty edellisessä toimenpiteessä.</p>	<p>Opetus- ja kulttuuriministeriö, Opetushallitus ja opetuksen tai koulutuksen järjestäjät.</p>	<p>Romanikieltä opiskelevien oppilaiden määrä.</p>
61 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Suunnitellaan ja toteutetaan erillisrahoituksella romanikielen oppimateriaalikokonaisuus varhaiskasvatuksesta aikuisopintoihin. Kokonaisuus sisältää muun muassa oppikirjoja, digitaalista aineistoa, pelejä ja videoita sekä opettajan tukimateriaalin äänitteineen ja käytännön toteutusvinkkeineen.</p>	<p>Opetushallitus, mahdolliset muut kustantajat sekä oppimateriaalin tekijät</p>	<p>Oppimateriaalin määrä.</p>
62 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Lisätään romanikielen ja -kulttuurin näkyvyyttä mediassa kielen elvyttämisen tärkeimmälle kohderyhmälle eli lapsille. YLE jälkiäänittää sarjan lastenohjelmia romanikielelle. Selvitetään mahdollisuudet tuottaa romanikielisiä keskustelu- ja perheohjelmia myös yksityiselle tv-kanavalle.</p>	<p>YLE, valtakunnallinen romanijärjestö.</p>	<p>Romanikielisten ohjelmien määrä.</p>

63 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Hyödynnetään sosiaalisen median tarjoamat mahdollisuudet romanikielen monipuoliseen käyttämiseen. Toteutetaan romanikielinen keskustelupalsta sosiaalisessa mediassa. Toimitetaan lapsille ja nuorille suunnattuja romanikielisiä videoita ja muuta aineistoa romaniperheiden käyttöön.	valtakunnallinen romanijärjestö	Romanikielisen sosiaalisen median toteuttaminen, käytön aktiivisuus.
64 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Tuetaan suomalaisten romanijärjestöjen ja -toimijoiden, erityisesti romaninuorten ja -naisten, valmiuksia osallistua eurooppalaiseen yhteistyöhön sekä tuetaan romani-järjestöjen välisen yhteistyön vahvistamista. Selvitetään ja edistetään mahdollisuuksia pohjoismaisen ja Itämeren alueen romaniyhteistyön lisäämiseen.	UM, STM, OM yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa.	Toimintakaudella raportoidaan selkeät toimenpiteet, joiden kautta osallistumisen valmiuksia ja osallisuutta tuetaan. Romanitoimijoille on järjestetty koulutuksia kv.-romanipolitiikkaan liittyen.
65 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Rekrytoidaan ja lähetetään asiantuntijoita kansallisen hakumenettelyn kautta (sekondeeraus) kehittämään eurooppalaista romanipolitiikkaa.	UM, STM, RONK.	Suomi on tarjonnut nimitettäväksi asiantuntijoita ja osallistunut valittujen asiantuntijoiden lähettämistä syntyviin kustannuksiin.
66 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
Suomi nostaa esiin romanijärjestöjen ja muiden romanien asioita ajavien järjestöjen vaikutusmahdollisuuksia hallitustenvälisissä järjestöissä.	UM, STM, OM, muut viranomaiset omilla toimialoillaan.	Romanitoimijoille on järjestetty koulutuksia, jotka mahdollistavat osallistumisen. Tiedotetaan kv.-tapahtumista laajasti toimijaverkostolle ja kannustetaan suomalaisia toimijoita osallistumaan.

67 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Kehitetään romanityön ja -politiikan valtakunnallista ja alueellista rakennetta ja yhteistyötä. Etsitään uusia tapoja tehostaa ja yhdenmukaistaa toimintamalleja ja löytää ratkaisuja alue- ja paikallistason toimeenpanoon romanipoliittisten toimenpiteiden juurruttamiseen ja seurantaan.</p>	<p>STM, RONK, Aronk, AVI, romanijärjestöt, PRT</p>	<p>Vuosittaisilla romaniasiain neuvottelukuntien neuvottelupäivillä on kehitetty konkreettisia toimenpiteitä neuvottelukuntien ja muiden toimijoiden välisen yhteistyön ja yhteiskehittämisen lisäämiseksi. Rompon seurantakohteita tarkastellaan esim. konsultointia ja fasilitointia hyödyntäen.</p>
68 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Digitalisaatiota ja uutta teknologiaa hyödyntäen perustetaan virtuaalinen osaamiskeskus, joka mahdollistaa tiedon keräämisen, tallentamisen, seurannan, raportoinnin ja myös romanien osaamisen esille tuomisen yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi.</p>	<p>STM, OM, OKM, YM, RONK, Aronk, AVI, THL, romanijärjestöt.</p>	<p>On kehitetty uusi digitaalinen ratkaisu tiedon keruulle ja tiedon tuottamiselle ja jakamiselle.</p>
69 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Tuotetaan romanitutkimuksen ja tiedonkeruun eettinen ohjeistus hyödyntäen kriittisen romanitutkimuksen (Critical Romani Studies) peruseriaatteita.</p>	<p>THL, STM, RONK, OM, yliopistot, romanijärjestöt.</p>	<p>Eettinen ohjeistus on tuotettu ja sen noudattamista erilaisissa tutkimuksissa ja tiedonkeruissa seurataan.</p>

70 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Osana tiedonkeruualustan perustamista tarkastellaan eri toimijoiden osuutta valtakunnallisen romanipolitiikan tekemisessä. Etsitään alueellisen ja valtakunnallisen romanityön yhdyspinnat ja suunnitellaan työn toteutus näiden kahden eri tason välillä synergiaetuja etsien.</p>	<p>STM, OM, RONK, Aronk, AVI, Kuntaliitto, PRT.</p>	<p>Valtakunnallisen romanityön kehittämisen uudelleen tarkastelu on aloitettu ja kehittämisprosessi dokumentoitu.</p>
71 Toimenpide-ehdotus	Yhteistyötahoja	Seuranta
<p>Kehitetään yhdenmukainen raportointitapa romanipoliittisista toimenpiteistä.</p>	<p>STM, OM, THL, RONK, Aronk, AVI, romanijärjestöt.</p>	<p>Seuranta ja raportointikäytännöt on yhdenmukaistettu ja niistä on yhteisesti sovittu.</p>

Liite 2. Lausunnon antajat

Sosiaali- ja terveysministeriön saamat lausunnot Suomen romanipoliittisen ohjelman luonnoksesta (lausuntopalvelu.fi)

1. Amnesty International Suomen osasto 31.10.2022
2. Diakonia-ammattikorkeakoulu Oy 31.10.2022
3. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia 31.10.2022
4. Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymä Essote 31.10.2022
5. Etelä-Suomen aluehallintovirasto 31.10.2022
6. Helsingin kaupunki 25.11.2022
7. Ihmisoikeuskeskus 31.10.2022
8. Ihmisoikeusliitto 31.10.2022
9. Imatran kaupunki 26.10.2022
10. Itä-Suomen aluehallintovirasto, kaksi osastoa 31.10.2022
11. Kansallinen lapsistrategia 2.11.2022
12. Kirkkohallitus 27.10.2022
13. Kotimaisten kielten keskus 28.10.2022
14. Kuopion kaupunki 31.10.2022
15. Lahden kaupunki 31.10.2022
16. Lapin aluehallintovirasto 31.10.2022
17. Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus 28.10.2022
18. Lappeenrannan kaupunki 31.10.2022
19. Lapsiasiavaltuutetun toimisto 24.10.2022
20. Lounais-Suomen aluehallintovirasto 31.10.2022
21. Maahanmuuttovirasto 31.10.2022
22. Museovirasto 28.10.2022
23. Opetushallitus 31.10.2022
24. Opetus- ja kulttuuriministeriö 28.10.2022
25. Oulun kaupunki 26.10.2022
26. Parikkalan kunta 21.10.2022
27. Pelastakaa lapset ry. 31.10.2022
28. Pohjois-Suomen aluehallintovirasto 31.10.2022
29. Riihimäen kaupunki 31.10.2022

30. Sisäministeriö 27.10.2022
31. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA 25.10.2022
32. Sosiaali- ja terveysministeriö 31.10.2022
33. Suomalaisen kirjallisuuden seura 31.10.2022
34. Suomen Kuntaliitto ry. 31.10.2022
35. Suomen Romaniyhdistys ry. 31.10.2022
36. Suomen sovittelufoorumi ry. 31.10.2022
37. Tampereen kaupunki 31.10.2022
38. Tilastokeskus 31.10.2022
39. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 31.10.2022
40. Teuvan kunta 31.10.2022
41. Turun kaupunki 31.10.2022
42. Tuusulan kunta 31.10.2022
43. Ulkoministeriö 1.11.2022
44. Vanhustyön keskusliitto ry. 31.10.2022
45. Vantaan kaupunki 11.11.2022
46. Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus 24.10.2022
47. Yhdenvertaisuusvaltuutettu 31.10.2022
48. Yleisradio Oy. 31.10.2022
49. Ympäristöministeriö 28.10.2022